

Tuukka Niemi ja Torsten Winter

OSALLISUUTTA RUOKA-AVUN RINNALLE?

**Havaintoja ja näkökulmia
toiminnan ääreltä**

**OSALLISUUTTA
RUOKA-AVUN
RINNALLE?**

Tuukka Niemi ja Torsten Winter

OSALLISUUTTA RUOKA-AVUN RINNALLE?

**Havaintoja ja näkökulmia
toiminnan ääreltä**

Sininauhaliitto

Opastinsilta 7 A, 00520 Helsinki

Puh. 0400 620 149

www.sininauhaliitto.fi

Tämän teoksen osittainenkin kopiointi on tekijänoikeuslain (404/61, siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen) mukaisesti kielletty ilman nimenomaista lupaa. Myös kuvien kopiointi ja jakelu on kielletty ilman kustantajan lupaa.

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

Ruokajonosta osallisuuteen on Euroopan sosiaalirahaston (ESR) ja sosiaali- ja terveysministeriön rahoittama hanke.

© Tuukka Niemi, Torsten Winter ja Sininauhaliitto 2020

Graafinen suunnittelu ja taitto: Iiris Kallunki

Kansi: Iiris Kallunki

ISBN 978-952-7284-13-1 (painettu julkaisu)

978-952-7284-14-8 (verkkojulkaisu)

Painopaikka: Suomen Uusiokuori, Somero 2020

TIIVISTELMÄ

Viime vuosina on yleistynyt näkemys, että ruoka-avun ei tulisi rajoittua ilmaisen ruoan jakamiseen. On mietitty entistä enemmän ruoka-avun osallistavia mahdollisuuksia, joilla vähennettäisiin ruoka-apuasiakkaiden keskuudessa yleistä syrjäytyneisyyttä ja yksinäisyyttä. Näkemyksen innoittamana on käynnistetty jonkin verran erilaisia kehittämishankkeita, joista yksi on vuosina 2018–2020 toteutettu Ruokajonosta osallisuuteen -hanke. Hankkeella pyrittiin lisäämään ruoka-avun piirissä olevien osallisuutta kehittämällä osallistavia käytäntöjä ja toimintamalleja eri ruoka-apuyhteisöissä.

Tässä julkaisussa arvioidaan hankkeen onnistumista ja tutkitaan ruoka-aputoiminnan osallistavia mahdollisuuksia. Tutkimusta varten kerättiin kaksi aineistoa: 1) asiakaspalautekyselyllä kerätty määrällinen aineisto (N=95), jolla selvitettiin hankkeen toimintaan osallistuneiden taustaa ja osallisuuden lisääntymistä, sekä 2) hankkeen työntekijöiden ja yhteisötoimijoiden haastatteluilla kerätty laadullinen aineisto (N=20), jolla selvitettiin heidän näkemyksiään hankkeesta ja siitä, mikä edisti tai esti osallistavaa prosessia.

Asiakkaat osallistuivat ruoanjakoon ja ruokailuun liittyvään toimintaan, erilaisiin keskusteluryhmiin ja opintotoimintaan. Tulosten mukaan ruoka-avussa käyvät hankkeen osallistajat olivat taustaltaan melko samanlaisia kuin aikaisempien tutkimusten mukaan ruoka-avussa käyvät asiakkaat Suomessa ovat olleet. Osallistajat olivat tyytyväisiä hankkeen toimintaan ja olisivat halunneet jatkaa toiminnassa, jos se olisi ollut mahdollista. He olivat kokeneet yhdessäoloa, ja toiminta oli ollut heille merkityksellistä. Arkielämä oli myös jossain määrin helpottunut ja tulevaisuudenusko lisääntynyt.

Yhteisötoimijoiden keskuudessa osallisuus ymmärrettiin eri tavoin, mutta tavoitteena sitä kannatettiin lähes poikkeuksetta. Sekä yhteisötoimijoiden että hanketyöntekijöiden kokemusten mukaan osallisuutta syntyi eniten, kun vuorovaikutus toimijan ja asiakkaan kesken ei korostanut rooleja. Haastatellut näkivät onnistuneimpana toiminnan, jota ei ollut tarkoin aikataulutettu tai etukäteen suunniteltu, vaan painotui tasavertaiseen yhdessäoloon. Hanketyöntekijöiden näkemysten perusteella joidenkin yhteisöjen johtohenkilöstön sitoutuminen itsenäisyyteen ja perinteiden säilyttämiseen sekä heidän paikoittain alentuva suhtautumisensa asiakkaisiin näyttävät kuitenkin hidastavan ruoka-avun osallistavia mahdollisuuksia.

Tämä julkaisu tuo kaivattua tietoa ruoka-avun osallistavista mahdollisuuksista ja haasteista, joita osallistavaan prosessiin voi liittyä. Samalla julkaisu tuo olemassa olevaan kotimaiseen ruoka-apukirjallisuuteen näkökulmia toimijoiden suunnalta, joista tutkimustieto on ruoka-avussa käyvien kokemuksiin verrattuna vähäistä.

SAMMANFATTNING

Under de senaste åren har man alltmer omfattat idén, att mathjälp inte bara handlar om distribution av gratis mat. Man har börjat reflektera över hur man i samband med mathjälpen skulle kunna utveckla olika slag av verksamheter för att minska på ensamhet och marginalisering bland de som söker mathjälp. Utgående från dessa tankar har olika slag av utvecklingsprojekt lanserats, vars syfte har varit att öka delaktigheten bland de som söker mathjälp. Ett sådant projekt är Ruokajonosta osallisuuteen ("Från brödkön till delaktighet") -projektet som pågick under åren 2018–2020. Syftet med projektet var att öka delaktigheten bland dem som sökte mathjälp, genom att utveckla olika slag av verksamhet, där man skulle kunna känna delaktighet. Projektet verkade vid olika ställen där mathjälp erbjöds.

Denna publikation utvärderar hur väl projektet lyckades och hurdana möjligheterna är för dylika projekt att lyckas i samband med mathjälpen. Två material samlades in för studien: (1) ett kvantitativt material (N=95) samlats in i en surveyundersökning. Frågorna handlade om deltagarnas sociala bakgrund och hur delaktigheten ökat under projektets gång. (2) Ett kvalitativt material samlats in genom intervjuer med anställda i projektet och projektets samarbetspartner (N=20). Med dessa intervjuer vill man få reda på deras syn på projektet och vad som främjade eller hindrade delaktighet för dem som deltog i projektet.

Deltagarna deltog i tre olika slag av verksamheter: utdelning av mat och matservering, olika slag av diskussionsgrupper, studieverksamhet. Enligt surveyundersökningen överensstämde deltagarnas sociala bakgrund väl med vad man tidigare visste från finländsk forskning på området. De var nöjda med projektets verksamhet och skulle ha velat fortsätta i verksamheten om det skulle ha varit möjligt. De hade känt

samhörighet med de andra deltagarna och de tyckte att verksamheten hade varit meningsfull. Vardagslivet hade också blivit något lättare och framtidstron hade ökat.

Projektets samarbetspartner definierade delaktighet på olika sätt, men man var överens om målsättningen för projektet. Enligt både samarbetspartnerna och projektets anställda kunde man uppnå delaktighet bäst, om interaktionen mellan den anställda och den som besökte mathjälp skedde utan att man betonade olika slag av roller. De intervjuade ansåg, att man uppnådde bäst resultat, om man kunde umgås och mötas utan alltför strikta tidscheman och utan att man planerat allt i förväg. Gemenskap och lika värde var viktigt.

Enligt de projektanställda höll en del samarbetspartner alltför hårt fast vid principer om oberoende och traditioner. Det förekom också ibland en lite nedlåtande attityd gentemot dem som sökte mathjälp. Dessa faktorer leder troligen till en långsam utveckling av verksamheter som syftade till delaktighet.

Publikationen ger efterlängtd kunskap om möjligheter och utmaningar som hör ihop med verksamheter, som syftar till delaktighet bland människor som söker mathjälp. Publikationen ger samtidigt en inblick i hur de anställda i mathjälpen tänker om verksamheten. Något som hittills ganska lite uppmärksammats i den inhemska forskningen på området.

SUMMARY

In recent years, there have been proposals in Finland to diversify the purpose of charity food aid. The idea behind these proposals is that charity food aid can not only reduce hunger, but tackle the problems of social exclusion and loneliness. Several projects have been started, including the project called “From bread lines to social inclusion and participation”, implemented in 2018–2020. The project was designed to increase social inclusion and participation among charity food aid recipients by creating and developing inclusive practices in various food aid -providing communities.

This publication evaluates the project and explores the inclusive prospects of charity food aid communities. To this end, a two-part study was conducted. The first part consisted of a survey, which was carried out by means of a questionnaire presented to the project participants (i.e. the food aid recipients) (N=95). The survey explored the participant characteristics and whether the project had increased their level of social inclusion. The second part consisted of qualitative interviews, which were conducted with project workers and food aid providers at the project communities (N=20). The interviews explored the interviewees’ experiences of the project and views on what advanced or hindered the process of social inclusion.

The project participants took part in various activities related to communal dining, discussion groups and adult learning. The results suggest that the participants differed little in characteristics from Finnish food aid recipients in previous studies. They were primarily satisfied with the activities developed in the project and were willing to continue their participation in the activities. They had experienced a sense of belonging and they perceived the activities as meaningful. To some extent, their everyday coping skills and confidence about the future had improved.

Among the interviewed food aid providers, social inclusion was understood differently, but endorsed as a goal almost unanimously. According to both the food aid providers and the project workers, social inclusion was best enhanced when the interaction between them and the food aid recipients was equal and free of set roles. The most successful activities were deemed those which were not planned or scheduled in advance, but those which were based on spontaneous and informal interactions and settings. According to the project workers, in some food aid -providing communities the inclusive prospects were hampered by attitudes found in the communities' workers and managers, in particular. This referred to demeaning attitudes towards the food-aid recipients and a dogmatic commitment to customary practices which did not favour the goal of inclusion.

The publication brings about new knowledge on the inclusive prospects of charity food aid. In addition, the publication adds food aid providers' perspectives to the existing Finnish food aid literature, which thus far has been preoccupied with the recipients' point of view.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	5
SAMMANFATTNING	7
SUMMARY	9
1 JOHDANTO	13
1.1 Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen tavoitteet ja toteutus	13
1.2 Julkaisun tavoitteet ja sisältö	14
2 RUOKA-APU JA OSALLISUUS SUOMESSA	16
2.1 Leipäjonon tulo katukuvaan ja niiden rooli ruoka-apukentällä	16
2.2 Osallisuutta ruoka-avun rinnalle?	18
3 OSALLISTUJAT	24
3.1 Menetelmät	25
<i>Osallistujien luokittelu toimintamuotojen mukaan ja vastausprosentit</i>	25
<i>Aineiston kerääminen</i>	26
<i>Aineiston tarkastus ja tilastollinen käyttö</i>	27
<i>Miksi ESR-tietoja ei voinut käyttää katoanalyysissä</i>	29
3.2 Ketkä osallistuivat kyselyyn	30
<i>Osallistujien luokittelu toimintamuodon mukaan</i>	30
<i>Sosiaalinen tausta</i>	31
<i>Ruoka-avussa käyminen</i>	34
<i>Elämäntyytyväisyys ja koettu terveys</i>	38

3.3	Hankkeeseen osallistuminen ja sen arviointi	39
	<i>Miten asiakkaat saivat tietää hankkeesta</i>	
	<i>ja miksi he osallistuivat toimintaan</i>	39
	<i>Kuinka usein toimintaan osallistuttiin ja</i>	
	<i>mitä mieltä toiminnasta oltiin</i>	44
3.4	Osallisuus	49
	<i>Osallisuus ja sen määrittely</i>	49
	<i>Osallisuuskysymykset ja kysymysten jakaumat</i>	51
	<i>Osallisuuden summamuuttujien luominen</i>	54
	<i>Osallisuus osallistujien toimintamuodon</i>	
	<i>ja taustatekijöiden mukaan</i>	57
	<i>Osallisuuden monimuuttuja-analyysi</i>	58
	<i>Ryhmittelyanalyysi</i>	63
4	HANKETYÖNTEKIJÄT JA YHTEISÖTOIMIJAT	70
4.1	Kohderyhmän tavoittaminen	73
4.2	Roolit auttamis- ja kohtaamistyössä	80
4.3	Kehittämishalukkuus ja -mahdollisuudet yhteisöissä	88
5	YHTEENVETO – MITÄ OPIMME JA MITEN TÄSTÄ ETEENPÄIN?	96
	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	102
	LIITTEET	105

1 JOHDANTO

1.1 Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen tavoitteet ja toteutus

Sininauhaliiton Ruokajonosta osallisuuteen -hanke oli sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön rahoittama valtakunnallinen Euroopan sosiaalirahaston (ESR) hanke, joka toimi yhdeksällä paikkakunnalla eri puolilla Suomea. Tammikuussa 2018 käynnistynyt hanke kesti 2,5 vuotta. Hankkeen toteuttajina olivat Sininauhaliitto ja sen jäsenyhteisöt sekä valtakunnallinen ViaDia ry. Hankkeen tarkoituksena oli edistää erityisesti ruoka-apua saavien ihmisten liittymistä paikallisyhteisöön sekä pääsyä koulutukseen ja työelämään. Tämän toteuttamiseksi hankkeen tavoitteena oli kehittää ruoka-aputoiminnan yhteyteen osallisuutta tukevia toimintamalleja, joiden avulla syntyisi luontevia ja toimivia väyliä osallisuuteen. Hankkeen kohderyhmänä olivat yhteiskunnassa syrjään jääneet ihmiset, jotka ovat usein julkisen avun ulottumattomissa.

Hankkeeseen palkattiin sosiaalialan ammattilaisia, jotka lyhyen koulutusjakson jälkeen sijoittuivat eri paikkakunnilla toimiviin ruoka-apuyhteisöihin hankkeen ajaksi. Yhdeksästä hankepaikkakunnasta kolmella toiminta keskeytyi ennen aikaisesti henkilöstöongelmien vuoksi, mutta seitsemällä paikkakunnalla toimintaa jatkettiin hankkeen loppuun asti. Hanketyöntekijöiden tehtävänä oli käynnistää ja kehittää yhteisöissä ruoka-apuasiakkaille suunnattua osallistavaa toimintaa ja juurruttaa yhteisöihin toimintatapoja, joiden myötä asiakkaiden osallisuus lisääntyisi. Lisäksi hanketyön tavoitteena oli laajentaa paikallisia ruoka-apuverkostoja.

Hankkeeseen haluttiin alusta alkaen sisällyttää tutkimuksellinen näkökulma. Päätaivitteena oli tutkia ja arvioida hankkeessa kehitettyjen toimintakäytäntöjen vaikutuksia kohderyhmän osallisuuteen ja osallistumismahdollisuuksiin. Hankkeen alkuvaiheessa käynnistynyt arviointiprosessi kuitenkin keskeytyi noin vuoden jälkeen, ja hanke oli ollut käynnissä jo runsaat puolitoista vuotta syksyllä 2019, kun meidät palkattiin siihen tutkijoiksi. Tässä vaiheessa hankkeen aktiivivaiheesta oli jäljellä vain muutama kuukausi. Osa hankkeen toimintamuodoista ei enää ollut käynnissä, ja yhdellä paikkakunnalla hanketyöntekijä oli lopettamassa. Tässä vaiheessa toteutimme mahdollisimman nopeasti sekä asiakaspalautekyselyn että hanketyöntekijöiden ja yhteisötoimijoiden haastattelut, jotka täyttäisivät hankehakemuksessa mainitun tutkimustavoitteen. Kysely- ja haastatteluaineistot koottiin pääosin syksyn 2019 ja alkuvuoden 2020 välisenä aikana. Tässä vaiheessa hanketta ei ollut enää mahdollista tehdä seurantatutkimusta, jossa olisi voinut verrata osallisuuden muutosta hankkeen aikana. Sen vuoksi tutkimuksen osallisuuskysymykset käsittelevät osallisuuden lisääntymistä eikä osallisuutta tietynä hetkenä.

1.2 Julkaisun tavoitteet ja sisältö

Tässä julkaisussa esitellään ja analysoidaan kerätyt tutkimusaineistot. Tavoitteena on vastata seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Ketkä Ruokajonosta osallisuuteen -hanke tavoitti? Olivatko hankkeen asiakkaat tyypillisiä ruokajonossa tai muussa ruoka-avussa käyviä henkilöitä?
- 2) Lisäsikö osallistuminen hankkeessa kehitettyyn toimintaan osallisuutta?
- 3) Mitkä asiat edistävät ja mitkä estävät ruoka-avun rinnalle rakennettavaa osallistavaa prosessia hanketyöntekijöiden ja yhteisötoimijoiden näkemysten ja kokemusten mukaan?

Ennen aineistojen ja tutkimuskysymysten käsittelyä käydään luvussa 2 *Ruoka-apu ja osallisuus Suomessa* läpi ruoka-apukentän kehitystä Suomessa sekä kadulla näkyvien leipäjonojen että yhteisöruokailun osalta. Kehitystä käsitellään etenkin suhteessa osallisuuden käsitteeseen. Aihetta tarkastellaan aikaisempien ruoka-apua koskevien tutkimusten valossa. Luvussa 3 *Osallistujat* esitellään asiakaspalvelukyselyn tulokset ja niiden pohjalta vastataan kahteen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Luvussa 4 *Hanketyöntekijät ja yhteisötoimijat* tarkastellaan haastatteluaineistoa sisällönanalyysin keinoin. Analyysin tavoite on vastata kolmanteen tutkimuskysymykseen. Lopuksi luvussa 5 *Yhteenveto – mitä opimme ja miten tästä eteenpäin?* tehdään aineistosta yhteenveto ja pohditaan, miten ruoka-apua tulisi jatkossa kehittää osallistavammaksi.

2 RUOKA-APU JA OSALLISUUS SUOMESSA

2.1 Leipäjonojen tulo katukuvaan ja niiden rooli ruoka-apukentällä

Kotimaiseksi kulttielokuvaksi ajan mittaan kohonnut *Siivoton juttu* (1995) kertoo kaksikosta, joka joutuu 1990-luvun laman myötä työttömyyden ja nälän kouriin. Elokuva alkaa kohtauksella, jossa sankarikak-sikko seisoo leipäjonossa. Paikalle saapuu uutistoimittaja, joka kysyy heiltä: ”Onko teillä terveisiä poliittisille päättäjille?”

Leipäjonoista tuli Suomessa laajamittainen yhteiskunnallinen ilmiö 1990-luvun syvän laman myötä. Sotienjälkeisessä Suomessa ennennäkemätön työttömyyden aalto ajoi monet suomalaiset tilanteeseen, jossa sosiaaliturva ei enää riittänyt perustarpeiden täyttämiseen. Erilaiset kansalaisyhteisöt ja avustusjärjestöt ryhtyivät paikkaamaan puutetta. Näkyvimmillään toiminta ilmeni pitkinä kaupunkien kaduille muodostuvina jonoina, joihin hyvinvointivaltiossa ei ollut totuttu (Hänninen ym. 2008).

Leipäjonolla tarkoitetaan avunhakijoiden joukkoa, joka on kerääntynyt jonottamaan jossain tietyssä paikassa tiettyyn ajankohtaan heille jaettavaa ilmaista elintarvikekassia. Se lienee tunnetuin hyväntekeväisyyteen perustuvan ruoka-avun muoto. Vaikka ruoka-apua oli ilmaisten aterioiden muodossa jaettu Suomessa jo pitkään, räjähti ruoka-avun käyttäjien määrä leipäjonojen tulon myötä. Vaikka Suomen talous lopulta toipuikin lamasta, olivat leipäjonot tulleet jäädäkseen.

Mistä ruoka-avun tarve ja leipäjonojen jääminen katukuvaan laman jälkeenkin sitten johtui? On esitetty muun muassa, että taustalla on Suomen muuttuminen ”kilpailukyky-yhteiskunnaksi” 1990-luvun

lamaa seuranneina vuosina. Kun päätöksentekijät alkoivat painottaa maan kilpailukykyä kansainvälisillä talousmarkkinoilla, nähtiin sosiaalipoliittisten resurssien niukentaminen entistä oikeutetumpana. Samalla kun kilpailukyvyyn nimissä tehtyä resurssien uudelleenjakoa vähennettiin, auttamistyön vastuu jäi kansalaisyhteisöille ja avustusjärjestöille (Saari & Pessi 2011). Laman jälkeistä ruoka-apua on kuvattu ”perusturvaa täydentäväksi käytännöksi” (Lehtelä & Kestilä 2014, 271), eli julkisen vallan takaamaa perusturvaa on pidetty puutteellisena. Ruoka-avusta muodostui Suomessa pysyvä auttamiskenttä sen sijaan, että se vain tarvittaessa paikkaisi taloudellisessa poikkeus- tai kriisitilassa olevan hyvinvointivaltion puutteita. Toiminnalla puututaan nyky-yhteiskunnassa esiintyvään köyhyyteen, jota päätöksentekijät eivät ole sosiaali- ja talouspoliittisten linjaustensa vuoksi pystyneet enää estämään.

1990-luvun alun laman jälkeisenä talouden nousukautena ruoka-avun käyttö väheni, mutta vähemmän kuin talouskasvun perusteella olisi voinut odottaa. Vaikka laman aikana käynnistetyt ensimmäiset ruoka-aputoiminnot oli alun perin tarkoitettu väliaikaisiksi, suuri osa toiminnasta jatkui nousukauden aikana (Hiilamo ym. 2008). Vuoteen 2008 mennessä ruoka-avusta oli tullut vakiintunut osa monen hyväntekeväisyysjärjestön toimintaa. Alusta alkaen ruoka-apua toteuttivat pääasiassa jotkin uskonnolliset yhteisöt ja seurakunnat sekä muut avustusjärjestöt (Lehtelä & Kestilä 2014). Kunnat ja valtio ovat osallistuneet toimintaan vain myöntämällä ajoittaista tukirahoitusta. Tilanne on edelleen sama. (Lahiala 2018, 25).

Kadulla näkyvistä leipäjonoista oltiin kuitenkin pääsemässä eroon, ja moni ruoka-aputoimija lisäsi sisätiloissa toteutettavia yhteisruokailuja. Vuonna 2008 julkaistu laaja ruoka-apua käsittelevä *Toisten pankki* -teos – joka oli ensimmäinen laatuaan Suomessa – avasi silloista tilannetta näin: ”Ruoka-apua jakavien paikkojen määrä [oli] korkeimmillaan vuosituhannen vaihteessa. Sen jälkeen niiden painopiste on siirtynyt hiljalleen ateriapalveluihin, joissa yhteisölliset tavoitteet ja avun muut muodot kuin välitön taloudellinen tuki korostuvat” (Hänninen ym. 2008, 14).

Samana vuonna Suomeen rantautui kuitenkin uusi talouskriisi, ja avunsaajien määrä kääntyi nousuun kriisin aiheuttaman työttömyyden myötä. Sen jälkeen myös leipäjonojen kävijämäärät alkoivat lisääntyä, eikä jonojen osuus ruoka-aputoiminnasta ole sittemmin merkittävästi laskenut. Tästä kertoo muun muassa Maria Ohisalonen ym. (2013) tekemä selvitys ruoka-avun käytännön järjestelyistä. Vastanneista vain 11 % kertoi, että heidän toimipisteessään ruoka-apu järjestettiin tarjoamalla aterioita, kuten aamiaista tai lounasta. Loput vastanneista ilmoittivat, että ruoka-apu tarjotaan kotiin vietävän elintarvikekassin muodossa. 72 % kaikista selvitykseen vastanneista kertoi, että kassia jouduttiin yleensä jonottamaan. Näistä vastanneista lähes kaksi kolmasosaa ilmoitti myös, että jonotus tapahtui sisätilojen puutteen vuoksi pääsääntöisesti ulkona. Selvityksen perusteella suurin osa Suomessa toteutetusta ruoka-avusta oli siis edelleen leipäjonoja, ja niistä merkittävä osa oli nähtävissä kaduilla.

Talouden vähittäisestä elpymisestä huolimatta ruoka-avun hakijamäärät ovat pysyneet korkeina: vuoden 2016 aikana ruoka-avun piirissä oli yhteensä noin 106 000 ihmistä (Laihiala 2018). Tänä päivänä tunnetuimmat esimerkit ruoka-apupisteistä Suomessa lienevät Itä-Helsingin Myllypuron leipäjono ja niin kutsuttu Hurstin leipäjono Helsingin kantakaupungissa. Suuret kävijämäärät ovat johtaneet siihen, että jonoa on alettu käyttää mediassa huono-osaisuuden visuaalisena representaationa ja että jonosta on tullut ikään kuin suomalaisen köyhyyden symboli (Ohisalo 2017, 32). Tämä myös vahvistanee yleistä mielikuvaa ruoka-avusta nimenomaan leipäjonoina.

2.2 Osallisuutta ruoka-avun rinnalle?

Leipäjonoja on kritisoitu siitä, että ne edellyttävät usein ruokajaossa asioimisen kadulla tai muulla julkisella paikalla ulkotiloissa. Tämä on nähty ongelmallisena kahdesta syystä. Ensinnäkin ulkona seisomista säästä riippumatta on pidetty ihmisarvoa alentavana (Ängeslevä 2018).

Toiseksi on kirjoitettu, että avun vastaanottaminen ikään kuin muiden silmien edessä voi aiheuttaa voimakkaita häpeän tunteita ihmisessä, joka hakee jaettavaa ruokaa: yli kolmasosa leipäjonoissa kävijöistä on kyselytutkimuksessa kertonut tuntevansa ruoan hakemisen yhteydessä häpeää (Laihiala 2018). Häpeän kokemus johtuu pääasiallisesti siitä, että leipäjonossa seisominen on periaatteessa merkki köyhyydestä (Laihiala 2018, 34–36). Nyky-yhteiskunnassa köyhyyden häpeää lisää usein se, että köyhyyttä pidetään usein yksilön itse aiheuttamana eikä elinyhteisön kollektiivisena tilana (Rapo 2016).

Leipäjonossa käyvien kokemuksia käsittelevässä väitöskirjassaan Tuomo Laihiala (2018, 35) kuvailee häpeän tutkittua merkitystä näin: ”Kun ihminen tuntee itsensä riittämättömäksi ja muita huonommaksi, hän voi yrittää pelastaa kasvonsa vetäytymällä ja ottamalla etäisyyttä muuhun yhteiskuntaan. Tällainen reaktio rajoittaa kuitenkin mahdollisuuksia irtautua häpeästä, uusintaa sitä ja ennustaa sen pitkittymistä.” Häpeän kokemus voi siis joissakin tapauksissa aiheuttaa kierteen, jossa (ruoka-)apua tarvitseva kokee avun hakemisen häpeälliseksi tai syyllistäväksi ja siksi jättäytyy avun ulkopuolelle heikentäen elämänlaatuaan entisestään.

Sara Haapanen (2017) on käsitellyt ruoka-avun häpeää aiheuttavaa eli stigmatisoivaa puolta julkisen tilan näkökulmasta. Haapasen mukaan julkisella paikalla olevat leipäjonot korostavat ruoka-avunhakijan sosioekonomista asemaa etenkin alueilla, joissa elinympäristö on epätasa-arvoinen. Haapanen viittaa tässä yhteydessä erityisesti Hurstin leipäjonoon. Nykyään Kallion ja Harjun kaupunginosia rajaava Helsinginkatu paljastaakin huono- ja hyväosaisuuden kontrastit selvemmin kuin kenties mikään muu yksittäinen paikka Suomessa. Helsinginkadulla ruokakassia odotellessa voi nähdä kadun toisella puolella keski-luokkaista kahvila- ja ravintolaelämää. On mahdollista, että tällainen vaikuttaa leipäjonossa seisovien mielentilaan tai kokemukseen. Pie-nemmillä paikkakunnilla leipäjonossa koettua häpeää saattaa vahvistaa suurempi todennäköisyys tulla tunnistetuksi, jos ohikulkijoiden joukossa on tuttavია.

Leipäjonojen ongelmakohtien vuoksi viime vuosina on entistä enemmän keskusteltu ruoka-apukentän muuttamisesta yhteisöllisemmäksi avunsaajan näkökulmasta. Kunnallispoliittisella tasolla jonojen vastustusta lisää kenties se, että jonojen koetaan häiritsevän, ja siksi ne entistä voimakkaammin halutaan pois katukuvasta. Leipäjonojen tilalle on ehdotettu erityisesti sisätiloissa toteutettavaa ilmaisten aterioiden jakoa ja yhteisruokailua (mm. Peiponen 2018, Ängeslevä 2018). Erityisen näkyväksi järjestökentällä on muodostunut osallisuuden käsite, jolla yleisesti ottaen tarkoitetaan syrjäytymisen vastakohtaa: yhteiskunnassa mukana olemista (Laihiala & Mattila-Aalto 2018). Osallisuuden määrittelyssä on toisinaan korostettu myös jossakin yhteisössä mukana olemista ja yksilön kokemusta omasta ihmisarvostaan (Kivelä 2016).¹ Leipäjonoihin kohdistuneen kritiikin perusteella nämä piirteet toteutuvat toiminnassa harvoin.

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen ohella on käynnistetty osallisuutta edistämään pyrkiviä ruoka-avun kehityshankkeita, joissa tarjottava ruoka syödään yhdessä aterioina tai ateriat laitetaan itse yhdessä muiden osallistujien kanssa. Tällaisia hankkeita ovat muun muassa vuonna 2017 käynnistetyt Yhteinen pöytä -hanke Vantaalla sekä Yhteinen keittiö -hanke eri puolilla Suomea. Vaikuttavuusarviointien mukaan kävijät ovat pitäneet hankkeiden aloittamista toiminnoista ja ne ovat lisänneet kävijöiden osallisuutta (Larjavaara 2019, Mäntylä ym. 2019).

Osallisuuden painottaminen näkyy myös Suomen ruoka-apukehityksen kansainvälisessä ohjauksessa. Vuonna 2014 EU:n ruoka-apuohjelman tilalle perustettiin vähävaraisten avun rahasto. Rahaston sääntöjen mukaan ruoka-apu tulee yhdistää toimenpiteisiin, jotka edistävät nimenomaan avunsaajien sosiaalista osallisuutta (Lehtelä & Kestilä 2014, 272).

Osallisuusagendaan ja yhteisölliseen ruoka-apuun panostamisen taustalla on näkemys, että leipäjonot antavat vain välitöntä apua, mutta eivät vastaa köyhyyden ja huono-osaisuuden muihin yleisiin seurauksiin kuin nälkään. Leipäjonoja on pidetty ikään kuin yksiulotteisena ruoka-

1 Osallisuuden määrittely ja mittaaminen käydään tarkemmin läpi luvussa 3.4.

aputoimintana, jolla vastataan vain välittömän nälän tarpeeseen. Avunhakijan heikon elämäntilanteen tai köyhyyden muihin ilmentymiin ei toiminnassa niinkään puututa. Pahimmillaan stigmatisoivana toimintana leipäjonot voivat jopa lisätä avunhakijan syrjäytymistä yhteiskunnasta.

Leipäjonoissa käyvien kokemasta hyvinvoinnista väitellyt Maria Ohisalo (2017, 38) arvioi, että jonoissa osallisuutta estää myös valta. Hänen mukaansa tämä ilmenee siinä, että ”ihminen ei voi mennä vapaasti otamaan tai ostamaan haluamaansa, vaan hänet asetetaan odottamaan, ja palvelua saa, kun byrokraatti päättää sitä antaa”. Ohisaloon mukaan leipäjonoissa syntyy siten väistämättä auttajien ja autettavien rooleja, mikä näkyy ajoittain vallankäyttönä. Tätä on muun muassa tiettyjen ehtojen, kuten selvin päin asioimisen, asettaminen jonottajille. Tällaista asetelmaa lieventävänä mallina Ohisalo mainitsee Helsingin Myllypuron ruoanjakelun yhteydessä toteutetun ”osallistavan prosessin”, jossa säännöt on laadittu yhdessä avunhakijoiden kanssa.

Ohisalo (2017, 71) ei kuitenkaan pidä leipäjonoja osallistavan prosessin kannalta tehokkaimpana ruoka-avun muotona: ”Kun tavoitteena on vain poistaa nälkää ja kurjuutta sekä ylläpitää pärjäämistä, jäävät positiiviset uudet mahdollisuudet, osallisuuden ja toimintakykyjen vahvistaminen tai hyvinvoinnin lisääminen toissijaisiksi tavoitteiksi.” Ohisalo esittää sellaisen ruoka-avun kehittämistä, jossa ruoka ei enää määritä koko toimintaa vaan toimii osallistavan sosiaalityön mahdollistajana.

Leipäjonojen ja osallistavien ruoka-aputoimintojen kahtiajaosta huolimatta myös itse leipäjonojen osallistavasta vaikutuksesta on näyttöä. Maria Ohisaloon ja Juho Saaren (2014) kokoamasta Suomen ensimmäisestä mittavasta ruoka-avunsaajilta kerätystä kyselyaineistosta nousee esiin, että merkittävä osa kyselyyn vastanneista kertoi muiden ihmisten tapaamisen jonottaessa olevan heille tärkeää (Ohisalo & Saari 2014). Yhtäältä tämä tarkoittaa, että leipäjonoilla on yksinkertaisimmillaankin – siis ilman järjestettyä yhteisöllistä toimintaa – mahdollinen osallistava vaikutus. Toisaalta voidaan olettaa, että kyselytulos kertoo monen ruoka-avunhakijan kaipuusta tai tarpeesta sosiaalisiin kontakteihin –

eli osallisuuteen. Aineistosta käy myös ilmi, että suuri osa (yli 60 %) ruoka-avunsaajista asuu yksin. Muiden hyvinvointitutkimusten perusteella on selvää, että yksinasuminen – etenkin yhdessä ruoka-avunhakijoille tyypillisen heikon työmarkkina-aseman kanssa – altistaa yksinäisyydelle ja yhteiskunnasta syrjäytymiselle (ks. esim. Kainulainen 2016, Kauppinen ym. 2014). Siinä mielessä Ohisalonen ja Saaren kyselyaineistosta nouseva havainto myös tukee nykyistä osallisuusagendaa.

Vahvistuvaan osallisuusagendaan liittyen on kuitenkin huomioitava, että yhteisruokailun ja muun ruoka-avun rinnalle rakennettavan yhteisöllisen toiminnan osallistavasta vaikutuksesta ei ole takeita. Yhteisöllisen toiminnan osallistavaan prosessiin liittyy omat haasteensa. On muun muassa kirjoitettu, että yhteisöllinen toiminta vaatii avunsaajilta vastikkeellisuutta. Sosiaalisesti ja toiminnallisesti kyvyttömiltä tai muusta syystä yhteisruokailuun tai ruoanlaittokurssille haluttomilta voidaan mahdollisesti vaatia osallistumista johonkin toimintoon ruoan saamisen ehtona. On myös esitetty huoli, että ruoka-avun parissa toimivat yhteisöt vahvistavat huono-osaisuuden identiteettiä, sillä yhteisöt osallistavat avunsaajia lähinnä elämänpiiriin, joka koostuu muista heikossa asemassa olevista (Laihiala & Mattila-Aalto, 2018).

On myös tulkittu, että osassa ruoka-apua tarjoavia yhteisöjä ruokaa käytetään ikään kuin sisäänheittotuotteena uskontoon tai muuhun aatteeseen liittymiselle. Tällöin ruoan vastikkeeksi voi muodostua esimerkiksi hengellisiä toimintoja, minkä on todettu aiheuttavan jännitteitä auttajien ja avunsaajien välillä silloin, kun ruoka-avunsaaja ei odota tai hae näitä toimintoja (Salonen 2016). Lisäksi on epäselvää, miten vallankäyttö ja roolit esiintyvät yhteisöllisessä toiminnassa. Auttajan rooli voi lopulta olla ruokajaon tavoin hallitseva, samalla kun osallistumiseen liittyvää eriarvoisuutta voi syntyä jopa avunsaajien kesken. Tähän liittyen Juho Saari ja Anne Birgitta Pessi (2011, 28–29) ovat kirjoittaneet liiallisen yhteisöllisyyden riskeistä. Tällä he tarkoittavat erityisesti yhteisöjen sisäisiä valtasuhteita, jotka voivat rajoittaa yksilön valintoja ja sulkea yksilön ulos yhteisöstä tai muutoin etäännyttää sen muista jäsenistä.

On vain vähän tutkimustietoa siitä, miten osallisuus ruoka-apuyhteisöissä toteutuu. Erityisesti edellä mainittujen haasteiden esiintymisestä ruoka-apua tarjoavissa yhteisöissä ei tiedetä tarpeeksi. Osallistavan prosessin haasteiden ja sitä hidastavien tekijöiden ohella on myös tutkittava, mitkä tekijät voivat lisätä osallisuutta yhteisöissä ja siten edistää osallistavaa prosessia. Suomalaisessa kokemukseen perustuvassa ruoka-apututkimuksessa aineisto on painottunut avunsaajiin, kun taas ruoka-aputoimijoiden kokemuksista tutkimustietoa on huomattavan vähän. Tämän julkaisun seuraavat luvut paikkaavat näitä tutkimusvajeita käymällä läpi sekä avunsaajien että auttajien kokemuksia ruoka-avun rinnalle rakennettavasta osallistavasta prosessista.

3 OSALLISTUJAT

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen yhteydessä tehtiin asiakaspalautekysely. Sen ensisijaisena tavoitteena oli selvittää, kuka osallistui hankkeeseen (Rosa-hankkeeseen) ja lisäksi hanke asiakkaiden osallisuutta.² Asiakkailta kysyttiin mielipiteitä toimintamuodoista, joihin he olivat osallistuneet, sekä ruoka-avusta ja sen järjestelystä. Tässä luvussa tarkastellaan ensin, ketkä osallistuivat hankkeen toimintaan ja ketkä vastasivat kyselyyn. Toiseksi tarkastellaan, mitä mieltä asiakkaat olivat toiminnasta ja mitä se oli heille antanut. Kolmanneksi tarkastellaan asiakkaiden osallisuuden muutosta ja miten se liittyi heidän taustatekijöihinsä ja näkemyksiinsä ruoka-avusta.

Asiakaspalautekyselyllä pyrittiin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Ketkä Ruokajonosta osallisuuteen -hanke tavoitti? Olivatko hankkeen asiakkaat tyypillisiä ruokajonoissa tai muussa ruoka-avussa käyviä henkilöitä? Tarkastellaan sosiaalista taustaa, tyytyväisyyttä elämään, koettua terveyttä sekä ruoka-apuun ja ruokajonoihin liittyviä tekijöitä. Lisäksi tarkastellaan, missä määrin tästä kyselytutkimuksesta saadut tulokset vastaavat aikaisempien tutkimusten tuloksia.
- 2) Lisäkö Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeessa kehitettyyn toimintaan osallistuminen osallisuutta? Tarkastellaan, onko osallisuus lisääntynyt ja mitkä tekijät ennustavat osallisuuden lisääntymistä.

2 Asiakkaalla tarkoitetaan Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen toimintaan osallistunutta henkilöä. Tässä tutkimuksessa käytetään sen rinnalla myös sanaa osallistuja. Toimintamuodolla tarkoitetaan hankkeessa kehitettyä ryhmätoimintaa, yhteisöruokailua ja hävikkiruoan jakoa.

3.1 Menetelmät

Osallistujien vastausprosentit

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen asiakaspalautekysely tehtiin syksyllä 2019 (22.8.2019–3.12.2019) kuudella paikkakunnalla. Hanke oli silloin ollut käynnissä noin puoleltoista vuoden ajan, ja asiakkaat olivat olleet mukana toiminnassa noin vuoden.

Taulukosta 1 ilmenee, mitkä hankkeen toimintamuodot olivat vielä syksyllä 2019 aktiivisia ja minkä toimintamuotojen asiakkaat osallistui-
vat kyselyyn. Jo lopetettuja toimintamuotoja olivat miesten keskusteluryhmät, vihreä torstai (puutarhaviljelyyn liittyvä toiminta) ja retkeily. Digiryhmän toiminta loppui syyskuussa 2019.

Taulukko 1. Asiakaspalautekyselyyn vastanneet Rosa-hankkeen toimintamuodon mukaan (N=95).

Hankkeen toimintamuodot	Vastanneiden lukumäärä
Hyvinvointi- ja terveysryhmä	6
Hävikkiruoan jako	25
Mielenterveyden ensiapukoulutus	16
Naisten keskusteluryhmä	17
Työelämän taidot -koulutus (ruoanjakotiimi)	13
Yhteisöruokailu	18
Kaikki	95

Asiakaspalautekyselyyn vastasi 97 henkilöä. Kaksi henkilöä vastasi kyselyyn ainakin osittain, mutta kielsi tietojen käytön tutkimustarkoitukseen. Nämä henkilöt eivät sisälly vastaajien lukumäärään. Vastaajien määränä pidetään 95:tä henkilöä. Hanketyöntekijöiden antamien tietojen mukaan hankkeen toiminnoissa oli syksyllä mukana 131 henkilöä. Sitä pidetään tutkimuksen peruslukuna. Kyselyn vastausprosentti oli näin ollen 73. Kyselyyn osallistui 31 miestä ja 61 naista. Lisäksi kolme ei vastannut olevansa mies eikä nainen vaan vastasi olevansa jotain

muuta. Miesten vastausprosentti oli noin 60 ja naisten noin 80. Tarkkaa vastausprosenttia ei voida laskea, koska kaikki hankkeeseen osallistuneet eivät täyttäneet ESR-henkilötietolomakkeita (ks. Miksi ESR-tietoja ei voinut käyttää katoanalyysissä, s. 29).

Vastausprosentit olivat korkeimmat hyvinvointi- ja terveysryhmässä, mielenterveyden ensiapukoulutuksessa, kahdessa naisten keskusteluryhmässä ja työelämän taidot -koulutuksessa. Näiden ryhmien vastausprosentti oli noin 90. Hävikkiruoan jaossa ja yhteisöruokailussa vastausprosentti oli suunnilleen 60. Luottamuksellisuuden säilyttämiseksi toimintamuotokohtaisia vastausprosentteja ei julkisteta.

Aineiston kerääminen

Asiakaspalautekysely tehtiin toimintamuotojen yhteydessä ja siitä tiedotettiin ennakkoon. Tutkija ja hankkeen työntekijä kertoivat osallistujille, millainen kysely on ja miksi se tehdään. He kertoivat myös, että se on vapaaehtoinen. Täytetty kyselylomake pyydettiin palauttamaan suljetussa kirjekuoressa, joka jaettiin vastaajille. Tällä tavalla pyrittiin lisäämään vastaajien luottamusta tutkimuksen luottamuksellisuuteen. Kyselylomaketta oli joissakin tapauksissa mahdollista täyttää useampana päivänä. Eräässä paikassa kyselylomakkeet oli jätetty päiväkeskuksen pöydälle ja kävijöitä oli pyydetty täyttämään lomake.

Ruoka-avun käyttäjiä on pidetty ryhmänä, jota voi olla vaikea tavoittaa ja vaikea saada osallistumaan omaa elämää koskeviin kyselyihin (hard-to-survey-ryhmänä). (Laihiala & Ohisalo 2017; Ohisalo 2017, 13–14.) Todennäköisesti se, että asiakkaat tunsivat hanketyöntekijät hyvin ja olivat olleet mukana heidän ohjaamassaan toiminnassa, vaikutti myönteisesti osallistumiseen. Kyselyaineistoa kerättyä saatiin kuitenkin myös seuraavanlaisia kommentteja: ”liian pitkä”, ”hankala täyttää”, ”vaikea kieli – selkokielellä kiitos”, ”vaihtoehdot liian samanlaisia”. Muutamassa tapauksessa kyselomakkeiden täyttäminen jäi kesken näistä syistä. Joissakin tapauksissa hanketyöntekijä auttoi lomakkeen täyttämisessä. Kyselyaineistoa kerättiin ensimmäisen kerran elokuussa 2019. Tätä kysely-

aineistoa voidaan pitää eräänlaisena pilottiaineistona. Sen saaman kritiikin perusteella kyselylomaketta lyhennettiin ja selkeytettiin.

Jo hankehakemuksessa todettiin, että hankkeen kohderyhmä saattoi olla vaikeasti tavoitettavissa. Tämä osoittautui myös todeksi. Ruokajonosta osallisuuteen hankkeen tavoitteena oli alun perin tavoittaa 850 osallistujaa. (Ruokajonosta osallisuuteen 2018–2020, ESR.) Tämä haku- vaiheen optimistinen arvio tehtiin silloisten hankeyhteistyöhön ehdotettujen hankeyhteisöjen ruoka-avun asiakasmäärien perusteella. Aika nopeasti hankkeen käynnistyessä arviota laskettiin kuuteensataan, koska ymmärrettiin, että vain pieni osa yhteisöjen ruoka-avun asiakkaita osallistuu hankkeen toimintaan. Tavoiteltua osallistujamäärää laskettiin vielä talvella 2019, koska kolmella paikkakunnalla hankeyhteisöä oli vaihdettava ja kehittämistyö lähti käyntiin suunniteltua hitaammin.

Aineiston tarkastus ja tilastollinen käyttö

Hanketyöntekijöiden osallistuminen aineiston keräämiseen lisäsi todennäköisesti vastaamishalukkuutta, mutta samalla lisääntyi myös huoli siitä, että saadaan liian myönteisiä vastauksia. On havaittu, että jotkut projektiin osallistuvat vastaajat eivät halua aiheuttaa pettymystä hankkeen työntekijöille tai eivät halua ottaa riskiä joutua pois hankkeesta siksi, että antavat liian negatiivisia vastauksia (Latkin ym. 2016). Tällaisten *socially desirable* -vastausten mahdollisuus on huomioitava tässä tutkimuksessa.

Tässä asiakaspalautekyselyssä joihinkin osallisuuskysymyksiin tuli hyvin paljon myönteisiä vastauksia. Vastaukset painottuivat viisiportaisen Likert-asteikon ”täysin samaa mieltä” vastauksiin eli vaihtoehtoon 5. Tämä näkyi yhdessäolon summamuuttujalla, jossa oli melko suuri määrä täyden pistemäärän vastauksia (21 %; ks. luku Osallisuuden summamuuttujien luominen, s. 54). Huoli, että saadaan liian myönteisiä vastauksia ei kuitenkaan ole kovin suuri, koska arkielämän osallisuuden summamuuttujan vastauksista vain pieni osa oli täyden pistemäärän vastauksia (4 %). Jakaumien vinous otettiin kuitenkin huomioon keskiarvojen tilastollisissa testauksissa, joissa käytettiin ei-parametristä Kruskal-Wallis-testiä (Björk 2012, 195).

Koska aineisto oli melko pieni, pyrittiin selvittämään regressioanalyysiin liittyvät käyttövaatimukset mahdollisimman tarkasti. Analyysissä huomioitiin seuraavat menetelmän vaatimukset: Ennustavatko riippumattomat muuttujat riippuvaa muuttujaa tilastollisesti merkitsevästi (F-testi)? Onko riippuvan muuttujan varianssi sama riippumattomien muuttujien luokissa (*heteroscedasticity*; White-testi, Breusch-Pagan-testi)? Ovatko riippumattomien muuttujien residuaalit normaalisti jakautuneita (Shapiro-Wilk-testi)? Onko riippumattomilla muuttujilla keskinäistä korrelaatiota (*multicollinearity*; Vif-keskiarvo)? (Field 2009, 220–221). Koska haluttiin välttää liian poikkeavia havaintoja (*outliers*), muutettiin kahden osallistujan vastaukset kysymykseen, kuinka kauan he olivat käyneet ruoka-avussa. Toisessa tapauksessa 20 vuotta muutettiin 19 vuodeksi ja toisessa 15 vuotta 10 vuodeksi. Aineiston käsittelyssä käytettiin SPSS-ohjelmaversiota 26.

Aineiston luotettavuutta tarkasteltiin kahdella taloudellista tilaa kartoittavalla kysymyksellä: ”Haen ruokaa, koska se on oman toimeentuloni kannalta välttämätöntä” ja ”Tuloni riittävät menoihini”. Tarkastuksessa havaittiin kuusi ristiriitaista vastausta. Kahdessa tapauksessa katsottiin muiden vastausten perusteella, että vastaajat eivät olleet täyttäneet lomaketta vakavissaan. Nämä kaksi tapausta poistettiin osallisuusanalyysistä. Osallisuuskysymysten valideettia, eli sitä, että ne todella mittaivat osallisuutta, arvioitiin vertaamalla osallisuuden summamuuttujia Tanja Hirschovits-Gerzin ym. (2018) teoreettiseen jakoon osallisuuden edellytyksistä ja osallisuuden lisääntymisestä. Osallisuuskysymysten toistettavuutta eli reliabiliteettia arvioitiin vertaamalla osallisuuskysymysten jakaumia Yhteinen keittiö -hankkeen vastaavanlaisen arvioinnin tuloksiin (Mäntylä, Nousiainen & Isola 2019).

Miksi ESR-tietoja ei voinut käyttää katoanalyysissä³

Ruokajonosta osallisuuteen -hanke kuuluu Europan sosiaalirahaston (ESR) tukemiin hankkeisiin. Hanke on ESR:n toimintalinjan 5 hanke, jonka tavoitteena on sosiaalinen osallisuus ja köyhyyden torjunta. Jokainen toimintaan osallistuva asiakas täyttää aloitus- ja lopetuslomakkeen. Näistä tiedoista voisi saada tarkat luvut osallistujista, sukupuolesta, ikäryhmästä ja sosiaalisesta taustasta. Näiden perustietojen hyödyntäminen tässä tutkimuksessa osoittautui kuitenkin vaikeaksi. Tarkkaa katoanalyysiä oli siksi näiden tietojen perusteella vaikeaa tehdä, ja tutkimuksessa käytettiin hankkeen työntekijöiden antamaa lukua 131 tutkimuksen peruslukuna. Tämän lisäksi neljä henkilöä osallistui hankkeen myötä käynnistettyyn vangeille suunnattuun keskusteluryhmään. He eivät olleet varsinaisen ruoka-avun asiakkaita, vaikka heidän katsotaan kuuluvan yhteiskunnallisesti hyvin marginaaliseen ryhmään ja sinänsä hankkeen kohderyhmään. Koska ryhmää ei voinut yhdistää muihin ryhmiin ja sen itsenäistä analyysiä ei voida tehdä sen pienen lukumäärän takia, ryhmää ei sisällytetty tutkittavaan aineistoon.

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen osalta ESR:n Eura-henkilötietojärjestelmän mukaan osallistujia on 151, joista aloitusilmoituslomakkeen on täyttänyt 139. Niistä on naisten täyttämiä 73. Lopetusilmoituksia on täytetty 98, ja niistä 51 on naisten täyttämiä. Neljännes aloittaneista on siis lopettanut hankkeen toiminnassa niin, ettei heitä ole tavoitettu myöhemminkään täyttämään lopetusilmoitusta. Tämä on kohderyhmälle melko tyypillistä käyttäytymistä. Monet katoavat kokonaan toiminnasta ja toteuttajaorganisaation parista, eivätkä heidän antamansa yhteystiedot toimi tai heillä ei ole puhelinta eikä sähköpostiosoitetta. Osalla ei ole osoitetietoja ollenkaan, tai he ovat asuneet hankkeen aikana asuntolassa.

3 Anne Hyyrynen on suurelta osin kirjoittanut luvun Miksi ESR-tietoja ei voinut käyttää katoanalyysissä.

Hankkeen työntekijät arvioivat, että hankkeeseen osallistui kaikilla toteutuspaikkakunnilla yhteen laskettuna noin 50 sellaista asiakasta, jotka eivät suostuneet täyttämään lomakkeita lainkaan. Kohderyhmälle tunnusomaista on epäluuloisuus viranomaisrekistereitä kohtaan, ja tämä oli pääosin syynä haluttomuuteen täyttää lomakkeita. Hankkeen toimintaan saattoi tästä huolimatta osallistua.

Henkilötietolomakkeiden täyttöä ei pidetty paikoin niin tärkeänä kuin osallistujien kohtaamista ja luottamuksen rakentamista. Valintaa on helppo ymmärtää, sillä toteutuspaikoissa kävi paljon ihmisiä, jotka eivät asuinalueellaan ole muualla tervetulleita ja joiden kokemukset muista ihmisistä ovat pääosin huonoja. Osa hankkeen työntekijöistä arveli, että lomakkeiden täyttöpakko olisi horjuttanut heidän ja osallistujien välistä luottamusta, ja joissain paikoissa lomakkeet jäivät tästäkin syystä täyttämättä.

3.2 Ketkä osallistuivat kyselyyn

Osallistujien luokittelu toimintamuodon mukaan

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen ensimmäisenä vuonna 2018 toteuttajayhteisöjen ruoka-avun hakijoille tehtiin kysely, jossa kysyttiin toivomuksia ruoka-avun yhteyteen järjestettävästä toiminnasta. Kysely tehtiin yhdeksällä paikkakunnalla, ja siihen osallistui 584 henkilöä. Eniten toivottiin virkistys- ja retkitoimintaa sekä hyvinvointiin ja terveyteen liittyvää tukea ja ohjausta. Melko vähän toivottiin sen sijaan opiskeluun ja taitotietojen oppimiseen liittyvää toimintaa. Hankkeen kannalta ongelmallista oli, että suurin osa kyselyyn vastanneista ei kuulunut hankkeen kohderyhmään vaan oli suurimmaksi osaksi (68 %) jo eläkkeellä ja työmarkkinoiden ulkopuolella. Hankkeen väliarvioinnissa todettiin, että asiakkaita oli siksi alettava hakea ruoka-avun ulkopuolelta, mikäli haluttiin tavoittaa osallistujia toimintamuotoihin, jotka voisivat johtaa työelämään tai koulutukseen (Hietakangas 2019).

Tätä julkaisua varten syksyllä 2019 tehdyn asiakaspalautekyselyn vähäisen vastausmäärän takia toimintamuodot ryhmiteltiin tässä tarkastelussa kolmeen ryhmään: ruoka-apuryhmät (hävikkiruoan jako, työelämän taidot -koulutus⁴, yhteisöruokailu), keskusteluryhmät (hyvinvointi- ja terveysryhmä, naisten ryhmä) ja vapaaehtoisten opintoryhmä (seurakunnan vapaaehtoisten mielenterveyden ensiapuryhmä). Vapaaehtoisten opintoryhmästä käytetään jatkossa nimitystä vapaaehtoisten ryhmä. Ryhmittelyn perusteena oli toiminnan samankaltaisuus ja se, oliko ruoka-avun piirissä vai ei. (Ks. taulukko 3, s. 35). Ruoka-apuryhmien ja keskusteluryhmien osallistujat käyttivät ruoka-apua, mutta vapaaehtoisten ryhmän osallistujat eivät käyttäneet. Vapaaehtoisten ryhmää ei siksi otettu mukaan kaikkiin tarkasteluihin. Ryhmää käytettiin myös aineiston vertailuryhmänä.

Tällä tavoin ryhmiteltynä ruoka-apuryhmistä oli 56 vastaajaa, keskusteluryhmistä 23 vastaajaa ja vapaaehtoisten ryhmästä 16 vastaajaa. Vastaajia oli siis yhteensä 95. Jotkut kyselyyn vastanneista olivat osallistuneet sekä jo päättyneeseen toimintaan että syksyllä jatkuneeseen toimintaan. Tällaisia kahteen tai kolmeen toimintamuotoon osallistuneita oli yhteensä 13 henkilöä. Digiryhmään oli osallistunut neljä henkilöä, vihreään torstaihin neljä henkilöä ja erilaisiin retkiin neljä henkilöä. Vastaajista kaksi mainitsi myös hankkeen järjestämän puutarhajuhlan. (Ks. liite 1.)

Sosiaalinen tausta

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen tavoitteena oli kehittää toimintamalleja, jotka voisivat auttaa erityisen vaikeissa työmarkkina- ja elämäntilanteissa olevia ja ruoka-apua käyttäviä ihmisiä. Hankkeen kohderyhmänä olivat siis köyhyyden tai kasautuneen huono-osaisuuden vuoksi yhteiskunnasta syrjään jääneet ihmiset. Kohderyhmään kuuluivat myös syrjäytymisvaarassa olevat lapsiperheet ja yksinhuoltajaperheet.

4 Toimintaan kuului osallistuminen toimintakeskuksen ruoanlaittoon ja ruoanjakoon.

Taulukko 2. Osallistuminen Rosa-hankkeen toimintaan toimintaryhmän ja sosiaalisen taustan mukaan (%) (N=95).

		Ruoka-apuryhmät		Keskusteluryhmät		Vapaaehtoisten ryhmä		Kaikki	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Sukupuoli	mies	30	54	0	0	1	6	31	33
	nainen	23	41	23	100	15	94	61	64
	muu	3	5	0	0	0	0	3	3
		56	100	23	100	16	100	95	100
		N	%	N	%	N	%	N	%
Ikäryhmä	18–24	4	8	0	0	0	0	4	4
	26–34	4	8	0	0	0	0	4	4
	36–44	3	6	0	0	1	6	4	4
	46–54	13	25	3	14	0	0	16	18
	56–64	15	28	11	50	3	19	29	32
	65+	14	26	8	26	12	75	34	37
		53	100	22	100	16	100	91	100
		N	%	N	%	N	%	N	%
Lapsia perheessä *	kyllä	3	5	0	0	3	19	6	6
	ei	53	95	23	100	13	81	89	94
		56	100	23	100	16	100	95	100
		N	%	N	%	N	%	N	%
Aikuisten lukumäärä taloudessa	1	38	73	17	81	10	67	65	74
	2+	14	27	4	19	5	33	23	26
		52	100	21	100	15	100	88	100
		N	%	N	%	N	%	N	%
Työmarkkina-asema	töissä	0	0	0	0	2	13	2	2
	tuettu työ	7	14	2	9	0	0	9	10
	työtön	15	30	0	0	0	0	15	17
	kotona	4	8	0	0	0	0	4	5
	eläkkeellä (ikä)	19	38	15	68	13	81	47	53
	eläkkeellä (muu syy)	5	10	5	23	1	6	11	13
		50	100	22	100	16	100	88	100

* Jos tieto puuttuu, laskettu ettei ole lapsia

Taulukon 2 mukaan hankkeeseen osallistuneista 64 prosenttia oli naisia ja 69 prosenttia oli yli 54-vuotiaita. Lapsiperheitä oli 6 prosenttia, ja kolme neljäsosaa vastaajista asui yhden hengen taloudessa. Iän perusteella eläkkeellä oli noin puolet, ja runsas 10 prosenttia oli eläkkeellä muusta syystä. Työttömänä tai lomautettuna oli 15 prosenttia. Työssä oli runsaat 10 prosenttia, ja heistä suurin osa jonkinlaisessa tuetussa työssä.

Ruoka-apuryhmiin osallistuneista enemmistö oli miehiä, kun taas muissa kahdessa ryhmässä oli vähän tai ei ollenkaan miehiä. Ruoka-apuryhmäläiset olivat myös nuorempia, sillä kolmasosa heistä oli alle 46-vuotiaita. Kahdessa muussa ryhmässä tämän ikäisiä ei juuri ollut. Ruoka-apuryhmäläiset olivat lähempänä työmarkkinoita kuin muut. Heistä puolet oli töissä, työttömänä tai kotona. Muissa ryhmissä melko harvat kuuluivat näihin ryhmiin. Taulukon 2 taustamuuttujien suhteen keskusteluryhmäläiset ja vapaaehtoiset muistuttivat paljon toisiaan. Molemmissa toimintamuodossa lähes kaikki olivat naisia, suuri enemmistö oli yli 56-vuotiaita ja useimmat olivat eläkkeellä iän puolesta tai muun syyn takia. Keskusteluryhmien osallistujat eroavat kuitenkin vapaaehtoisten ryhmästä siinä, että ensin mainitun ryhmän jäsenet käyttävät ruoka-apua, kun taas toisen ryhmän jäsenet eivät käytä. (Ks. taulukko 3.)

Vuosina 2012–2014 tehdyn kansallisen ruoka-apututkimuksen (Ohsalo & Saari 2014) osallistujien ja Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen ruoka-apuryhmiin kuuluvien taustatekijät muistuttavat melko paljon toisiaan. (Ks. liite 2.) Hankkeen ruoka-apuryhmäläisistä noin puolet oli miehiä ja kolmasosa oli alle 46-vuotiaita, samoin kuin kansalliseen ruoka-apututkimukseen osallistuneista. Myös aikuisten lukumäärä taloudessa ja työmarkkina-asema muistuttavat toisiaan. Suurin ero tutkimusten vastaajien välillä on lapsiperheiden osuus. Kansallisessa ruoka-apututkimuksessa se on selvästi suurempi kuin ruoka-apuryhmäläisten keskuudessa. Keskusteluryhmien osallistujat poikkeavat taustaltaan sen sijaan melko selvästi kansallisen ruoka-apututkimuksen vastaajista. He olivat kaikki naisia ja vanhempia kuin kansallisen ruoka-apututkimuksen osallistujat.

Kun kaikkia asiakaspalautekyselyyn osallistuneita tarkastellaan yhdessä, osallistujat muistuttavat Helsingin yliopiston *Ruoka- ja elintavat* -kyselyyn (2019) osallistuneita sekä Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen alkukartoituskyselyyn (2018) osallistuneita. Näiden kahden tutkimuksen osallistujien suurempi yhtäläisyys kansalliseen ruoka-apututkimukseen verrattuna selittyy osittain sillä (ks. liite 2), että Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen työntekijät osallistuivat *Ruoka- ja elintavat* -kyselyn keräämiseen ja kysely tehtiin siellä, missä työntekijät olivat töissä (Erkkola & Uusitalo 2020).

Ruoka-avussa käyminen

Nimestään huolimatta kaikki Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen tavoittamat asiakkaat eivät olleet käyneet ruokajonossa tai käyttäneet muunlaista ruoka-apua (ks. taulukko 3). Suurin osa näistä vastaajista kuului vapaaehtoisten opintoryhmään. He olivat olleet mukana järjestämässä ruoka-aputoimintaa, mutta eivät olleet itse käyttäneet sitä. Myöskään muutamat keskusteluryhmiin osallistuneista eivät olleet käyttäneet ruoka-apua. Yllättävintä oli, etteivät kaikki ruoka-apuryhmäänkään kuuluvista olleet käyttäneet ruoka-apua ennen hanketta. Tähän voi kuitenkin vaikuttaa se, mitä ruoka-avulla ymmärretään, sillä kaikki vastaajat eivät ole välttämättä pitäneet yhteisöruokailua ruokaapuun kuuluvana toimintana. Ruoka-apu on saatettu ymmärtää vain ruoan hakemisena ruokajonon kautta.

Tutkimuksen edetessä tämä huomattiin ja kyselylomakkeen kysymyksiä tarkennettiin ruoka-avun, ruokajonojen ja yhteisöruokailun osalta. Taulukon 3 tulosten laskemisessa on lisäksi hyödynnetty useita ruoka-apuun liittyviä kysymyksiä. Tällä on pyritty paikkaamaan kysymysten mahdollista vaikeaselkoisuutta.

Taulukko 3. Ruoka-avussa käyvät toimintamuodon mukaan (N=88).

		Ruoka-apu-ryhmät	Keskustelu-ryhmät	Vapaaehtoisten opintoryhmä	Kaikki	
		%	%	%	%	N
Käy ruoka-avussa	Käy ruoka-avussa	87	77	0	73	64
	Ei käy ruoka-avussa	13	23	100	27	24
	Kaikki	100	100	100	100	N=88
		N=54	N=22	N=12	N=88	

		%	%	%	
Kuinka kauan on hakenut ruoka-apua?	Alle vuoden	13	8	12	
	1–3 v	26	42	30	
	3–5 v	34	42	36	
	5–10 v	13	8	12	
	yli 10 v	13	0	10	
		100	100	100	
		N=38	N=12	N=50	

		%	%	%	
Kuinka usein hakee ruoka-apua?	Joka viikko	21	40	27	
	2–3 kertaa kk:ssa	49	20	30	
	Noin kerran kk:ssa	15	27	19	
	Harvemmin kuin kerran kk:ssa	15	13	15	
	Kaikki	100	100	100	
		N=33	N=15	N=48	

Kenelle hakee ruoka-apua?	Vain itselleni	55	67	58	
	Itselleni ja läheisilleni	46	33	42	
	Kaikki	100	100	100	
		N=33	N=15	N=48	

Ruoka-avun käyttämisen osalta Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen toimintamuotoihin osallistuneet erosivat toisistaan. Keskusteluryhmiin kuuluneista lähes kaikki olivat käyttäneet ruoka-apua alle viisi vuotta. He kävivät ruoka-apupaikoilla melko usein ja hakivat ruokaa yleensä vain itselleen. Ruoka-apuryhmiin kuuluvista noin 25 prosenttia oli käyttänyt ruoka-apua yli viisi vuotta tai yhdestä kolmeen vuoteen. He kävivät ruoka-apupaikoilla keskusteluryhmiin kuuluvia harvemmin, mutta hakivat sen sijaan useammin ruokaa myös muille kuin itselleen. Vapaaehtoisten ryhmään kuuluneet eivät käyttäneet lainkaan ruoka-apua.

Verrattuna Laihialan (2019) tutkimukseen Helsingin Myllypuron ruokajonon kävijöistä (ks. liite 3) Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen ruoka-avun käyttäjät olivat käyttäneet ruoka-apua jonkin verran kauemmin. Laihialan tutkimuksessa 58 prosenttia vastaajista oli käynyt ruoka-avussa alle kolme vuotta. Rosa-hankkeen osallistujien vastaava luku oli 42. Vastaavasti Laihialan tutkimuksessa kolmesta viiteen vuoden ruoka-avussa käyneitä oli 19 prosenttia ja tässä kyselyssä 36 prosenttia. Molemmissa tutkimuksissa oli suunnilleen yhtä paljon yli viisi vuotta ruoka-avussa käyneitä (23 ja 22 prosenttia).

Rosa-hankkeen ruoka-avun käyttäjät olivat käyneet suunnilleen yhtä useasti ruoka-apupaikoilla kuin vuoden 2012–2014 kansalliseen ruoka-apukyselyyn vastanneet (Ohisalo & Saari 2014). Kyselyyn osallistuneista 67 prosenttia oli käynyt vähintään 2–3 kertaa kuukaudessa ruoka-avussa. Vastaavasti Ohisalon ja Saaren (2014) tutkimuksessa 56 prosenttia osallistuneista oli käynyt arviolta vähintään kaksi kertaa kuukaudessa ruoka-avussa.

Verrattuna Ohisalon ja Saaren tutkimukseen (2014) tämän kyselyn vastaajat hakivat useammin ruoka-avusta ruokaa vain itsen. Ohisalon ja Saaren tutkimuksessa 48 prosenttia haki ruokaa vain itselleen. Tässä kyselyssä vastaava luku oli 63.

Taulukko 4. Asenteet ruoka-apua kohtaan. Vain ruoka-apuryhmään ja keskusteluryhmään kuuluvat (N=50).

	Kotiin vietävä ruokakassi on minulle hyvä tapa saada ruoka-apua.	Yhteisöruokailu on minulle hyvä tapa saada ruoka-apua.	Kotiin vietävä ruokakassi on minulle parempi ruoka-apu kuin ilmainen yhteisöruokailu.
Täysin eri mieltä	0	6	8
Osin eri mieltä	0	0	13
Ei samaa mieltä eikä eri mieltä	8	10	21
Osin samaa mieltä	22	19	13
Täysin samaa mieltä	59	56	40
Ei koske minua	10	8	6
Kaikki	100 %	100 %	100 %
	N=49	N=48	N=48

Kotiin vietävä ruokakassi ja yhteisöruokailu ovat kaksi ruoka-avun muotoa.⁵ Ruoka-avun piirissä yhteisöruokailuun on haluttu panostaa. Myös Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeessa yhteisöruokailun tarjoaminen oli yksi osallisuutta lisäävä toimenpide. Ruoka-avun piirissä painotetaan, ettei ruokakassin saaminen tai yhteisöruokailu ole ristiriidassa toistensa kanssa, vaikka joistakin keskusteluista on voinut saada sellaisen käsityksen. Tässä tutkimuksessa haluttiin antaa Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeessa mukana oleville asiakkaille mahdollisuus sanoa oma kantansa.

Taulukon 4 mukaan sekä kotiin vietävä ruokakassi että yhteisöruokailu saivat suuren kannatuksen (osin samaa mieltä, täysin samaa mieltä). Ensimmäisen väitteen kannatus oli 81 prosenttia ja toisen väitteen 75 prosenttia. Kun pyydettiin vertaamaan näitä kahta ruoka-avun muotoa, kotiin vietävä ruokakassi sai 53 prosentin kannatuksen.

5 Kun tätä julkaisua kirjoitettiin koronakeväänä 2020, ruoka-avun piiristä toimitettiin ruokakasseja myös kotiin. Kun aineistonkeruu tehtiin syksyllä 2019, kotiin vietävällä ruokakassilla tarkoitettiin, että ruoka-avussa käynyt henkilö itse vei ruokakassin kotiin.

Elämäntyytyväisyys ja koettu terveys

Taulukko 5 a. Elämäntyytyväisyys (keskiarvo) asteikolla 0–10, jossa 0 tyytymätön ja 10 tyytyväinen, hankkeen toimintamuodon mukaan (N=91).

	Ruoka-apuryhmät	Keskusteluryhmät	Vapaaehtoisten opintoryhmä
	Elämäntyytyväisyys	Elämäntyytyväisyys	Elämäntyytyväisyys
Keskiarvo	6,94	8,33	8
Vaihteluväli	1–10	5–10	4–10
95 %:n luottamusväli	6,43–7,44	7,81–8,86	7,07–8,93
	N=54	N=21	N=16

Taulukko 5 b. Itse koettu terveys (hyvä tai melko hyvä) hankkeen toimintamuodon mukaan (%) (N=74).⁶

	Ruoka-apuryhmät	Keskusteluryhmät	Vapaaehtoisten opintoryhmä
	%	%	%
Koettu terveys hyvä tai melko hyvä	38	61	81
Kaikki	100	100	100
	N=40	N=18	N=16

Ruoka-apuryhmiin kuuluvilla elämäntyytyväisyys on vähäisempää ja itse koettu terveys huonompi kuin kahdessa muussa toimintamuodossa (taulukot 5 a ja b). Koetun terveyden arvio nousee melko tasaisesti kolmen ryhmän välillä siten, että ruoka-apuryhmäläisillä on heikoimmaksi koettu terveys ja vapaaehtoisilla ryhmäläisillä parhaimmaksi koettu terveys. Luottamusvälitarkastelun perusteella ruoka-apuryhmiin kuuluvilla on tilastollisesti merkitsevästi alempi elämäntyytyväisyys kuin keskusteluryhmiin kuuluvilla.

⁶ Koettua terveyttä ei kysytty pilottikyselyssä.

Verrattuna aikaisempiin tutkimuksiin (ks. liite 4) ruoka-apuryhmiin kuuluvilla elämäntyytyväisyys ja itse koettu terveys olivat samalla tasolla kuin suomalaisen yhteiskunnan huono-osaisilla. Ruoka-apuryhmiin kuuluvien elämäntyytyväisyys oli samaa tasoa kuin itsensä alimpiin asemiin yhteiskunnassa luokittelevien elämäntyytyväisyys. Koetun terveyden suhteen erot ovat myös selvät. Ruoka-apuryhmissä koettu terveys on vähäisempää kuin yli vuoden työttömänä olleiden ryhmässä. Heillä koettu terveys on samalla tasolla kuin keskusteluryhmiin kuuluvilla. Näitä tuloksia arvioitaessa on kuitenkin huomattava, että keskiarvotarkastelujen luottamusvälit ovat melko suuret pienen vastausmäärän takia. Tuloksiin pitää siis suhtautua varoen, mutta ne viittaavat kuitenkin melko selviin eroihin eri toimintamuotojen osallistujien kesken.

Asiakaspalautekyselystä saadut tiedot Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen asiakkaiden tyytyväisyydestä elämään ja koetusta terveydestä viittaavat siihen, että hankkeessa onnistuttiin tavoittamaan sellaisia ihmisiä, joita pyrittiinkin saamaan mukaan toimintaan. Tämä koskee erityisesti ruoka-apuryhmiin kuuluvia, mutta jossain määrin myös keskusteluryhmiin kuuluvia.

3.3 Hankkeeseen osallistuminen ja sen arviointi

Miten asiakkaat saivat tietää hankkeesta ja miksi he osallistuivat toimintaan

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen suurena haasteena oli osallistujien saaminen mukaan toimintaan. Asiakaspalautekyselyllä haluttiin siksi selvittää, miten osallistujat olivat saaneet tietää toiminnasta ja mikä oli saanut heidät osallistumaan siihen. Asiakaspalautteessa näitä kahta tietoa kysyttiin avokysymyksillä, koska vastauksista haluttiin saada myös selville, miksi osallistujien mukaan saaminen oli niin haastavaa.

Taulukko 6. Mitä kautta Rosa-hankkeen asiakkaat saivat tietää hankkeen toiminnasta toimintamuodon mukaan (N=95).

Mistä sai tietää	Ruoka-apuryhmät		Keskusteluryhmät		Vapaaehtoisten opintoryhmä		Kaikki	
	%	N	%	N	%	N	%	N
Seurakunnan kautta	16 %	9	4 %	1	94 %	15	26 %	25
Päiväkeskuksen, asumistoinnin tai vastaavan kautta	18 %	10	57 %	13	0 %	0	24 %	23
Tuttava, ystävä kertoi	29 %	16	13 %	3	0 %	0	20 %	19
Vetäjä, ohjaaja kertoi	13 %	7	13 %	3	6 %	1	12 %	11
Virallisen tahon kautta	9 %	5	0 %	0	0 %	0	5 %	5
Info lehdessä	0 %	0	4 %	1	0 %	0	1 %	1
Ei vastausta	16 %	9	9 %	2	0 %	0	12 %	11
Kaikki	100 %	56	100 %	23	100 %	16	100 %	95

* A-klinikka, sosiaalitoimisto, TE-keskus

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen paikallisjärjestäjät olivat Sini-nauhaliiton paikallisjärjestöjä, evankelis-luterilaisia seurakuntia ja hel-luntaiseurakuntia. Näiden tahojen kautta puolet hankkeen osallistujista oli saanut tietää toiminnasta (taulukko 6). Kun hankkeen työntekijän tai muun ohjaajan kautta tiedon saaneet lasketaan edellisten kanssa yhteen, 62 prosenttia toimintaan osallistuneista sai tiedon hankkeesta todennäköisesti hankkeen järjestävien tahojen kautta ja 20 prosenttia oli saanut tiedon tuttavien kautta. Viisi henkilöä oli saanut tiedon niin sanotun virallisen tahon kautta, kuten sosiaalitoimiston tai TE-keskuksen kautta. Ainoastaan yksi henkilö oli saanut tiedon lehden kautta.

Erot toimintaryhmien välillä olivat selvät. Lähes kaikki vapaaehtoisten ryhmään kuuluvat olivat saaneet tiedon seurakunnan kautta. Tämä on luonnollista, koska toiminta oli suunnattu seurakunnan vapaaehtoisille. Keskusteluryhmiin kuuluvista useimmat olivat saaneet tiedon päiväkeskuksen tai asumistoiminnan kautta, mikä viittaa siihen, että tähän ryhmään kuuluvilla oli pitkäaikaisemmat siteet tämän tyyppisiin toimintoihin. Ruoka-apuryhmäläisillä ei ollut yhtä selvää reittiä, jonka kautta he olivat tulleet mukaan. Noin kolmannes oli saanut tiedon ystävän kautta. Muut suunnilleen yhtä suuret reitit olivat seurakunnan kautta, hanke-työntekijän tai ohjaajan kautta tai päiväkeskuksen tai vastaavan kautta.

Tulosten perusteella ruoka-apuryhmään kuuluvat eivät olleet yhtä integroituneita päiväkeskuksiin tai seurakunnan toimintaan kuin muut ryhmäläiset. Saadakseen tiedon hankkeen toiminnasta piti olla läsnä tai mukana näiden paikkojen toiminnassa. Ruoka-avun ryhmässä jonkun toisen henkilön aktiivinen tietojen jakaminen toiminnasta oli ollut sen sijaan tärkeämpää.

Ruokajonosta osallisuuteen hankkeen tavoitteena oli tavoittaa yhteiskunnassa syrjään jääneet ihmiset, joilla oli taloudellisia vaikeuksia. Kaikilla syrjäytymisessä ei ole kyse pelkästään materiaalisista tekijöistä, vaan yksinäisyydellä ja monilla siihen liittyvillä tekijöillä voi olla suuri kielteinen vaikutus näiden ihmisten elämään. Hankkeen tavoitteena oli saada tällaisia ihmisiä ruoka-avun piirissä mukaan yhteiseen tekemiseen, minkä kautta he voisivat tuntea yhteyttä lähiyhteisöön ja yhteiskuntaan. Samalla osallisuus omassa elämässä lisääntyisi. (Ruokajonosta osallisuuteen -hankehakemus.)

Taulukko 7. Miksi asiakas päätti osallistua Rosa-hankkeeseen, mainintojen lukumäärä toimintamuodon mukaan (N=95).

Miksi päätti osallistua	Ruoka-apuryhmät		Keskusteluryhmät		Vapaaehtoisten ryhmä		Kaikki	
	%	mainintojen lkm	%	mainintojen lkm	%	mainintojen lkm	%	mainintojen lkm
Seuran takia	16	9	30	7	0	0	17	16
Talouden ja ruoan takia	25	14	0	0	0	0	15	14
Toiminnan takia	13	7	30	7	0	0	15	14
Uteliaisuus ja mielenkiinto	11	6	26	6	13	2	15	14
Tietotaito	0	0	0	0	69	11	12	11
Auttaa muita	7	4	0	0	0	0	4	4
Vetäjä tai kaveri kannusti	4	2	4	1	6	1	4	4
Vaihtelun takia	4	2	4	1	6	1	4	4
Arkea tukeva toiminta	5	3	0	0	0	0	3	3
Muuta	5	3	4	1	6	1	5	5
Kaikkien mainintojen lkm		50		23		16		89
Vastaajien todellinen lukumäärä ja kysymyksen vastausprosentti	77	43	83	19	88	14	80	76
Ei vastausta	23	13	17	4	13	2	20	19

Osallistujien avovastaukset kysymykseen, miksi he päättivät osallistua Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeeseen (taulukko 7) näyttävät osoittavan, että hankesuunnitelmassa lausutut näkemykset osallistujien tarpeesta osallistua pitivät paikkaansa. Osallistujat hakivat seuraa yksinäisyyteen ja mielekästä toimintaa. Taloudellisilla seikoilla, kuten rahalla tai ilmaisella ruoalla, oli myös tärkeä merkitys ruoka-apuryhmäläisille. Tämä ei yllätä, sillä yhteisöruokailijat tai yhteisöruokailun järjestäjät kuuluivat tähän ryhmään. Vapaaehtoisten ryhmään kuuluvilla ylivoimaisesti tärkein syy tulla mukaan toimintaan oli uuden taitotiedon saaminen. He olivat tulleet mukaan toimintaan, koska mielenterveyden ensiavun osaamista pidettiin tärkeänä asiana.

Asiakaspalautekyselyn vastaajat ovat voineet mainita useita syitä, miksi tulivat mukaan toimintaan. Tästä syystä mainintojen määrä on jonkin verran korkeampi kuin vastaajien määrä. Taulukon 7 prosenttiosuudet perustuvat mainintojen määrään. Vastaajista 20 prosenttia ei kertonut syytä, miksi tuli mukaan toimintaan.

Seuraavassa on esimerkkejä kyselyyn osallistuneiden vastauksista kysymykseen, miksi he olivat päättäneet osallistua hankkeen toimintaan. Suluissa koodaussana, jolla vastaukset on koottu taulukkoon 7.

Seuran ja toiminnan haku (seura, toiminta)

Asun yksin ja tulin tutustumaan ja jäin, kun tapasin kivoja ihmisiä (seura)

Jääkaappi ja lompakko tyhjänä (talous)

Halusin tehdä jotain hyödyllistä ja saada rytmiä omaan arkeen (arkea tukeva toiminta)

Kuulun vapaakirkkoon ja toiminta on mieluista (toiminta)

Saadakseni lisäymmärrystä ihmisten ongelmiin (tietotaito)

Sitä saa palkkaa ja hyvää ruokaa (talous)

Koen yksinäisyyttä leskenä ollessa ja lasten muualla asuessa.

Halusin virkistystä (seura)

Kuinka usein toimintaan osallistuttiin ja mitä mieltä toiminnasta oltiin

Taulukko 8. Osallistuminen ja tyytyväisyys toimintaan toimintamuodon mukaan (%) (N=95).

A. Osallistumisaktiivisuus Rosa-toimintaan toimintamuodon mukaan.							
	Aina tai melkein aina	Melko usein	Silloin tällöin	Harvoin	Kaikki %	N	
Ruoka-apuryhmät	30	43	23	4	100	56	
Keskusteluryhmät	61	22	17	0	100	23	
Vapaaehtoisten opintoryhmä	88			13	100	16	
Kaikki	47	31	18	4	100	95	

B. Tyytyväisyys Rosa-toimintaan toimintamuodon mukaan.							
	Erittäin tyytyväinen	Pääosin tyytyväinen	En tyytyväinen enkä tyytymätön	Joiltakin osin tyytymätön	Erittäin tyytymätön	Kaikki %	N
Ruoka-apuryhmät	39	57	0	4	0	100	56
Keskusteluryhmät	83	17	0	0	0	100	23
Vapaaehtoisten opintoryhmä	44	31	13	13	0	100	16
Kaikki	51	43	2	4	0	100	95

C. Halukkuus jatkaa Rosa-toiminnassa toimintamuodon mukaan ensi vuonna ¹							
	Kyllä	En	En tiedä	Kaikki	N		
Ruoka-apuryhmät	95	0	5	100	38		
Keskusteluryhmät	93	0	7	100	15		
Vapaaehtoisten opintoryhmä	38	19	44	100	16		
Kaikki	81	4	14	100	69		

¹ Kysymys jäi vahingossa pois kahdesta kyselykerrasta. Perusluku on siksi 72, eli melkein kaikki (N=69) vastasivat kysymykseen.

Se, kuinka usein hankkeen toimintaan osallistuttiin ja kuinka tyytyväisiä toimintaan oltiin, vaihteli selvästi toimintamuodon mukaan (taulukko 8). Lähes kaikki vapaaehtoiset osallistuivat toimintaan aina tai melkein aina (88 %), mutta he olivat vähiten halukkaita jatkamaan toimintaa tulevaisuudessa, vaikka myös heistä runsas kolmannes olisi halunnut jatkaa seuraavana vuonna. Keskusteluryhmiin kuuluvista oli aina tai melkein aina mukana 61 prosenttia, mutta he olivat erittäin tyytyväisiä toimintaan ja melkein kaikki olisivat halunneet jatkaa seuraavana vuonna (93 %). Ruoka-apuryhmiin kuuluvat eivät olleet yhtä aktiivisia kuin edellisten ryhmien jäsenet. Heistä noin kolmasosa kävi ryhmässä aina tai melkein aina ja sen lisäksi 43 prosenttia vastasi käyvänsä melko usein. He eivät olleet yhtä tyytyväisiä toimintaan kuin keskusteluryhmäläiset. Tästä huolimatta lähes kaikki halusivat keskusteluryhmäläisten tapaan jatkaa seuraavana vuonna toiminnassa (95 %).

Ruoka-apuryhmän aktiviteettituloksiin on kuitenkin suhtauduttava jonkin verran kriittisesti. Kyselyä tehtäessä ilmeni, ettei hankkeen toimintaa kaikilta osin pystytty erottamaan toimintapaikan, esimerkiksi päiväkeskuksen, muusta toiminnasta. Vastaja ei välttämättä tiennyt, että toiminta, johon hän osallistui, kuului erilliseen hankkeeseen. Siksi vastaajan saattoi olla ehkä vaikea arvioida, kuinka usein hän osallistui tietoisesti juuri hankkeen toimintaan.

Tyytyväisyys ja tyytymättömyys vastaajien omin sanoin

Asiakaspalautekyselyssä arvioitiin asiakkaiden tyytyväisyyttä toimintaan usealla avokysymyksellä. Seuraavia kysymyksiä käytettiin: Voitko kertoa, miksi olet tyytyväinen tai tyytymätön toimintaan? Mikä on ollut hyvää toiminnassa? Mikä ei ole ollut niin hyvää toiminnassa? Onko sinulla ideoita, miten toimintaa voisi kehittää tulevaisuudessa? Arvioitaessa asiakkaiden tyytyväisyyttä toimintaa kohtaan käytettiin myös kysymyslomakkeen viimeistä kysymystä ”Mitä muuta haluaisit sanoa?”

Taulukosta 8 ilmenee, että useimmat ruoka-apu- ja keskusteluryhmiin osallistuneet olivat erittäin tai pääosin tyytyväisiä hankkeen toimintaan.

Tämä näkyy myös tyytyväisyyttä ja tyytymättömyyttä kartoittavissa avokysymyksissä. Useimmat vastasivat ainakin yhteen avokysymykseen.

Perustelut, jotka osoittivat tyytyväisyyttä toimintaan, ryhmiteltiin neljään ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään koottiin yhdessäoloon liittyvät vastaukset, toiseen ryhmään ruokaan ja ruokailuun liittyvät vastaukset, kolmanteen ryhmään mieleen ja mielen virkeyteen liittyvät vastaukset ja neljänteen ryhmään työtoimintaan (ruoanjakoon ja -valmistukseen) liittyvät vastaukset. Perustelut, jotka osoittivat toimintaan tyytymättömyyttä, koottiin viidenteen ryhmään. Vapaaehtoisten ryhmän perustelut eivät sisälly tähän tarkasteluun. Heidän vastauksissaan kurssia kuitenkin pidettiin hyödyllisenä ja vetäjää kiiteltiin. Muutamat katsoivat, että koulutusaineisto oli tuttua ennestään, ja toiset olisivat halunneet aiheeseen liittyvää uskonnollista materiaalia.

Noin neljännes (13 henkilöä) ruoka-apuryhmiin kuuluvista ja puolet (12 henkilöä) keskusteluryhmiin kuuluvista perusteli tyytyväisyyttä yhdessäoloon liittyvillä tekijöillä. Ruoka-apuryhmiin osallistuvista kolmannes (16 henkilöä) perusteli tyytyväisyyttä ruokaan ja ruokailuun liittyvillä tekijöillä. Vain yksi keskusteluryhmiin kuuluvista perusteli tyytyväisyyttään ruoalla ja ruokailulla. Mieleen ja mielen virkeyteen liittyviä perusteluita oli runsaalla 10 prosentilla (7 henkilöä) ruoka-apuryhmiin kuuluvista ja neljäsosalla (6 henkilöä) keskusteluryhmiin kuuluvista. Ruoka-apuryhmiin kuuluvista 20 prosenttia (11 henkilöä) perusteli tyytyväisyyttään työtoimintaan liittyvillä asioilla. Yhteensä 26 henkilöä ruoka-apuryhmiin kuuluvista (46 prosenttia kaikista ruoka-apuryhmiin kuuluvista) ja yhteensä 17 henkilöä keskusteluryhmiin kuuluvista (74 prosenttia keskusteluryhmiin kuuluvista) perusteli tyytyväisyyttään hankkeeseen edellä mainituilla neljällä tavalla.

Noin 20 prosenttia (14 henkilöä) ruoka-apu- ja keskusteluryhmiin osallistuneista mainitsi tyytymättömyyttä toimintaan aiheuttaneen tekijän. Perusteluita koskevat ryhmät eivät sulje toisiaan pois, eli sama henkilö on voinut antaa useampaan ryhmään kuuluvia perusteluita.

Näiden viiden ryhmän lisäksi vastaukset koskivat yleistä tyytyväisyyttä toimintaan, kiitoksia työntekijöille ja toiveita jatkosta. Kaikista ruoka-apu- ja keskusteluryhmiin kuuluvista lähes 60 prosenttia oli antanut tällaisen palautteen. Näiden vastausten lisäksi runsaat 15 prosenttia ruoka-apu- ja keskusteluryhmiin kuuluvista antoi ideoita tulevaa toimintaa silmällä pitäen.

Tyytyväisyyttä toimintaa kohtaan perusteltiin seuraavasti:

1) Yhdessäolo

- *hyvä porukka*
- *yksineläminen, kavereiden tapaaminen*
- *mukava tehdä työtä yhdessä*
- *tyytyväinen iloinen ryhmä*
- *ystävien seura ja monenlaista toimintaa*
- *luottamuksellisuus ja uudet tuttavat*
- *hyvä tulla, on tervetullut*
- *rentoa menoja ja sos.toimintaa*
- *olen saanut uusia ystäviä ja haluan pitää heidän kanssaan edelleen näitä toimintoja*

2) Ruoka ja ruokailu

- *siksi koska hyvää ruokaa*
- *palkka, ruoka*
- *joka päivä saa ruokaa*
- *saan ruokaa ja kahvia*
- *saan ruokaa ja kavereita*
- *kavereiden tapailu ja ruokaa*
- *sosiaalisuus, ruokailu*
- *ruoka-apu*
- *säännöllisyys*
- *rauhallisuus*

3) Mieli ja mielen virkeys

- *olen tyytyväinen, kun voi jutella vapaasti*
- *tämä toiminta on auttanut suuren elämänkriisin käsittelyssä*
- *jotain sisältöä päivää*
- *saan siellä tarvitsemaani tukea*
- *matala kynnyks tulla*
- *erittäin tarpeellinen yksinäiselle*
- *päiväkeskus on elämäni pelastaja*
- *päiväkeskus on kuin toinen koti*
- *mielenvirkeyttä antavaa ja myös fyysistä tekemistä*

4) Työtoiminta

- *on syy miksi lähteä liikkeelle*
- *olen itsenäisesti saanut tehdä töitä*
- *olen tyytyväinen, ruokakuljetukset ym. toimivat kuten pitävät*
- *saan itsenäisesti tehdä työtä, tuottaa iloa*
- *haluaisin vaikka työllistyä ko. toimintaan, vaikka aluksi työkokeilun kautta tms.*
- *tyytyväiset asiakkaat, hyvä mieli*
- *olen viihtynyt työkavereiden kanssa ja mielestäni työ on tärkeää*

5) Tyytymättömyys

- *porukkaa olisi voinut olla enemmän*
- *ilmapiiri*
- *en pidä uskonnollisista symboleista*
- *ei löydä ne, jotka todella tarvitsivat tätä*
- *infotilaisuudet oltava selkeät*
- *ehkä enemmän kommunikaatiota*
- *lämmin ruoka lounasaikaan, aina ei tule*
- *osa asiakkaista on "lapsia"*
- *isommat tilat*

3.4 Osallisuus

Osallisuus ja sen määrittely

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen tavoitteena oli luoda toimintamalleja osallisuuden lisäämiseksi ruoka-avun piirissä olevia ihmisiä varten. Tähän pyrittiin järjestämällä erilaisia toimintamuotoja paikallisten Sininauhaliiton ja ViaDian jäsenjärjestöjen sekä seurakuntien ja muiden järjestöjen kanssa. Hankehakemuksessa (8.12.2017) tämä todettiin seuraavasti:

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeessa kehitetään ruoka-aputoiminnan yhteyteen toimintamalleja, joilla lisätään ihmisen osallisuutta omassa elämässään, paikallisessa yhteisössä ja yhteiskunnassa. Osallisuus omaan elämään merkitsee kykyä tunnistaa omia tarpeita, toiveita ja tavoitteita sekä tehdä itseään koskevia rakentavia ja vastuullisia päätöksiä. Osallisuus paikallisessa yhteisössä tarkoittaa liittymistä osaksi yhteisöä, kuten järjestön toimintaan, toisiin ihmisiin, yhteisiin tavoitteisiin ja jonkin toiminnan kehittämiseen. Osallisuus yhteiskunnassa tarkoittaa kiinnostusta yleisistä asioista ja suuntautumista yhteiskunnan palveluihin, koulutukseen ja/tai työelämään.

Hankehakemuksessa osallisuus määriteltiin paljolti samalla tavalla kuin Isola ym. (2017, 23–25)⁷ ovat sen määritelleet. Koska tässä tutkimuksessa ei olla kiinnostuneita osallisuudesta sinänsä, vaan sen *lisääntymisestä*, on sovellettu Isolan ym. (2017) osallisuuden teoriakehittelyyn perustuvaa Hirschovits-Gerzin ym. (2018) tutkimusta pitkäaikaistyöttömien

7 Isolan ym. työryhmän tutkimustulosten käyttö jatkui koko Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen ajan. Hankkeen alkukartoituksessa käytettiin Isolan ym. (2017) kehittämää osallisuuden kokemusta mittaavaa kyselypatteristoa. Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen työntekijät osallistuivat myös sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohankkeeseen Sokraan, jossa analysoitiin osallisuutta edistäviä palasia ja sitä, miten niistä koostuu suurempia kokonaisuuksia (Isola ym. 2017, 24, 42).

aktivoinnin yhteydestä osallisuuteen. Hirschovits-Gerz ym. (2018) tarkastelevat osallisuuden lisääntymistä kahdesta näkökulmasta: 1) Miten luodaan mahdollisuuksia osallisuuden lisääntymiselle? 2) Lisääntyykö osallisuus vai ei?

Osallisuuden lisääntyminen edellyttää, että osallistuja (1)

- saa aineellisia resursseja
- voi tehdä mielekkäitä asioita
- voi kuulua ryhmään tai yhteisöön
- pääsee toimimaan paikallisen elinympäristön hyväksi
- saa tarvittaessa yksilöllistä palvelua.

Osallisuuden lisääntymistä (2) kuvaavat seuraavat asiat:

- tulevaisuuden usko lisääntyy
- motivaatio lisääntyy
- syntyy yksilöllisiä merkityksellisyyden kokemuksia.

Hirschovits-Gerz ym. (2018, 15) havaitsivat kirjallisuuteen perustuvassa pitkäaikaistyöttömien aktivointia ja sen yhteyttä osallisuuteen käsittelevässä tutkimuksessaan, kuinka tärkeää oli, että osallistujat itse saivat olla vaikuttamassa toiminnan sisältöön.

Rosa-hankkeen kyselyssä osallisuuden edellytysten ja lisääntymistä mittaavien kysymysten operationalisoinnissa käytettiin Isolan työryhmän piirissä kehitettyä seitsemän kysymysten sarjaa (Mäntylä, Nousiainen & Isola 2019).⁸ Näiden kysymysten lisäksi luotiin tätä tutkimusta varten kysymyksiä, jotka mittaavat Hirschovits-Gerzin ym. (2018) kuvaamaa osallisuuden avaruutta. Aiheeltaan nämä kysymykset liittyivät Rosa-hankkeen tavoitteisiin.

8 THL:stä annettiin kysymykset käyttöön 1.8.2019.

Osallisuuskysymykset ja kysymysten jakaumat

Kun osallisuutta tarkastellaan luvun Osallisuus ja sen määrittely (s. 49) mukaisesti, kokivat ruoka-apuryhmiin ja keskusteluryhmiin kuuluvat paljon osallisuutta Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen aikana (taulukko 9). Yhtä kysymystä lukuun ottamatta yli 50 prosenttia vastaanneista valitsi kaikkiin osallisuuskysymyksiin ”täysin samaa mieltä” tai ”melko samaa mieltä”. Ainoastaan väite, että oli saanut apua työ- ja opiskeluasioissa, sai 41 prosentin kannatuksen.

Erityisen paljon kannatusta saivat väitteet, jotka koskivat yhdessäoloa ja toiminnan hyödyllisyyttä ja merkityksellisyyttä. Näiden kysymysten osalta oltiin yli 50-prosenttisesti täysin samaa mieltä. Vähiten kannatusta saivat väitteet, jotka koskivat erityyppisen avun saamista hankkeen aikana.

Taulukko 9. Osallisuuskysymykset. Ruoka-apu- ja keskusteluryhmät (N=79).

Osallisuuskysymykset	Täysin samaa mieltä	Melko samaa mieltä	Muut vastaukset	
	%	%	%	N
1. Olen oppinut tuntemaan uusia ihmisiä.	67	24	9	55
2. Olen saanut olla muiden seurassa.	63	33	4	72
3. Koen, että osallistumiseni toimintaan on ollut minulle hyödyllistä.	58	37	5	57
4. Minulle on tärkeää, että toiminnassa olen saanut edullista tai ilmaista ruokaa.*	55	33	12	73
5. Tarjolla on ollut minulle merkityksellistä toimintaa.	52	41	7	73
6. Näkemykseni on otettu huomioon.	37	48	15	71
7. Olen saanut auttaa muita.	36	45	19	73
8. Arkeni on helpottunut.	29	47	24	72
9. Olen saanut yksilöllistä apua.	29	42	27	69
10. Tulevaisuudensuioni on lisääntynyt.	28	45	28	69
11. Olen saanut sellaista apua, että asioiden hoitaminen on nyt sujuvampaa kuin ennen.	24	35	41	51
12. Olen saanut apua sosiaali- ja/tai terveysasioissa.	23	33	44	48
13. Olen saanut osallistua asuinympäristöäni koskevaan vaikuttamiseen.	20	29	51	51
14. Olen saanut apua työ ja/tai opiskeluasioissa.	12	29	59	59

*Kysymys kuului ”Olen saanut edullista tai ilmaista ruokaa” 19 tapauksessa.

Noin kolmasosa vastaajista oli täysin samaa mieltä siitä, että arki oli helpottunut ja tulevaisuuden usko parantunut. Yhtä monet vastasivat myös, että olivat saaneet auttaa muita.

Hankkeen toimintamuotojen välillä havaittiin joitakin tilastollisia eroja. Ruoka-apuryhmiin kuuluvista 66 prosenttia oli täysin samaa mieltä siitä, että oli tärkeää, että toiminnassa sai edullista tai ilmaista ruokaa. Vastaava luku keskusteluryhmiin kuuluvilla oli 32 prosenttia. Lisäksi 39 prosenttia ruoka-apuryhmiin kuuluvista oli täysin samaa mieltä, että arki oli parantunut. Vastaava luku keskusteluryhmiin kuuluvilla oli 14 prosenttia. Keskusteluryhmiin kuuluvat kokivat sen sijaan, että heidän näkemyksensä oli otettu huomioon toiminnassa, sillä 64 prosenttia vastaajista oli täysin samaa mieltä. Vastaava luku ruoka-apuryhmiin kuuluvilla oli 28.

Vapaaehtoisten opiskeluryhmän osallisuusvastaukset poikkesivat selvästi kahden muun ryhmän vastauksista eivätkä ne sisälly taulukkoon 9, koska ryhmä ei kuulunut Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen varsinaiseen kohderyhmään. Erityisesti arkeen ja tulevaisuuden uskoon liittyvät osallisuuskysymykset (kysymykset 8 ja 10) saivat vähemmän ”täysin samaa mieltä” tai ”melko samaa mieltä” -vastauksia kuin muissa kahdessa. Molempien kysymysten osalta vain kaksi henkilöä tästä ryhmästä (15 prosenttia) oli melko samaa mieltä, että arki oli helpottunut tai tulevaisuuden usko oli lisääntynyt.

Osallisuuskysymys 6 ”Näkemykseni on otettu huomioon” poikkesi selvästi edellä mainituista, sillä 47 prosenttia vapaaehtoisten ryhmästä vastasi olevansa täysin samaa mieltä tämän väitteen kanssa.

Kyselyn osallisuuskysymykset ovat osittain THL:n kehittämiä (ks. luku Osallisuus ja sen määrittely, s. 49). Kysymyksiä on käytetty Kirkkohallituksen ja THL:n Yhteinen keittiö -hankkeen arvioinnissa (Mäntylä, Nousiainen & Isola 2019). Tämän hankkeen osallistujista kaksi kolmesta oli naisia, samoin kaksi kolmesta oli yli 58-vuotiata. Osallistujista 70 prosenttia oli eläkkeellä, 8 prosenttia työllistämistoimissa, 8 prosenttia työttömänä ja 11 prosenttia jonkinlaisessa palkkatyössä.

Taulukossa 10 on vertailtu Yhteinen keittiö -hankkeen kyselyn vastausten keskiarvoja Rosa-hankkeen vastauksiin. Kysymysten sanamuodot eivät ole aivan samoja, vaan niitä muokattiin hankkeiden mukaan. Yhteinen keittiö -hankkeen kyselyssä pyydettiin kokemuksia siitä, mitä hankkeessa oli pidetty tärkeänä. Molemmissa kyselyissä käytettiin ”täysin eri mieltä” – ”täysin samaa mieltä” -kysymyksiä, jotka pisteytettiin arvoilla 1–5. (Mäntylä, Nousiainen & Isola 2019, 20-21).

Taulukko 10. Osallisuuskysymysten vertailu Yhteinen keittiö -hankkeen arvioinnin ja Rosa-hankkeen kyselyn välillä (ruoka-apuryhmät ja keskusteluryhmät).

	Yhteinen keittiö	Rosa-hanke*	
	keskiarvo	keskiarvo	N
1. Apu asioiden sujuvampaan hoitamiseen	3,4	3,57	51
2. Tieto palvelujärjestelmän toiminnasta	3,72	3,29	48
3. Edullinen ruoka	4,24	4,46	61
4. Seura	4,12	4,58	72
5. Merkityksellinen tekeminen	3,88	4,41	73
6. Asuinympäristöä koskeva vaikuttaminen	3,42	3,24	51
7. Arjen väljyyden saaminen	3,88	3,97	72
8. Muiden auttaminen	3,76	4,1	73
	N=611–634		

* Taulukossa 10 verrataan kohdassa 2 Rosa-hankkeen kysymykseen ”Olen saanut apua sosiaali- ja/tai terveysasioissa”, kohdassa 4 kysymykseen ”Olen saanut olla muiden seurassa” ja kohdassa 7 kysymykseen ”Arkeni on helpottunut”. Muuten kysymykset ovat melko samantaisia.

Keskiarvovertailun (arvot 1–5) mukaan tulokset ovat melko samoja. Seuran, merkityksellisen toiminnan ja muiden auttamisen suhteen Rosa-hankkeen osallistajat antavat kuitenkin jonkin verran korkeampia arvioita. Tässä tarkastelussa mukana Rosa-hankkeesta ovat ruoka-apuryhmät ja keskusteluryhmät.

Osallisuuden summamuuttujien luominen

Yksittäisiä osallisuuskysymyksiä käsiteltiin luvussa Osallisuuskysymykset ja kysymysten jakaumat (s. 51). Seuraavaksi haluttiin luoda kaksi summamuuttujaa, jotka vastaisivat Hirschovits-Gerzin ym. (2018) jakoa osallisuuden edellytyksiin ja osallisuuden lisääntymiseen. Summamuuttajat muodostettiin kymmenestä osallisuuskysymyksestä faktorianalyysin avulla (taulukko 11).⁹ Faktorit kuvaavat taustalla olevaa kahta osallisuuskäsitettä, jolloin samalle faktorille latautuvista muuttujista voidaan muodostaa summamuuttuja. Tällainen summamuuttuja on vähemmän herkkä mittausvirheille kuin yksittäinen muuttuja. Summamuuttuja on siksi luotettavampi tapa mitata osallisuutta kuin yksittäinen muuttuja.

Analyysin tuloksena saatiin kaksi faktoria. Molemmilla faktoreilla oli viisi muuttujaa, joiden lataukset olivat yli 0,5 (tummennetut arvot). Faktorit selittivät yhteensä 61 prosenttia muuttujien kokonaisvaihtelusta. Ensimmäinen faktori selitti 33 prosenttia vaihtelusta ja toinen 28 prosenttia. Ensimmäinen faktori ilmaisee, miten toiminnan hyöty ja mielekkäisyys ovat liittyneet toisten kanssa olemiseen. Toinen faktori ilmaisee, miten arjen sujuvuus ja tulevaisuuden usko ovat liittyneet avun saantiin ja osallistujien näkemysten huomioimiseen. Ensimmäinen faktori nimettiin ”merkitykselliseksi yhdessäolon osallisuudeksi” tai lyhyemmin ”yhdessäolon osallisuudeksi”. Toinen faktori nimettiin ”arkipäivän osallisuuden lisääntymiseksi” tai lyhyemmin ”arkipäivän osallisuudeksi”.¹⁰

-
- 9 Summamuuttujaan ei otettu mukaan sellaisia osallisuuskysymyksiä, joissa oli yli 30 prosenttia puuttuvia vastauksia. Nämä osallisuuskysymykset olivat ”Olen saanut osallistua asuinympäristöäni koskevaan vaikuttamiseen”, ”Olen saanut apua sosiaali- ja/tai terveysasioissa” ja ”Olen saanut sellaista apua, että asioiden hoitaminen on nyt sujuvampaa kuin ennen”. Summamuuttujaan ei myöskään otettu mukaan kysymystä ”Minulle on tärkeää, että toiminnassa olen saanut edullista tai ilmaista ruokaa”, koska kaikki hanketoimintaan kuuluvat eivät osallistuneet ilmaiseen tai edulliseen ruokailuun.
- 10 Faktoreiden tulkinta ja nimeäminen on aina jossain määrin subjektiivista. Eräänlaisena nyökkisääntönä faktoreiden tulkinnassa voidaan pitää, ettei alle 0,5:n latauksia huomioida. (Alkula, Pöntinen & Ylöstalo 1999, 273.)

Taulukko 11. Osallisuuskysymysten faktorianalyysi. Varimax-ratkaisu (N=51¹¹).

Muuttujat	Faktori 1	Faktori 2
Tarjolla on ollut minulle merkityksellistä toimintaa (kysymys 5)	0,82	0,19
Koen, että osallistumineni on ollut minulle hyödyksi (kysymys 3)	0,82	0,31
Olen saanut olla muiden seurassa (kysymys 2)	0,79	- 0,02
Olen oppinut tuntemaan uusia ihmisiä (kysymys 1)	0,70	0,33
Olen saanut auttaa muita (kysymys 7)	0,66	0,33
Arkeni on helpottunut (kysymys 8)	0,17	0,82
Tulevaisuudenuskoni on lisääntynyt (kysymys 10)	0,25	0,74
Olen saanut yksilöllistä apua (kysymys 9)	0,39	0,72
Olen saanut apua työ ja/tai opiskeluasioissa (kysymys 14)	0,01	0,65
Näkemykseni on otettu huomioon (kysymys 6)	0,43	0,57
Ominaisarvot	3,33	2,82
% kokonaisvaihtelusta	0,33	0,28

Faktoriratkaisu vastaa melko hyvin Hirschovits-Gerzin ym. (2018) hahmottelemaa osallisuuden lisääntymisen rakennetta. Ensimmäiselle faktorille latautuvat suurelta osin sellaiset muuttujat, jotka kuvaavat osallisuuden edellytysten lisääntymistä. Tällaisia ovat esimerkiksi muuttujat ”Tarjolla on ollut minulle merkityksellistä toimintaa” ja ”Olen saanut olla muiden seurassa”. Myös muuttuja ”Olen oppinut tuntemaan uusia ihmisiä” latautuu tälle faktorille vastoin alkuoletuksia.

Toiselle faktorille latautuvat osallisuuskysymykset ”Arkeni on helpottunut” ja ”Tulevaisuudenuskoni on lisääntynyt”, jotka kuvaavat osallisuuden lisääntymistä. Myös muuttujat ”Olen saanut apua työ- ja/tai opiskeluasioissa” ja ”Olen saanut yksilöllistä apua” voidaan tulkita osallisuuden lisääntymiseksi.

11 Lukumäärä on faktorianalyysissä pienempi kuin muodostetuissa summamuuttujissa, koska tässä käytetty faktorianalyysi ei hyväksy puuttuvia tietoja. Summamuuttujia laskettaessa puuttuvat tiedot korvattiin kunkin toimintaryhmän saman kysymyksen keskiarvolla.

Osallisuuskysymys ”Näkemykseni on otettu huomioon” latautuu melko voimakkaasti molemmille faktoreille (0,43 ja 0,57). Tämä viittaa siihen, että se on molemmissa osallisuusmuodoissa tärkeä. Tulos vahvistaa edellä mainittuja Hirschovits-Gerzin ym. (2018) tuloksia, miten tärkeää hankkeessa oli, että osallistujat saivat olla mukana vaikuttamassa toimintaan.

Yhdessäolon osallisuuden summamuuttuja koostui kysymyksistä 5, 3, 2, 1, 7 ja arkielämän osallisuuden summamuuttuja kysymyksistä 8, 10, 9, 14, 6. Kysymykset pisteytettiin: täysin eri mieltä = 1 piste, jokseenkin eri mieltä = 2 pistettä, ei samaa eikä eri mieltä = 3 pistettä, jokseenkin samaa mieltä = 4 pistettä, täysin samaa mieltä = 5 pistettä. Kaikissa kysymyksissä vaihtoehto 1 tarkoitti eniten ei-osallisuutta ja vaihtoehto 5 eniten osallisuutta. Summamuuttujien arvot vaihtelivat siten 5–25.¹²

Yhdessäolon osallisuuden keskiarvo oli 21,6 eli kysymystä kohti keskimäärin 4,3. Arkielämän osallisuuden summamuuttujan keskiarvo oli 18,1 eli kysymystä kohti keskimäärin 3,6.

Tulosten perusteella Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen toiminnassa oli onnistuttu lisäämään osallistujien merkityksellistä yhdessäolon osallisuutta. Oltiin siis Hirschovits-Gertzin ym. (2018) mukaan onnistuttu luomaan edellytyksiä osallisuuden lisääntymiselle. Myös arkielämän osallisuus oli lisääntynyt jonkin verran, mutta keskimäärin ei kovin paljon.

Tarkasteltaessa arkielämän osallisuuden yksittäisiä muuttujia selviää, että erityisesti kysymykseen 9 ”Olen saanut apua työ- ja/tai opiskeluasioissa” oli vastattu vähiten myöntävästi. Tämän summamuuttujan korkein keskiarvo oli osallisuuskysymyksessä ”Näkemykseni on otettu huomioon”.

12 Kysymysten puuttuvat vastaukset korvattiin saman kysymyksen keskiarvolla kussakin Ruokajonosta osallisuuteen hankkeen toimintamuodossa erikseen. Jos summamuuttujassa oli enemmän kuin kaksi puuttuvaa vastausta, koko summamuuttuja hylättiin. Ensimmäisen summamuuttujan mittauksen luotettavuutta kuvaava Cronbachin alfan arvo oli 0,83 ja toisen summamuuttujan alfa oli 0,77. Koska molempien summamuuttujan alfat olivat yli 0,7, summamuuttujien luotettavuus (reliabiliteetti) oli hyvä (Alkula, Pöntinen & Ylöstalo 1999, 99).

Osallisuus osallistujien toimintamuodon ja taustatekijöiden mukaan

Taulukko 12. Yhdessäolon ja arkielämän osallisuus Rosa-hankkeen toimintamuodon mukaan (N=88).

	Yhdessäolon osallisuus			
	Keskiarvo	N	Kruskal-Wallis-testin tilastollinen merkitsevyys	Muuttujaluokkien (>2) välinen tilastollinen merkitsevyys
1. Ruoka-apuryhmä	21,6	50	p=0,133	
2. Keskusteluryhmä	22,6	23		
3. Vapaaehtoisten opintoryhmä	19,9	15		
	Arkielämän osallisuus			
	Keskiarvo	N	Kruskal-Wallis-testin tilastollinen merkitsevyys	Muuttujaluokkien (>2) välinen tilastollinen merkitsevyys
1. Ruoka-apuryhmä	18,8	50	p=0,005	1,2=> p=0,762
2. Keskusteluryhmä	18,6	22		1,3=> p=0,001
3. Vapaaehtoisten opintoryhmä	14,3	13		2,3=> p=0,008

Kaikissa Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen toimintamuuodoissa oli koettu melko paljon yhdessäolon osallisuutta. Eniten sitä oli koettu keskusteluryhmissä ja vähiten vapaaehtoisten opiskeluryhmässä. Erot ryhmien välillä eivät kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitseviä¹³. Arkipäivän osallisuuden lisääntymistä oli tapahtunut eniten ruoka-apu- ja keskusteluryhmissä. Näitä ryhmiä selvästi vähemmän osallisuus oli lisääntynyt vapaaehtoisten opiskeluryhmässä. Erot kahden muun ryhmän välillä olivat tilastollisesti merkitseviä. (Taulukko 12.)

13 Koska molempien osallisuusmuotojen jakaumat olivat vasemmalle vinoja ja eri taustatekijöiden luokkien osallistujamäärät olivat pieniä, käytettiin keskiarvojen testaamiseen ei-parametristä Kruskal-Wallis-testiä (Björk 2012, 195).

Seuraavaksi haluttiin tietää, oliko osallistujiin liittyvillä sosiaalisilla tai henkilökohtaisilla tekijöillä yhteyttä osallisuuteen Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen aikana. Tätä varten tehtiin molempien osallisuusmuotojen keskiarvotestit taustatekijöiden eri luokille. Taustamuuttujien keskiarvotestit tehtiin vain ruoka-apu- ja keskusteluryhmissä, jotka olivat hankkeen ensisijaiset kohderyhmät.

Taustamuuttujien yksittäistarkastelussa havaittiin selvä ero yhdessäolon osallisuuden ja arkielämän osallisuuden keskiarvojen välillä. Yhdessäolon osallisuuden keskiarvot vaihtelivat tilastollisesti merkitsevästi usean taustamuuttujan luokissa, kun taas arkielämän osallisuuden keskiarvo ei vaihdellut yhdenkään taustatekijän luokkien välillä.

Yhdessäolon osallisuus vaihteli taustamuuttujan luokissa tilastollisesti merkitsevästi seuraavasti. Naisilla oli korkeammat arvot kuin miehillä, yhdessä asuvilla oli korkeammat arvot kuin yksin asuvilla, eläkkeellä muun syyn takia (ei ikä) olevilla oli alhaisemmat arvot kuin muissa työmarkkina-asemissa olevilla, yli kolme vuotta ruoka-avussa käyneillä oli korkeammat arvot kuin lyhyemmän ajan käyneillä. Ero ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä yhdestä kolmeen vuotta käyneiden ja yli kolme vuotta käyneiden välillä. Elämään tyytyväisillä (arvot 9–10 asteikolla 0–10) oli korkeammat arvot yhdessäolon osallisuudessa kuin elämään vähemmän tyytyväisillä. Samoin Rosa-toimintaan erittäin tyytyväisillä oli korkeammat arvot kuin niillä, jotka eivät olleet niin tyytyväisiä Rosa-toimintaan.

Osallisuuden monimuuttuja-analyysi

Luvussa Osallisuus osallistujien taustatekijöiden mukaan (s. 57) tarkasteltiin, miten Ruokajonosta osallisuuteen hankkeen toimintaryhmät ja taustatekijät olivat yhteydessä kahteen osallisuuden muotoon. Seuraavaksi haluttiin tietää, miten nämä yksittäiset taustatekijät liittyvät osallisuuteen silloin, kun muut tekijät on huomioitu eli vakioitu. Tätä varten käytettiin regressioanalyysiä, jossa riippumattomina tekijöinä olivat hankkeen toimintaryhmät ja osallistujien taustatekijät. Riippuvana muuttujana oli osallisuuden summamuuttuja.

Yhdessäolon osallisuus

Ensimmäiseksi tarkasteltiin yhdessäolon osallisuuden yhteyttä taustatekijöihin (taulukko 13, s. 60). Riippumattomina muuttujina käytettiin niitä taustatekijöitä, jotka olivat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä yhdessäolon osallisuuteen (ks. edellä luku Osallisuus osallistujien taustatekijöiden mukaan). Muuttujat laitettiin malliin vaiheittain. Ensiksi laitettiin osallistujan taustaan liittyvät tekijät (sukupuoli, aikuisten lukumäärä taloudessa, työmarkkina-asema). Seuraavaksi malliin laitettiin, kuinka kauan oli käyttänyt ruoka-apua, ja kolmannessa vaiheessa, kuinka tyytyväinen oli elämään ja kuinka tyytyväinen oli Ruokajonosta osallisuuteen toimintaan. Vain sellaiset muuttujat, jotka olivat tilastollisesti merkitseviä, otettiin mukaan seuraavaan vaiheeseen. Lopullisessa mallissa (malli 4) olivat mukana hankkeen toimintamuoto, työmarkkina-asema, kuinka kauan oli käyttänyt ruoka-apua ja kuinka tyytyväinen oli Ruokajonosta osallisuuteen -toimintaan. Kun nämä tekijät huomioitiin, muilla tekijöillä ei ollut yhteyttä yhdessäolon osallisuuteen.¹⁴ Lukuun ottamatta ensimmäistä mallia¹⁵ regressiomallit täyttivät regressioanalyysille esitettyjä vaatimuksia.¹⁶

14 Mallia ei esitetä tässä.

15 Breusch-Pagan- ja Shapiro-Wilk-testi eivät täyttäneet vaatimuksia. Ensimmäisen vaiheen mallin tulokset ovat sen takia jonkin verran epävarmat.

16 Regressioanalyysin liittyvät testit (katso tarkemmin Aineiston tarkastus ja tilastollinen käyttö, s. 27).

Malli 1. F-testi: 0,001; White-testi: 0,239; Breusch-Pagan-testi: 0,013; Shapiro-Wilk-testi: <0,001; Vif-keskiarvo= 1,44.

Malli 2. F-testi: 0,002; White-testi: 0,766; Breusch-Pagan-testi: 0,093; Shapiro-Wilk-testi: 0,086; Vif-keskiarvo= 1,39.

Malli 3. F-testi: <0,001; White-testi: 0,107; Breusch-Pagan-testi: 0,196; Shapiro-Wilk-testi: 0,638; Vif-keskiarvo= 1,52.

Malli 4. F-testi: <0,001; White-testi: 0,763; Breusch-Pagan-testi: 0,149; Shapiro-Wilk-testi: 0,248; Vif-keskiarvo= 1,36.

Taulukko 13. Regressiomallinnus, jossa yhdessäolon osallisuutta selitetään yksilö- ja taustatekijöillä. (Ensimmäisen mallin N=78, viimeisen mallin N=44.)

	Regressio-kerroin	Tilastollinen merkitsevyys	Regressio-kerroin	Tilastollinen merkitsevyys	Regressio-kerroin	Tilastollinen merkitsevyys	Regressio-kerroin	Tilastollinen merkitsevyys	
Rosa-toiminta- muoto	Ruoka-apuryhmät	1,772	0,081	-1,967	0,028	-1,582	0,069	-1,235	0,13
	Keskusteluryhmät	3,746	<0,001	0		0		0	
Sukupuoli	Vapaaehtoisten ryhmä	0							
	Mies	-0,551	0,513						
	Nainen	0							
Aikusten lukumäärä taloudessa	1	-0,455	0,548						
	2+	0							
Työmarkkina- asema	Töissä, tukityöllistetty, työtön, kotona	4,186	0,001	2,951	0,01	3,116	0,003	3,103	0,003
	Eläkkeellä (ikä)	2,641	0,021	1,957	0,063	2,197	0,027	1,958	0,038
Kuinka kauan käynyt ruoka- avussa	Eläkkeellä (muu syy)	0		0		0		0	
	3+ vuotta			2,63	0,01	2,557	0,009	2,403	0,009
	1-3 vuotta			0,875	0,337	0,524	0,526	0,724	0,373
	Korkeintaan 1 vuosi			0		0		0	
Elämän tyytyväisyys (0-10), jossa 0 tyytymätön ja 10 tyytyväinen	0-6					1,853	0,184		
	7-8					1,047	0,383		
	9-10					0			
Tyytyväisyys Rosa-toimintaan	Erittäin tyytyväinen			2,335	0,002	2,335	0,002	2,205	0,002
	Ei niin tyytyväinen					0		0	
		adR2=26 %, N=78		adR2=30 %, N=43		adR2=44 %, N=43		adR2=44 %, N=43	

Ensimmäisestä mallista havaitsee, että erot Rosa-toimintamuotojen välillä säilyvät, kun huomioidaan sukupuoli, aikuisten lukumäärä taloudessa ja työmarkkina-asema. Toisesta mallista havaitsee, että keskusteluryhmien yhdessäolon osallisuus on tilastollisesti suurempi kuin ruoka-apuryhmissä silloin, kun huomioidaan työmarkkina-asema ja se, kuinka kauan on käynyt ruoka-avussa. Tässä mallissa vapaaehtoisten ryhmä ei ole enää mukana, koska he eivät käyneet ruoka-avussa.

Kun kolmannessa mallissa elämäntyytyväisyys ja tyytyväisyys Rosa-toimintaan otetaan mukaan, erot keskusteluryhmien ja ruoka-apuryhmien välillä yhdessäolon osallisuuden suhteen eivät enää ole tilastollisesti merkitseviä 0,05-tasolla. Lopullisessa mallissa merkitsevyys on vielä astetta huonompi. Koska p-arvot kuitenkin ovat alhaiset ($p=0,07$ ja $p=0,13$) ja aineisto on pieni, voidaan eroja ryhmien välillä kuitenkin pitää melko selvinä.

Keskiarvotarkastelussa elämäntyytyväisyys saavutti tilastollisen merkitsevyyden 0,05-tasolla. Kun tyytyväisyys Rosa-toimintaan laitetaan samanaikaisesti elämäntyytyväisyyden kanssa malliin 3, häviää elämäntyytyväisyyden merkitsevyys.

Se, kuinka kauan oli käynyt ruoka-avussa, ja työmarkkina-asema olivat tilastollisesti merkitseviä muuttujia mallin jokaisessa vaiheessa. Tulosten mukaan yli kolme vuotta ruoka-avussa käyneet kokivat eniten yhdessäolon osallisuutta, vaikka muut tekijät huomioitiin. Muista syistä eläkkeellä olevat kokivat sen sijaan vähemmän yhdessäolon osallisuutta kuin muut.

Regressiokertoimien avulla voidaan luoda teoreettisia esimerkkejä Ruokajonosta osallisuuteen hankkeen osallistujista ja heidän kokemastaan yhdessäolon osallisuuden suuruudesta. Tämä perustuu siihen, että regressiokerroin ilmaisee, kuinka paljon selitettävä muuttuja muuttuu, kun selittävä muuttuja kasvaa yhden yksikön. Lisäksi regressioanalyysissä kertoimet ilmoittavat keskimääräisen poikkeaman vertailutasosta (taulukossa 13 merkitty 0).¹⁷

17 Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Menetelmäopetuksen tietovaranto. Osoitteessa: <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/regressio/analyysi.html> (Haettu 1.8.2020.)

Esimerkiksi tukityöllistetty, joka oli yli kolme vuotta käynyt ruoka-avussa ja oli erittäin tyytyväinen Rosa-toimintaan, sai keskimäärin 7,7 (3,1 + 2,4 + 2,2) pistettä yhdessäolon summa-asteikolla kuin sairaseläkkeellä oleva, joka oli käynyt ruoka-avussa enintään vuoden ja joka ei ollut erittäin tyytyväinen Rosa-toimintaan. Aineistossa on 4 henkilöä, jotka täyttävät esimerkin ensimmäisen henkilön kriteerit, ja kaksi henkilöä, jotka täyttävät toisen henkilön kriteerit. Ensimmäisten neljän henkilön keskimääräinen tulos yhdessäolon osallisuuden summa-asteikolla on 24,7 ja toisen kahden henkilön keskimääräinen tulos on 18,5. Ero kahden ryhmän välillä on 6,1 pistettä. Esimerkki osoittaa, että regressioanalyysi toimii melko hyvin. Erot johtuvat siitä, ettei regressioanalyysissä pystytä huomioimaan kaikkia tulokseen vaikuttavia tekijöitä. Mallin riippumattomat muuttujat selittävät vain 44 prosenttia yhdessäolon osallisuuden summamuuttujan vaihtelusta. Runsaat puolet vaihtelusta jää siksi tässä analyysissä selvittämättä. On siis olemassa muitakin tässä tavoittamattomia tekijöitä, jotka selittävät yhdessäolon osallisuutta. Samalla on muistettava, että tutkimuksen tulokset perustuvat melko pieneen aineistoon ja tulokset ovat siksi suurempaan aineistoon verrattuna epävarmemmat.

Arkielämän osallisuuden lisääntyminen

Keskivotarkastelussa ei havaittu eroja arkielämän osallisuuden määrissä yksilö- ja taustatekijöiden luokissa. Mallinnuksessa ainoastaan Rosa-toimintamuodolla ja aikuisten lukumäärällä taloudessa oli tilastollista merkitystä arkielämän osallisuuden suuruuteen. Tämän tuloksen mukaan yksin asuvat kokivat enemmän hankkeen kautta saatua arkielämän osallisuutta (tuloksia ei esitetä).

Ryhmittelyanalyysi

Luvuissa Osallisuus osallistujien toimintamuodon ja taustatekijöiden mukaan (s. 57) ja Osallisuuden monimuuttuja-analyysi (s. 58) on käsitelty, miten yksilölliset tekijät ja taustatekijät liittyvät osallisuuden kahteen muotoon. Ensin käytettiin keskiarvotarkastelua ja sitten regressioanalyysiä. Regressioanalyysi perustuu siihen, että haetaan lineaarista yhteyttä riippumattomien ja riippuvaisen muuttujan välillä. Tällaista lineaarista yhteyttä ei kuitenkaan aina ole, vaan yhteys on paljon monisyisempi. Tästä syystä jatkoanalyysi tehtiin ryhmittelyanalyysillä.

Ryhmittelyanalyysi on menetelmä, jossa aineistosta pyritään löytämään alaryhmiä, jotka samalla eroavat toisistaan (Pauha 2019, 1). Ryhmittely tehtiin tutkimuksen tavoitteen mukaisesti eli haettiin ryhmiä, joissa osallisuus oli lisääntynyt paljon, ja ryhmiä, joissa sen lisääntyminen oli ollut vähäisempää. Ryhmittely perustui siksi yhdessäolon osallisuuteen, arkielämän osallisuuteen ja ikään. Ikä otettiin mukaan tulosten tulkinnan takia. Usean kokeilun jälkeen päädyttiin kolmen ryhmän malliin¹⁸.

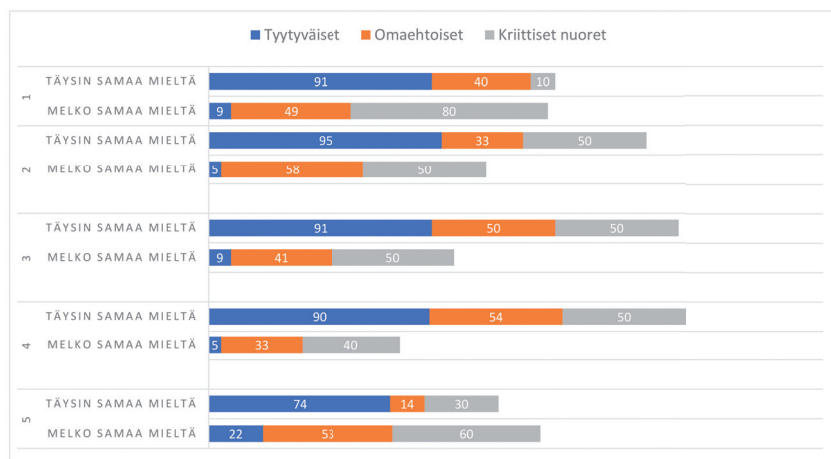
Ryhmät nimettiin ”tyytyväiset”, ”omaehtoiset” ja ”kriittiset nuoret”. Ryhmien erot havaitsee tarkastelemalla yhdessäoloon ja arkielämään liittyviä yksittäisiä vastauksia (kuvio 1 ja 2). Tyytyväisten ryhmässä ”täysin samaa mieltä” vastaukset olivat selvästi yleisempiä kuin muissa kahdessa ryhmässä. Kriittisten nuorten ryhmässä arkielää koskevat osallisuuskysymykset saivat vähän kannatusta ja omaehtoisten ryhmän vastaukset yhdessäolosta jonkin verran vähemmän kannatusta kuin kriittisten ryhmän vastaukset.

Kuvioissa 1 ja 2 käytetään vain vastauksia ”täysin samaa mieltä” ja ”melko samaa mieltä” (ks. luku Osallisuuskysymykset ja kysymysten jakaumat, s. 51). Ryhmien väliset erot ilmenivät siinä, kuinka moni on vastannut ”täysin samaa mieltä” kysymykseen ja kuinka moni on vas-

¹⁸ Kolmen ryhmän ryhmittelyanalyysikerroin (*Silhouette coefficients*) oli lähes 0,5, jota pidetään melko hyvänä ja joka viittaa siihen, että ne ovat erillisiä ryhmiä.

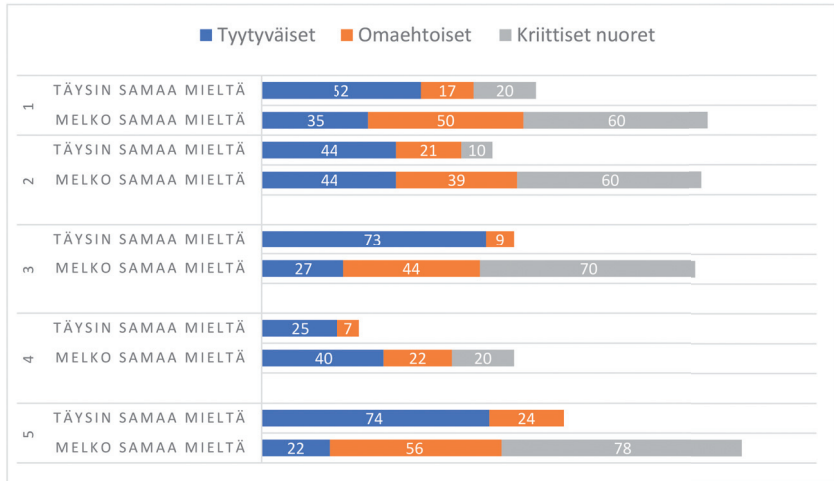
tannut ”melko samaa mieltä”. Tällainen vertailu osoitti, että ”täysin samaa mieltä” -vastaukset olivat yleisempiä yhdessäolon osallisuutta kuvaavissa kysymyksissä verrattuna arkielämän osallisuutta kuvaaviin kysymyksiin. Näiden kysymysten kohdalla kriittisten nuorten ryhmällä oli vähän ”täysin samaa mieltä” -vastauksia.

Kuvio 1. Yhdessäolon osallisuuden viisi yksittäistä kysymystä (selitteet taulukon alla) kolmessa ryhmässä: tyytyväiset, omaehtoiset, kriittiset nuoret. Kuviossa vain täysin ja melko samaa mieltä vastaukset. Ruoka-apuryhmät ja keskusteluryhmät (%) (N=5–69).

1. Tarjolla on ollut minulle merkityksellistä toimintaa.
2. Koen, että osallistumiseni on ollut minulle hyödyksi.
3. Olen saanut olla muiden seurassa.
4. Olen oppinut tuntemaan uusia ihmisiä.
5. Olen saanut auttaa muita.

Kuvio 2. Arkielämän osallisuuden viisi yksittäistä kysymystä (selitteet taulukon alla) kolmessa ryhmässä: tyytyväiset, omaehtoiset, kriittiset nuoret. Kuviossa vain täysin ja melko samaa mieltä vastaukset. Ruoka-apuryhmät ja keskusteluryhmät (%) (N=57–69).

1. Arkeni on helpottunut.
2. Tulevaisuudenuskoni on lisääntynyt.
3. Olen saanut yksilöllistä apua.
4. Olen saanut apua työ ja/tai opiskeluasioissa.
5. Näkemykseni on otettu huomioon.

Tyytyväiset

Ensimmäiseen ryhmään (N=23) kuuluivat sellaiset, jotka saivat korkeat pisteet sekä yhdessäolon (keskimäärin 24,3 pistettä) että arkielämän osallisuuden (21,6 pistettä) summamuuttujilla. Ryhmästä 70 prosenttia (16 henkilöä) kuului ruoka-apuryhmiin ja 30 prosenttia (7 henkilöä) keskusteluryhmiin. Ryhmä nimitettiin ”tyytyväisiksi”, koska he kokivat saaneensa paljon hankkeen aikana ja olivat tyytyväisiä hankkeeseen. He olivat myös melko tyytyväisiä elämäänsä yleensä. Useimmat olivat 46–64 vuoden ikäisiä, naisia ja osallistuneet ruoka-apuryhmiin. Enemmistö ryhmään kuuluvista oli käynyt ruoka-avussa pitempään kuin kolme vuotta. (Liite 5.)

Tyytyväisten ryhmään kuuluvista kolmasosa (8 henkilöä) oli tullut mukaan hankkeen toimintaan erityisesti uteliaisuudesta ja vaihtelun halusta. Useat ryhmään kuuluvista (7 henkilöä) hakivat uusia tuttavuuksia toiminnan kautta. Taloudelliset tekijät olivat vaikuttaneet kolmen osallistujan mukanaoloon. Yksi oli tullut yksinäisyyden takia ja yksi, koska halusi pysyä erossa päihteistä. Kaiken kaikkiaan näiden perusteluiden kautta saa kuvan melko toiveikkaista henkilöistä. Seuraavassa esimerkki tyytyväisten ryhmään kuuluneen henkilön vastauksesta, miksi hän oli tullut mukaan toimintaan:

Halu tutustua uusiin ihmisiin, elämän sisällön rikastaminen.

Tähän ryhmään kuuluvat perustelivat tyytyväisyyttään toimintaan erityisesti kolmella tavalla. Tyytyväisyyttä synnyttäneet toiminnan aiheet olivat yhdessäoloon liittyvät asiat (6 henkilöä), mieleen ja mielen virkeyteen liittyvät asiat (6 henkilöä) sekä ruokaan ja ruokailuun liittyvä asia (5 henkilöä). Näistä henkilöistä viisi antoi kaksi perustelua. Vaikka ryhmä nimitettiin tyytyväisten ryhmäksi, vastaajien perustelut sille, miksi he olivat tyytyväisiä toimintaan, eivät aina anna kuvaa helposta elämästä. Heillä esiintyi esimerkiksi yksinäisyyttä ja sairauksia.

Monia tyytyväisiä luonnehtii tietynlainen optimistisuus ja tekeminen. Tämä näkyy myös tyytyväisten ideoinnissa, miten hankkeen toimintaa voisi kehittää tulevaisuudessa, esimerkiksi:

Nuorille teemailtoja, naisten ja miesten piirit jatkoon.

Omaehtoiset

Suurimpaan ryhmään (N=36) kuuluivat sellaiset, jotka saivat keskimääräistä alhaisemmat osallisuuspisteet (keskimäärin 20,6 pistettä) yhdessäolon osallisuuden summamuuttujalla. Ryhmästä 58 prosenttia (21 henkilöä) kuului ruoka-apuryhmiin ja 42 prosenttia (15 henkilöä) keskusteluryhmiin. He olivat muita vanhempia, ja useimmat olivat eläkkeellä iän tai muun syyn takia. Lähes 40 prosenttia heistä ei käynyt ruoka-avussa taloudellisista syistä. Harva ryhmään kuuluvista oli käynyt ruoka-avussa enemmän kuin kolme vuotta. Kaksi kolmesta keskusteluryhmiin osallistujista kuului tähän ryhmään. Tähän ryhmään kuuluvat olivat myös tyytyväisiä elämäänsä, vaikka koettu terveys ei ollut niin hyvä. Selvä enemmistö vastusti väitettä ”Ruokakassi on parempi kuin yhteisöruokailu”. Ryhmä nimettiin ”omaehtoisiksi”, koska ryhmässä oli eräänlaista sekä-että-ajattelua Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeeseen liittyen (ks. kuviot 1 ja 2, s. 64–65 ja liite 5).

Tämän ryhmän kolme yleisintä perustelua, miksi he tulivat mukaan Rosa-toimintaan, olivat seuran tarve ja yksinäisyys (9 henkilöä), uteliaisuus toimintaa kohtaan (8 henkilöä) ja taloudelliset tekijät, kuten ruoansaanti (8 henkilöä). Näistä vastaajista kolme oli maininnut kaksi syytä tulla mukaan toimintaan. Neljäsosa vastaajista jätti tässä ryhmässä vastaamatta kysymykseen, miksi tuli mukaan toimintaan. Muihin ryhmiin verrattuna tässä ryhmässä eläkkeellä olo ja siihen liittyvä yksinäisyys nousivat selvemmin esille, kuten eräs ryhmään kuulunut kuvaa:

Eläkkeellä, yksin, ajankulua, ruoka.

Omaehtoisista lähes puolet oli erittäin tyytyväisiä hankkeen toimintaan. Tyytyväisyyttään ryhmä perusteli erityisesti yhdessäoloon liittyvillä tekijöillä. Noin 40 prosenttia (14 henkilöä) ryhmän jäsenistä mainitsi siihen liittyviä asioita. Tyytyväisyyttä ilmaisevia ruokaan ja ruokailuun liittyviä vastauksia oli 20 prosenttia (7 henkilöä) ja mieleen ja mielen virkeyteen liittyviä vastauksia 10 prosenttia (4 henkilöä). Yksikään tyy-

tyväisyyttä perusteleva vastaus ei käsitellyt työtoimintaa. Melko suuri osa (10 henkilöä) tähän ryhmään kuuluvista perusteli, miksi oli tyytymättömän johonkin hankkeen toimintaan. Esimerkiksi ruoka-avun ryhmissä toimineiden omaehtoisten ryhmään lukeutuvien tyytyväiset ja tyytymättömät kommentit olivat tällaisia:

Toiminta tapahtuu luontevasti.

Meteli ruuanjaossa.

Keskusteluryhmiin kuuluvista 68 prosenttia (15 henkilöä) kuului omaehtoisten ryhmään. Kaksi kolmasosaa heistä oli perustellut tyytyväisyyttään toimintaan joko yhdessäoloon liittyvillä tekijöillä (8 henkilöä) ja mieleen tai mielen virkeyteen liittyvillä tekijöillä (3). Näistä vastaajista yksi oli perustellut tyytyväisyyttään molemmilla tekijöillä.

Tämä on ollut yksi henkireikä viikossa. Saanut positiivisuutta ja uusia juttuja elämääni.

Kriittiset nuoret

Kolmannen ryhmän muodostivat osallistujat (N=10), joiden arkielämän osallisuuspisteet (keskimäärin 17,5 pistettä) olivat alhaisimmat. Ryhmä koostui pelkästään ruoka-apuryhmiin kuuluvista. Kaikki olivat alle 36-vuotiaita. Tästä ikäryhmästä yli 90 prosenttia kuului kolmanteen ryhmään. Ryhmä nimettiin ”kriittisiksi nuoriksi”, koska he olivat muita kriittisempiä hanketta kohtaan ja he olivat myös melko tyytymättömiä omaan elämäänsä. He kuitenkin arvostivat yhdessäolon osallisuutta. Nuoresta iästä huolimatta yli 40 prosenttia oli käynyt ruoka-avussa enemmän kuin 3 vuotta. Selvä enemmistö kannatti väitettä ”Ruokakassi on parempi kuin yhteisöruokailu”. (Liite 5.)

Kriittiset nuoret tulivat mukaan toimintaan, koska halusivat tehdä jotain järkevää ja auttaa muita (3 henkilöä), taloudellisista syistä (3 henki-

löö) ja oman elämäntilanteensa takia (2 henkilöä). Yksi henkilö oli tullut mukaan mielenkiinnon takia ja yhtä henkilöä oli kehoitettu osallistumaan. Kaksi ryhmään kuuluvaa kertoi lisäksi olevansa mukana seurakunnan toiminnassa. Seuraavassa on esimerkki kriittisen nuoren vastauksesta, miksi hän oli tullut mukaan toimintaan:

Arjen sujuvuuden, sekä arkea tukevan toiminnan ja ruuan vuoksi.

Vaikka kriittiset nuoret eivät olleet yhtä tyytyväisiä hankkeen toimintaan kuin muut ryhmät, kaikki avokysymykseen vastanneet (9 henkilöä) perustelivat jollakin tavalla tyytyväisyyttään toimintaan. Vain yksi henkilö perusteli tyytymättömyyttä johonkin asiaan. Puolet (5 henkilöä) kriittisten nuorten tyytyväisyysperusteluista liittyi työtoimintaan. Kolmasosa näistä perusteluista (3 henkilöä) liittyi ruokaan tai ruokailuun. Seuraavassa on esimerkki kriittisen nuoren vastauksesta, miksi hän oli tyytyväinen toimintaan:

Kun näkee kuinka ihmiset ovat kiitollisia mitä saa.

Kaikkia kriittisiin nuoriin kuuluvia on vaikea sovittaa yhteen malliin. Eräs ryhmään kuuluvista kuvaili tilannettaan tarkasti ja avoimesti:

Haluan ruokakassin, saan 414 e/kk... Teen itselleni ja miehelleni ruokaa. Siihen tarvii rahaa muutakin kun "kassialennus" = varastus/näpistys.

4 HANKETYÖNTEKIJÄT JA YHTEISÖTOIMIJAT

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen yhteydessä tehdyn haastattelututkimuksen avulla selvitettiin, millaisten asioiden nähdään edistävän tai hidastavan ruoka-avun rinnalle rakennettavaa osallistavaa prosessia.

Tutkimus pohjautuu yhteensä 20 hanketyössä mukana olleen henkilön kokemuksiin. Haastatteluaineisto voidaan jakaa kahteen osuuteen. Ensimmäinen osuus koostuu kuuden (6) varsinaisen hanketyöntekijän haastatteluista. Erottamisen ja luettavuuden helpottamiseksi näihin haastatteluihin viitataan tästedes *hanketyöntekijöinä*. Heistä jokainen oli hankkeen aikana töissä eri paikkakunnalla toimivassa tavalla tai toisella ruoka-aputoimintaa tekevässä yhteisössä. Toinen haastatteluaineiston osuus koostuu neljäntoista (14) jonkin hankkeessa mukana olleen yhteisön työntekijän haastattelusta. Näihin haastatteluihin viitataan tästedes *yhteisötoimijoina*. Heidän edustamansa yhteisöt olivat joko niitä yhteisöjä, joiden tilat toimivat hanketyöntekijöiden työpaikkoina hankkeen ajan, tai muita yhteisöjä, jotka kuuluivat jonkin hankealueen verkostoon ja olivat mukana hankkeen toiminnassa. Haastateltavat valittiin sen perusteella, ketkä olivat eniten mukana hankkeen toiminnassa, aineistonkeruun aikana tavoitettavissa ja halukkaita osallistumaan haastatteluun. Hanketoiminnan lisäksi yhteisötoimijat valikoitiin tutkimukseen heidän edustamiensa yhteisöjen yleisen toiminnan perusteella. Toiminta painottui jokaisessa heikko-osaisiin, ja se sisälsi myös vaihtelevin määrin ja tavoin ruoka-apua. Haastatellut yhteisötoimijat olivat toimineet kuudella eri hankepaikkakunnalla.

Haastattelut toteutti pääosin Tuukka Niemi. Kaikki haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja. Menetelmälle on ominaista, että haastatteliija tuntee entuudestaan haastattelun aihepiirit, mutta

haluaa haastattelun käsittelevän haastateltavan subjektiivisia kokemuksia ja näkemyksiä aihepiireistä. Siksi menetelmässä ei käytetä lukkoon lyötyä kysymyksenasettelua, vaan annetaan haastateltavien vaikuttaa haastattelun sisältöön oman kokemustietonsa perusteella (Hirsjärvi & Hurme 2000, 35). Menetelmän käyttö oli luontevaa tässä tutkimuksessa. Haastattelujen aihepiirit haluttiin rajata osallisuuden rakentamisen prosessiin sekä hankkeen toimintaan ja osallistujiin, mutta samalla aihepiireihin haluttiin syventäviä näkökulmia, jotka eivät olleet tutkijalla etukäteen tiedossa. Käytännössä tämä näkyi siinä, että tutkija pyrki sekä esittämään avoimia kysymyksiä aihepiireistä, että kannustamaan haastateltavia tuomaan esille asioita, jotka he itse näkivät aihepiirien kannalta tärkeinä. Ajoittain tutkija esitti haastateltavien esille tuomista näkemyksistä lisäkysymyksiä tarkennusta ja syventymistä varten.

Tutkija pyrki mahdollisuuksien mukaan toteuttamaan haastattelut ryhmä- tai parihaastatteluina yhteisön tai hankkeessa mukana olleen roolin (hanketyöntekijän) mukaisesti. Ajatus toteutui ainakin osin, sillä vain seitsemän eli noin kolmannes haastatelluista antoi haastattelunsa yksin. Ryhmä- ja parihaastattelujen etuna on pidetty sitä, että useamman ihmisen haastatteleminen yhdellä kertaa on ajankäytön kannalta tehokasta ja haastattelutilanteessa syntyvä keskustelu mahdollistaa haastattelun aihepiirin monipuolisen syvenemisen (Sulkunen 1990, 264). Tässä tutkimuksessa menetelmään päädyttiin johtuen erityisesti sen sisällöllisistä eduista, joita muun muassa Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998, 97–98) ovat kuvailleet. Heidän mukaansa ryhmähaastattelun asetelma voi kannustaa osallistujia haastatteluun liittyvien aiheiden muisteluun ja rohkaista tai jopa innostaa keskustelemaan aiheista. Lisäksi useamman osallistujan teemahaastattelussa on suotavaa, että keskustelu on mahdollisimman vapaata, kunhan se pysyy ennalta määritellyissä aihepiireissä, mikä jää haastattelijan varmennettavaksi (Eskola 2007, 32).

Tässä tutkimuksessa pari- ja ryhmähaastateltavat olivat työskennelleet yhdessä vähintään hankkeen aikana, mikä pääosin teki keskustelusta vapautuneempaa. Suunnitteluvaiheessa tämä ominaisuus nähtiin tutkimuksen kannalta merkittävänä, sillä haastatteluissa käytiin läpi nimen-

omaan yhteistyönä kehitettyä hanketoimintaa. Eskola ja Suoranta korostavat haastattelijan roolia ryhmähaastattelujen etujen hyödyntämisessä. Haastattelijan tulee herättää osallistujissa luottamusta ja koordinoida syntyvää keskustelua siten, että jokainen osallistuja pääsee ääneen.

Yhteisötoimijoiden haastattelut toteutettiin 28.10.2019 ja 10.1.2020 välisenä aikana joko haastateltavien edustamien yhteisöjen tiloissa tai puhelimitse, mikäli kasvotusten toteutettu haastattelu oli käytännön syistä mahdotonta. Yhteisötoimijoista kahdeksan haastateltiin parihaastatteluun, koska suoranaisesti tai merkittävästi hankkeen toiminnassa mukana olleita toimijoita oli usein kaksi kutakin yhteisöä kohden. Loput seitsemän yhteisötoimijaa haastateltiin yksilöhaastatteluun.

Hanketyöntekijöille järjestettiin yhteinen ryhmähaastattelu, joka toteutettiin 20.11.2019. Haastatteluun osallistui viisi hanketyöntekijää. Osallistumisesta estynyt kuudes hanketyöntekijä haastateltiin erikseen puhelimitse 9.12.2019. Lisäksi kahta ryhmähaastatteluun osallistunutta haastateltiin uudelleen videopuheluna toteutetussa parihaastattelussa huhtikuussa 2020. Lisähaastatteluissa oli mukana myös tämän julkaisun kyselyaineistosta vastannut tutkija Torsten Winter. Lisähaastattelun tavoitteena oli saada tarkennuksia ja syvennyksiä teemoihin, jotka mielestämme olivat jääneet ryhmähaastattelussa pintapuolisiksi. Kaikki haastattelut kestivät 30–60 minuuttia, lukuun ottamatta hanketyöntekijöiden ryhmähaastattelua, joka kesti peräti kolme tuntia. Kaikki haastattelut tallennettiin ja litteroitiin eli puhtaaksikirjoitettiin aineiston analysointia varten.

Analysointimenetelmänä käytettiin sisällönanalyysiä. Menetelmällä pyritään jäsentelemään ja tiivistämään koottua hajanaista tutkimusaineistoa niin, että johtopäätösten tekeminen helpottuu (Eskola & Suoranta 1998, 137). Tässä tutkimuksessa sisällönanalyysi tehtiin aineistolähtöisesti, eli haastatteluista kerätystä tutkimusaineistosta pyrittiin rakentamaan teoreettinen kokonaisuus johtopäätöksineen. Seuraavassa haastatteluaineiston analyysissä on hyödynnetty litterointeja poimimalla haastatteluista havainnollistavia suoria lainauksia. Haastatelluille luvatus mukaisesti analyysissä on pyritty anonyymiuteen, jotta heidän identiteettinsä ei paljastu. Myöskään paikkakuntia ja yhteisöjä ei mai-

nita. Tästä syystä lainauksista on paikoittain lievennetty murteeseen viittaavaa kieltä ja ilmaisuja. Myös puhekielisiä täytesanoja on poistettu luettavuuden lisäämiseksi niin, että se ei vaikuta lainausten varsinaiseen asiasisältöön.

4.1 Kohderyhmän tavoittaminen

Hankkeen ydinkohderyhmä olivat työikäiset ja erilaisilla mittareilla marginaalissa elävät ruoka-apuasiakkaat. Tästä syystä on tärkeää tarkastella, mitä haastatellut ajattelivat kohderyhmän tavoittamisesta ja hankkeen aikana käynnistetyn osallistavan toiminnan kohdentamisesta juuri heihin. Samalla pyrimme selvittämään, missä määrin kohderyhmää tavoiteltiin toiminnalla, joka oli suunniteltu ja suunnattu erityisesti heille.

Yleisesti haastateltujen yhteisötoimijoiden keskuudessa puollettiin kohdennetun toiminnan ratkaisuja. Monet katsoivat, että erilaiset taustat ja ongelmat vaativat omanlaisiaan tukimuotoja, minkä vuoksi osallisuuden tähtäävä toiminta tulisi ainakin jossain määrin suunnata tietyille ryhmille. Eräs pienen paikkakunnan yhteisötoimija perusteli tätä vertaamalla ruoka-apuyhteisönsä ydinasiakaskuntaa, eli vähävaraisia eläkeikäisiä, muihin yleisiin asiakkaisiin, kuten päihdetaustaisiin pitkäaikaistyöttömiin tai suurperheiden äiteihin. Vaikka hän näki lähestulkoon kaikkia kävijöitä yhdistävänä tekijänä alhaisen tulotason, osallisuuden lisäämisen tarve vaihteli hänen mukaansa suuresti. Tästä huolimatta ajatus resurssien kohdentamisesta ikään kuin epäsuhdassa osallisuutta todennäköisemmin kaipaaville oli ristiriidassa yhdenvertaisen palvelun painottamisen kanssa, mikä tuli esiin useassa haastattelussa. Erään yhteisötoimijan sanoin heidän yhteisössään on pyritty joka tapauksessa tarjoamaan ”vähän niin kuin kaikkea kaikille”. Vaikka haastatellut olivatkin yksimielisiä osallisuuden lisäämisen tavoitteesta, he eivät välttämättä olleet valmiita yhdenvertaisuuden nimissä kohdentamaan resursseja erityisesti niihin asiakkaisiin, joiden nähtiin kaipaavan osallisuutta kipeimmin.

Monilla paikkakunnilla jonkin tason kohdentaminen kuitenkin koettiin tarpeelliseksi kohderyhmään kuuluvien asiakkaiden tavoittamisen kannalta. Pienellä paikkakunnalla aloitettua miesten keskusteluryhmää perusteltiin juuri tästä näkökulmasta. Miehet nähtiin muun muassa ”alueen selvimpänä ongelmaryhmänä, mitä tulee päihteiden käyttöön ja yleiseen huono-osaisuuteen”. Kuitenkin ennen hanketta he olivat harvoin hakeutuneet yhteisöllisen toiminnan pariin. Tämän vuoksi sopivaksi ratkaisuksi oli todettu nimenomaan sukupuoleen pohjautuva vertaistukitoiminta. Hankkeen myötä käynnistetty miesten ryhmä koettiin menestykseksi hankkeen kohderyhmän tavoittamisen kannalta. Menestyksen arveltiin johtuneen siitä, että ”miehille voi olla vaikeampaa avautua asioista naisten edessä” ja että ”sukupuoli koetaan itsessään jo vahvana yhdistävänä tekijänä”. Samalla paikkakunnalla kokeiltiin myös naisten keskusteluryhmää, mutta siihen osallistui myös parempiosaisia, eikä ryhmää täten pidetty kohderyhmän tavoittamisen suhteen yhtä onnistuneena.

Vaikka osallisuustoiminnan kohdentaminen binäärisillä sukupuoliryhmillä ei ole ongelmattonta, se ei aseta olettamuksia asiakkaan yhteiskunnallisesta statuksesta tai sosioekonomisesta asemasta. Nimenomaan osallisuutta kaipaavien asiakkaiden tavoittaminen koettiin monin paikoin hankalaksi juuri sen vuoksi, että toiminnan mainostaminen ilman jokseenkin leimaavaa lähestymistapaa oli haastavaa. Eräs hanketyöntekijöistä kuvaili haastetta näin:

On hankalaa tehdä jotain flyeria tai millä ikinä sä mainostatkaan sitä sun ryhmää. Miten sen kirjoittaa, että ”sinä siellä ojan pohjalla, tämä on just sulle”? Ja ”sinä, jolla menee ihan hyvin taloudellisesti, niin älä vaivaannu.” Mun tapauksessa se oli avoin kutsu, niin enhän mä voi käännyttää sieltä, että ”sä näytät liian hyvinvoivalta”.

Samalla paikkakunnalla työskennellyt yhteisötoimija painotti, että tavoittamistyötä kuormitti jo Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen nimi. Hänen mielestään nimen ongelmallisuus piilee siinä, että ”se olettaa ihmisistä, että he ovat jotenkin syrjäytyneitä ja tarvitsevat osal-

lisuutta”. Kritiikkiä on helppo pitää perusteltuna, sillä sosioekonomisen aseman saatikka ruoka-avun säännöllisen käytön rinnastaminen osattomuuteen tai syrjäytyneisyyteen on vähintäänkin yksinkertaistavaa ja virheellistä. Tämä on osoitettu aiemmassa tutkimuksessa, jonka mukaan moni perustelee ruoka-apukäyntinsä ainoastaan taloudellisella niukkuudella ja pitää elämäänsä sosiaalisesti rikkaana (ks. esim. Ohisalo & Saari 2014). Työntekijä arveli hankkeen nimen aiheuttaneen asiakkaisissa ärtymystä ja alemmuuden tunnetta, mikä pahimmillaan karkotti heitä hankkeessa käynnistetystä toiminnasta. Samainen työntekijä viittasi kohderyhmän tavoittamisen hankaluuteen myös kertoessaan vetämästään hyvinvointiryhmästä, joka käynnistettiin hankkeen myötä:

Ongelma onkin siinä, että ryhmän osanottajat eivät ole ruoka-apua tarvitsevia, vaan jo muutenkin aktiivisia eläkeläisiä.

Toisaalta haastatteluissa nostettiin esille myös liiallisen kohderyhmän tavoittelun riskejä ja oltiin erimielisiä siitä, kuinka tärkeää varsinaisen kohderyhmän tavoittaminen osallisuustyössä oikeasti on. Eräs hanketyöntekijä totesi perustellusti, että ulkoinen tai näennäinen hyvinvointi ei välttämättä tarkoita sisäistä hyvinvointia tai osallisuuden kokemusta. Hän myönsi havahtuneensa asiaan huomattuaan, miten väärin oli arvioinut erään osallistujan tilanteen pelkän ulkoisen olemuksen perusteella:

Nyt ihan muutamalla viime kerralla on paljastunut, että yhdellä niistä [ulkoisesti] hyvinvoivista naisista onkin alkoholiongelma. Niin että kuka mä olen sanomaan mitään.

Hanketyöntekijän kokemuksen perusteella osallisuuden tarve ei edellytä heikkoa taloudellista tilannetta. Tästä hanketyöntekijät olivat haastatteluissa yksimielisiä. Osa haastatelluista kyseenalaisti jopa asiakkaan toimintakyvyn arvioimisen ja kertoi vältäneensä kaikenlaista osallistujien valikointia osallisuuteen tähtääväen toimintaan. Valikointi oli heidän mielestään ristiriidassa juuri sen ajatuksen kanssa, että osallisuutta tai sen tarvetta voisi jotenkin arvioida ihmisen ulkoisten tekijöiden

perusteella. Sama ongelma nähtiin myös asiakkaiden itsearviointiin perustuvassa valikoinnissa ja kohdentamisessa.

Hyvinvointi on niin suhteellinen käsite, että siellä taustalla voi olla kaikenlaista pahoinvointia. Ja toiste päin, vaikka kaveri näyttäisi siltä, että hänellä menee huonosti, mutta hänen omassa arjessaan omilla toimintakyvyn mittareillaan hänellä voikin mennä oikein hyvin.

Tähän liittyen uskottiin yleisesti siihen, että osallistava toiminta tulee saada mahdollisimman näkyville ja on luotettava ”siihen ihmisen omaan näkemykseen, että kokeeko hän [toiminnan] olevan häntä varten”. Tällä perusteltiin päätöstä antaa niidenkin asiakkaiden osallistua, jotka eivät suostuneet täyttämään hankkeen rahoittajan henkilötietolomakkeita.

Osa haastatelluista yhteisötoimijoista katsoi, että hanketoiminnan kannalta tärkein tekijä asiakkaan tavoittamisessa oli yhteisössä tarjotun ruoan laatu. Koska ruoka nähtiin asiakkaiden vierailun pääsyynä, pidettiin sitä myös parhaana ajanvieton ja muun osallistumisen kannustimena. Eräs isolla paikkakunnalla työskennellyt yhteisötoimija kuvaili tätä seuraavasti:

Monelle ruoka voi olla päivän ainoa lämmin ruoka. Ja ruoka on toiminut porkkanana asiakkaille tulla mukaan. Meidän tarkoitus on tehdä kunnon kotiruokaa, jota on riittävästi. Ruoka annetaan välillä myös mukaan asiakkaille.

Toimivina kannustimina hän mainitsi myös etuudet, joiden käyttöönottoa yhteisön hanketyöntekijä oli ajanut.

[Hanketyöntekijän] innovatiivisuutta on ollut antaa tiettyjä etuuksia asiakkaille, jos ryhmä toteutuu. Eli rohkeasti ollaan viranomaisia lähestymässä, jotta saataisiin etuja asiakkaille. Jos ei niitä etuja ole, niin aika harva lähtee siitä omasta turvallisesta boksistaan. Sitä on ajettu tosi paljon eteenpäin, että asiakkaat saisivat bussikorttia tai muuta tällaista.

Hankkeeseen osallistuneiden yhteisöjen kirjo oli laaja siitä huolimatta, että yhteisöjä yhdisti ruoka-aputoiminta. Tämä edesauttoi myös vertailevien havaintojen tekemistä siitä, miten eri yhteisöt houkuttelivat asiakkaita toimintaan. Asumisyksiköissä hankkeen kohderyhmä oli jo ennalta rajattu yksiköiden asukkaisiin. Kaikki mahdolliset osallistujat olivat näissä yhteisöissä jo lähtökohtaisesti ikään kuin talon sisällä. Näissä tapauksissa tehtäväksi jäi saada asiakkaat mukaan osallistavaan prosessiin, joka käynnistettiin erilaisille toiminnoille yhteisössä. Vastaava lähtökohta ei soveltunut perinteisempiin ruokaa jakaviin yhteisöihin, joiden asiakkaat kävivät yhteisön tiloissa satunnaisemmin ja lyhytaikaisemmin, esimerkiksi ruokajaon tai yhteisöruokailun vuoksi. Asumisyksiköissä toimineet hanketyöntekijät toivat tämän lähtökohtaeron haastatteluissa esille. Heidän kokemuksensa mukaan asiakkaiden paikalla pysyminen ei kuitenkaan helpottanut osallistavan prosessin juurruttamista asumisyksiköissä. Päinvastoin, se yhdistettiin lähtökohtaisesti pakollisuuteen eikä vapaaehtoisuuteen, mikä nähtiin hankkeen kannalta haasteena.

Sekin pitää tiedostaa, että [kunta] osoittaa sen asumisyksikön eikä itse asiakas. Sanoisin, että 99 % haluaa oman kämpän eikä tuettua asumista. Eli se, että he on siellä ja että he on päätyneet tuettuun asumiseen, ei kerro vielä mitään heidän motivaatiosta. Eikä heillä ole välttämättä mitään pyrkimystä esimerkiksi päihteettömyyteen tai itsenäiseen asumiseen. Eikä sitä vaadita. Se on liian ruusuinen ajatus, että he ovat jo siellä ja heidät on helppo tavoittaa. No ehkä ne on fyysisesti, mutta henkisesti ne on edelleen sitä mieltä, että ”tänne mä en kuulu”.

Tämä haastaa kysymään, miten osallisuutta voidaan lisätä ulkoapäin, mikäli ihminen ei itse ole vapaaehtoisesti tai oma-aloitteisesti hakeutunut osallisuutta lisääväksi suunniteltuun toimintaan tai yhteisöön. Kysymys on tässä tutkimuksessa erityisen tärkeä, sillä suurin osa hankkeen aikana käynnistetystä osallisuustyöstä pyrittiin tekemään erimuotoisena ryhmätoimintana, kuten oli alun perin suunniteltukin. Ryhmät perustuitivat koetun sukupuolen lisäksi erityistarpeisiin, kuten mielenterveystukeen, työelämäkoulutukseen, päihdekuntoutukseen, rikostaustaisten

vertaistukeen tai yhteiseen vapaa-ajan kiinnostukseen, kuten puutöihin tai luontoretkiin.

Haastatellut antoivat ymmärtää, että järjestettyä ryhmätoimintaa arvostivatkin juuri ne osallistujat, joilta löytyi entuudestaan jonkinlaista oma-aloitteisuutta ja muutoshalukkuutta. Muutoshalukkuudella tarkoitettiin osallistujan määrätietoista pyrkimystä muuttaa elämäntilannettaan ja -tapojaan. Eräs ruoka-avun parissa työskennellyt yhteisötoimija katsoi, että on tärkeää luoda osallistavia mahdollisuuksia asiakkaille, mutta ”niitä ei tule liikaa tyrkyttää”, sillä tavoitetuilla on ”yleensä jonkinlainen muutosmotivaatio olemassa taustalla, edes joku pieni”.

Näkemys pitkälti itsestään valikoituvasta asiakaskunnasta oli tietysti-ssä mielessä synkkä. Tällöin kolikon kääntopuolelle jäävät ihmiset, jotka ovat ikään kuin juurtuneet niin kauas yhteiskunnan marginaaliin, että heitä on miltei mahdotonta tavoittaa. Osa yhteisötoimijoista perusteli tällä osittaista epäonnistumisistaan hankkeen kohderyhmän tavoittamisessa osallistavaan toimintaan. Eräät kaksi keskisuuren paikkakunnan yhteisötoimijaa kertoivat, että osa työikäisistä ruokajaossa käyvistä on niin huonossa psyykkisessä kunnossa, ettei heitä onnistuta houkuttelemaan yhteisölliseen toimintaan. Toisella ja heidän mukaansa merkittävämmällä osalla työikäisistä nähtiin olevan ”liikaa sosiaalisia estoja”. Tällaisia ovat erityisesti nuoret työttömät miehet, joita toinen työnte-
kijöistä kuvaili näin:

Ne istuu lähinnä kotona ja katsoo Netflixiä, eikä koe syytä poistua kotiaan. He tulevat hakemaan sen ruokakassin kyllä, mutta muuten ei meidän toiminta eikä muut kävijät heitä kiinnosta.

Eräät ison paikkakunnan yhteisötoimijat eivät kokeneet samantasoista estettä nuorten aikuisten tavoittamisessa. Avain nuorempien huono-osaisten tavoittamiseen oli löydetty vertaisuuteen perustuvasta lähestymistavasta: toimintaa järjestettäessä yhteisön tilat pidettiin tar-koituksella epäformaaleina, ja henkilökunta toimi ja pukeutui tietoisesti mahdollisimman arkisesti kohdatessaan asiakkaita.

Me pyrittiin siihen, että ryhmän vetäjät olivat [asiakkaiden] kanssa samalla tasolla. Ja sen huomaa jo kävellessä tänne sisään, että ei tiedä kuka on ohjaaja ja kuka asiakas. Kun habitus ei ole ylenevä, niin asiakkaalle se madaltaa kynnystä tulla mukaan. Sen atmosfääriin luominen on vaikeaa, mutta se on meillä onnistunut.

Ajatus rennon ilmapiirin luomisesta erityisesti nuorempien asiakkaiden tavoittamiseksi sai vastakaikua myös hanketyöntekijöiden suunnalta. Eräs heistä kertoi havahtuneensa hankkeen aikana siihen, että luottamusta herättävä kohtaaminen ja mahdollisimman helposti lähestyttävä toiminnan aloitus ovat nuorille aikuisille poikkeuksellisen tärkeitä.

Yritettiin liian äkkiä buukata liian turvattomaan ympäristöön ne nuoret. Ja kun ne on heikossa hapessa, neidän pitää kotoa suurin osa hakea. Se on mun mielestä kauhean huolestuttava kohderyhmä, jolle pitäisi ehdottomasti jotain tehdä. – Nuorethan ei edes sitoudu tulemaan sinne oman ohjaajansa luo niihin omiin tiloihin, mitkä heillä on siellä kaupungilla, saatikka että he tulevat ohjaajan kanssa johonkin vierasteen tilaan, vaikka päiväkeskukseen. [Nuorten tavoittaminen] olisi vaahtanut paljon pidemmän ajan ja seinättömän tilan. Että oltaisiin lähdetty vaikka retkelle ja joku olisi siellä tullut tutuksi.

Hanketyöntekijä mainitsi yhdeksi tavoittamisen keinoksi luontoretket, joita toteutettiin osallistavana toimintamallina usealla hankealueella. Haastatellut hanketyöntekijät pitivät retkiä yksimielisesti onnistuneina. Retkien onnistuminen tavoittamisen kannalta selitettiin sillä, millaiselle kohtaamistyölle retket loivat pohjan. Ne mahdollistivat osallistujalle paitsi helpomman myös henkilökohtaisemman tutustumisen sekä työntekijään että muihin osallistujiin. Erään keskisuuren paikkakunnan hanketyöntekijä katsoi, että asiakkaiden silmissä tämä myös madalsi kynnystä osallistua varsinaisiin ryhmätapaamisiin.

Oli turvallista tulla ryhmätapaamisiin, kun minä olin se tuttu kasvo, johon oli luontevasti tutustunut niillä retkillä. Olisi ollut paljon hankelampi, jos olisi sanottu, että naisten ryhmä on ekaa kertaa päikkärillä.

Tuollainen vapaa toiminta jossain muualla kuin seinien sisällä, niin se monesti luo enemmän ja nopeammin sellaista luottamusta ja niitä kohtaamisia. Se on mitä ne naiset on sanoneetkin, että sieltä se lähti. Ne sanoikin, että ei ne olisi uskaltaneet tulla, jos sitä pohjaa ei oltaisi luotu siellä retkillä.

Vaikka osa hankkeeseen osallistuneista oli kyselyaineiston perusteella työikäisiä varhaiseläkeläisiä, osallistujakunnan eläkeläispainotteisuus kertoi erityisesti sen korkeasta ikähaarukasta. Tämäkin oli havaittu lähes kaikilla paikkakunnilla. Haastatelluilla yhteisötoimijoilla oli kuitenkin vaikeuksia selittää ikäjakaumaa. Eräällä keskisuurella paikkakunnalla eläkeläispainotteista osallistujakuntaa selitettiin seudun poikkeuksellisen iäkkäällä väestöllä. Väestön ikääntyminen selittää ikäjakaumaa vain osin ja siihen vetoaminen yksinkertaistaisi kokonaiskuvaa liikaa, sillä eläkepainotteisuus nousi esiin paikkakunnasta riippumatta, kuten hankkeen kyselyaineistostakin ilmenee. Esiin ei nostettu esimerkiksi mahdollisuutta, että vanhemmat ikäluokat pitäisivät hankkeessa mukana olleita yhteisöjä houkuttelevampina kuin nuoremmat ikäluokat. Voi olla, että tämä korostuu juuri kävijöiden osallistamiseen suunnitellussa toiminnassa. Mikäli osallistava toiminta nähdään asianomaisen yhteisön toimintana, nähdään se kenties myös vahvemmin yhteisön arvoihin liittyvänä. Siinä missä nämä mielikuvat voivat olla useammin kannustavia ja toivottuja vanhemmissa ikäluokissa, voivat ne herättää epäluuloja nuoremmissa ikäluokissa.

4.2 Roolit auttamis- ja kohtaamistyössä

Haastattelussa käydyn keskustelun aikana monet asettivat järjestetyn ja suunnitellun ryhmätoiminnan vastakkain vapaamuotoisen ja epämuodollisen kohtaamistyön kanssa. Ensin mainitulla tarkoitettiin toimintaa, joka toteutetaan jotain ennalta määriteltyä ohjelmaa noudattaen ja jossa ryhmän vetäjän rooli korostuu jollain tavalla. Joissain yhteisöis-

sä tällaisen ryhmätoiminnan nähtiin jopa karkottavan asiakkaita osallistavasta prosessista. Monien haastateltujen mukaan ongelmana usein olikin se, että asiakasta lähestyttiin ”työntekijänä” tai ”ulkoapäin”, tai asiakkaan näkökulmasta kontakti näyttäytyi jonkinlaisena auttamistyönä. Katsottiin, että onnistuneen ja merkityksellisen kontaktin luominen asiakkaaseen edellyttää sellaista lähestymistapaa, joka ei projisoi auttajan ja autettavan roolien olemassaoloa. Erään hanketyöntekijän sanoin asiakkaan rooli eräänlaisena auttamistyön ”kohteena” ei saisi paistaa läpi. Järjestetyssä ryhmätoiminnassa oli hanketyöntekijöiden mukaan hankalaa välttää asetelmaa, jossa ryhmän vetäjä nähtiin auttajan roolissa ja asiakkaat autettavan rooleissa. Erään hanketyöntekijän mukaan tämä piti paikkansa jopa asiakkaan kanssa käydyssä kahdenkeskisessä keskustelussa, jonka työntekijä koki tässä mielessä ryhmän vetämistä suotuisampana. Apu otettiin kahden keskenkin vastaan lähinnä silloin, kun se annettiin tavallisen, arkisen keskustelun muodossa, tavalla, joka ei ollut selvästi tulkittavissa avun tarjoamiseksi. Eräs työntekijä kertoi havahtuneensa tähän jopa hieman paradoksaaliseen asiaan keskusteltuaan erään päihdeongelmaisen asiakkaan kanssa:

Oli tällainen tilanne, että istuttiin pihalla ja juteltiin niitä näitä. Ja muistan kun ihmettelin, että miten tämä nyt viihtyy tässä näin pitkään. Ja muistan, että me puhuttiin ihan tavallisia asioita ja sitten kävi tämä moka. Kun hän mainitsi hänen siskostaan jotenkin, niin se ammattiminä nousi sieltä jostain takaraivon takaa ja olin silleen, että ”miten se sun sisko, kerro mitä sille kuuluu”. Ja se loppui siihen, se keskustelu. Kun henkilö on tosi vaikeissa olosuhteissa kasvanut ja ne perhesuhteet on tosi hankalat, niin olisi pitänyt tajuta, että en kysy tuollaisia asioita ennen kuin siltä itseltään tulee sitä lupaa kysyä. Miksi mun piti olla työntekijä siinä, miksi en voinut olla vaikka hiljaa? En tarkoita, että meidän työntekijöiden pitäisi heittäytyä ihan täysin roolittomiksi, eihän se edes onnistu. Mutta ei ne välttämättä työntekijää kaippaa, vaan se on se kontakti toisiin ihmisiin, mitä kaivataan.

Miettiessään syitä asiakkaan reaktiolle hanketyöntekijä selitti tilannetta asiakkaan näkökulmalla ja taustalla – ikään kuin astumalla tämän saappaisiin. Työntekijä uskoi, että todennäköisesti huono-osaisuus on ollut kyseiselle asiakkaalle – kuten monelle muullekin – perittyä. Hänen ajatuksensa, että asiakas oli ollut ”varmaan ihan sieltä pienestä pitäen jonkun toimenpiteen kohteena”, ja ”kuulunut jonkun palveluun niin kuin heittopussina”, kertoivat vahvasta empatiakyvystä. Ne myös vahvistivat työntekijän mukaan hänen käsityksensä, että osallisuuden tunteen lisääminen tapahtuu välttämällä sellaista terapeutista tukipalvelua, johon huono-osainen on elämänsä aikana voinut jo turtua.

Kun se on sellaista hoidollista tai johonkin sun ongelmiin perustuvaa keskustelua, hakemusten tekemistä, niin jollain lailla se edellyttää jotain sellaista ulkoapäin tulevaa. Mutta sitten kun se asetelma onkin, että ”aa okei, nyt mun ei niinku tarvikkaan tässä järjestellä asioita tai käydä mun sairauksia läpi tai hoitaa jotain lääkityksiä. Toi ihminen onkin vaan kiinnostunut musta”. Niin mitä kaikkea osallisuuden kokemusta se voi tuoda.

Tämän kokemuksen nojalla asiakkaan luottamusta lisäävä kohtaamistyö perustuu utelemisen välttämiseen ja varovaiseen keskusteluun. Myös eräs yhteisötoimija nosti esille samat periaatteet ja kertoi niiden olevan osa kohtaamistyön yleisiä käytäntöjä hänen yhteisössään.

Asiakas kun tulee taloon niin ei välttämättä katso edes silmiin. Mutta kun muutama viikko vierähtää niin me saadaan se luottamus ja se katsekontakti ja sitten me lähestytään häntä aivan hissun kissun. Ei kyseenalaisteta tai udella henkilökohtaisista taustoista.

Toinen hanketyöntekijä korosti ”tavallisen juttelun” vahvuutta osallistavan työn muotona hyvin samantapaisesti. Avain sen toimivuuteen oli hänen mukaansa siinä, että keskusteluun lähdettiin ja sitä jatkettiin ilman varsinaista ”agendaa”:

Mehän kun istuttiin ulkona asiakkaiden kanssa, niin se oli meidän toiminnan paras osuus. Se oli sitä, mitä muutamat asiakkaat toivat esiin, mutta kun hekään ei osaa sanottaa sitä. Niin he toivoo jotain ryhmätoimintaa, ja oikeasti se mitä ne haluaa on, että me istutaan alas ja juodaan kahvia. Koska sellainen heidän elämästään puuttuu.

Suunnittelun, terapeutin ryhmätoiminnan ja epämuodollisen keskustelun vastakkainasettelu oli hanketyöntekijöiden mukaan tärkeää siksi, että ymmärrettäisiin, millä tavoin osallisuus todellisuudessa merkittävimmin rakentuu. Avainerot osallistavan prosessin kannalta liittyivät työntekijän rooliin ja hänen roolinsa näkyvyyteen työntekijän ja asiakkaan välisessä kanssakäymisessä. Ryhmätoiminnassa nähtiin ”rakennettu struktuuri, aikataulu ja tavoitteet”, joiden nähtiin riitelevän osallisuuden tavoitteen kanssa. Eräs hanketyöntekijä harmitteli sitä, että vastaava tavoitteellinen toiminta oli alustavasti yhdistetty niin vahvasti osallisuuden tavoitteeseen. Hänen mukaansa voitiin jopa väittää, että ”Ruokajonosta toimintaan” olisi ollut hankkeelle sopivampi nimi, sillä osallisuus oli harhaanjohtavasti yhdistetty suoraan yhteisölliseen toimintaan osallistumiseen.

Hanketyöntekijöiden mukaan osallistavaa prosessia hidasti ajoittain se, että henkilökunnan asenteet olivat ristiriidassa edellä kuvailun rooleja ja asemaa korostamattoman kohtaamistyön kanssa. Tällä moni hanketyöntekijöistä perusteli etenkin asiakkaiden tavoittamisen ja toimintaan osallistamisen hankaluutta. Haastatteluissa mainittiin esimerkiksi johtohenkilöstön ilmoitus, että ”asiakkaiden kanssa ei heillä liikaa kaveerata”. Hankkeen tavoitteiden kannalta ongelmallisimmaksi koettiin kuitenkin henkilöstön paikoittain hyvinkin alentuva suhtautuminen asiakkaisiin. Se näkyi asiakkaiden kohtelussa. Eräs hanketyöntekijöistä kuvaili asenteita varsin suorapuheisesti kertoessaan hankeyhteisönsä vuosijuhlasta:

Asiakkailla ei ollut katettu edes pöytää, vaan he kävelytettiin sisään. Puheet oli hyvin alistavia asiakkaita kohtaan. Ja heille annettiin jäivät siitä kakusta, joka jäi. Kun samalla menin antamaan asiakkaille heijas-

timia ja nenäliinoja, niin yksi asiakas huusi mulle, että ”painu vittuun, eihän nämä juhlat ole mua varten!” Siinä kärjistyi se, että asiakkaita-kin kuvotti se ulkokultainen puoli. Se asiakas nähdään jo ihan erillisenä olentona, että hän ei ole samanlainen ihminen. Hänen kokemuksiaan ei tarvitse kuulla. Osaa kohdellaan kuin Korkeasaaren apinoita. He ovat nähtävyyks, heitä tullaan tervehtimään ja katsomaan. – – Autetaanko toista ihmistä sen takia, että koetaan hänet samanarvoiseksi? Vai autetaanko, koska ”mulla on sitä mistä antaa ja sulla ei sitä vähääkään”?

Toinen hanketyöntekijä yhtyi tähän näkökulmaan omien kokemustensa pohjalta ja kyseenalaisti hankeyhteisönsä asenteet auttamistyöhön:

He eivät ole millään lailla kehittämässä asukkaiden osallisuutta missään kehittämistyössä. He lähestulkoon blokkaa sitä. Paljonhan siinä on kyse myös siitä, että millaiseksi koetaan ihmisarvo. – – Katsotaanko, että [asiakkaat] ovat sen arvoisia, että heidän kanssaan tarvitsee tällaista osallisuustyöskentelyä tehdä.

Hanketyöntekijät eivät kuitenkaan sivuuttaneet täysin työntekijän roolin mahdollisia positiivisia merkityksiä osana kohtaamistyötä. Erään hanketyöntekijän sanoin asiakkaiden luottamus työntekijään syntyy agendattoman keskustelun ohella siitä, että työntekijöinä he ovat asiakkaiden silmissä ”kuitenkin niin sanotusti terveitä ja vakaita”. Tämä tarkoittaa, että epämuodollisessakin kohtaamisessa työntekijän roolin tulisi olla kuitenkin läsnä, vaikkei se suuremmin vaikuttaisi käydyn dialogin luonteeseen tai vuorovaikutukseen. Hanketyöntekijät liittivät tähän työntekijän ammatillisen taidon arvioida asiakkaan tarpeita, toteutui se sitten keskustelemalla tai havainnoimalla. Hankkeen aikana koettujen kohtaamisten pohjalta hanketyöntekijät olivat varsin yksimielisiä siitä, että kohderyhmän tarpeet tulee tunnistaa, mutta heihin suhtautuminen kohderyhmänä ei saisi olla liian ilmeistä. Tämän konsensuksen voi kiteyttää niin, että toimiva osallisuustyö edellyttää yhtäältä asiakkaiden osallisuuteen liittyvien tarpeiden tunnistamista ja toisaalta suhtautumista asiakkaisiin ilman, että tarpeita kuulutetaan kovaan ääneen.

Edellä mainitut kaksi edellytystä asiakkaan luottamuksen saavuttamiseksi voivat kuulostaa ristiriitaisilta. Hanketyöntekijät olivat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että jonkinlainen tasapaino edellytysten välillä on mahdollinen. Lisäksi työntekijän rooli epämuodollisinkin osallistavan toiminnan mahdollistajana – ikään kuin koordinoijana – mainittiin tärkeänä. Eräs hanketyöntekijä kuvaili tehtävää seuraavasti:

Munkin yhteisön asiakkaat oli niin huonokuntoisia, että ei se kohtaamisen taso tule niiden asiakkaiden kesken. Se on vähän kuin lastentarhassa, että sitä leikkiä tarvitsee ohjata jonkun. Että siinä pitää olla se pieni pedagoginen näkökulma. Mutta ilman että pitäisi muuttua, tai toipua tai tehdä jotain.

Osa hanketyöntekijöistä kuvasi väkinäisen auttamisen ongelmallisuuden kasvavan suuremmaksi silloin, kun työntekijät pyysivät asiakkaita arvioimaan toimintakykynsä niin kutsutulla kykyviisari-lomakkeella. Yleisesti hanketyöntekijät pitivät lomakkeilla hankittua itsearviodataa hyödyllisenä ryhmätoiminnan suunnittelussa, sillä se antaa tarkemman kuvan osallistujien yksilöllisistä tarpeista. Kykyviisarin nettohyöty kuitenkin kyseenalaistettiin. Pohdittiin, että se korostaa asiakkaan roolia auttamisen kohteena, minkä arveltiin selittävän asiakkaiden ajoittaista vastahakoisuutta lomakkeiden täyttämiseen. Eräs hanketyöntekijä huomautti, että kykyviisarin oivallinen hyödyntäminen edellytti asiakkaan oman arvion kunnioittamista. Työntekijän mielestä usein ilmeisen ”yläkanttiin” menneitä kykyarvioita olisi ollut osallistavan prosessin kanalta haitallista kyseenalaistaa asiakkaan kuullen.

Miksi minun pitäisi rikkoa hänen illuusionsa siitä, että oma toimintakyky on hyvä? Vaan mieluummin tuen sitä, että hän tutustuu omaan toimintakykyynsä. Silleen, että rupeaa itse huomaamaan omat puutteensa. Meidän tulee auttaa ihmisiä omassa arjessa kasvamiseen eikä osallistua mihinkään arvottamiseen.

Huolimatta siitä, että haastatellut hanketyöntekijät kritisoivat suunnitelmallisesti järjestettyä yhteisöllistä toimintaa, pitivät he sitä ajoittain

myös aidosti osallistavana. Kaikkea hankkeen aikana järjestettyä ryhmätoimintaa ei siis pidetty turhana hankkeen tavoitteiden kannalta. Tällöinkin haastatellut kuitenkin perustelivat onnistumista asiakkaiden välisellä yhdessäololla, jota toiminta edesauttoi. Toiminnan varsinainen sisältö nähtiin siis osallisuuden kannalta toissijaisena.

Myös moni haastatelluista yhteisötoimijoista korosti sisällön sijaan pitempiaikaisen ryhmään sitoutumisen tärkeyttä. Katsottiin, että osallistujien yhdessäolon vaikutus oli silloin vahvimmillaan osallisuuden kannalta. Osallisuuden rakentumiseen viittasi haastateltujen yhteisötoimijoiden mukaan se, että asiakkaat ilmaisivat huolenpitoa toisistaan ja sitä kautta muista välittämistä. Tätä ei ollut aistittu vielä ryhmätoimintojen alkuvaiheessa, mutta myöhemmin ryhmien vakiintuessa asiakkaat olivat alkaneet paljastaa merkkejä ryhmähengen muodostumisesta. Eräs ryhmää vetänyt yhteisötoimija kuvaili tilannetta näin:

Jos ajatellaan sitä osallisuusryhmää, joka aloitettiin, niin siinä oli 12 henkeä mukana sieltä täältä ripoteltu. Kun he tuotiin yhteen, oli aivan järjetöntä, kuinka paljon he alkoivat huolehtimaan toisistaan. Heistä tuli frendejä, mitä he ovat tänä päivänäkin ja pitävät yhteyttä toisiinsa. Ja he ovat yhdessä myös hakemassa ruokaa.

Eräs toisen yhteisön toimija kuvaili samantapaisesti, kuinka vakiintuneen osallistujakunnan muodostuminen oli lisännyt hänen järjestämäänsä yhteisöruokailuun osallisuuden aineksia:

Olen iloinnut siitä, että meillä on nyt vakiintunut ruokailijoiden joukko. Ruokailussa on käynyt perhe, jonka raskaana ollut äiti sai vihdoin vauvan, ja siellä monet tavallaan tuntemattomat ovat nyt kyselleet siitä vauvasta. Erityyppisistä kävijöistä huolimatta ympäristö tekee sen, että ihmisiä kaivataan, jos he eivät tule paikalle. Kokemus siitä kuulumisesta on ollut näin aistittavissa. Kun puhutaan osallisuudesta, niin uskoisin, että se on myös kokemusta johonkin kuulumisena.

Toisessa yhteisössä taas kerrottiin, että huolenpidosta oli tullut hankkeen aikana näkyvämpi osa myös henkilökunnan toimintatapoja. Eräs haastateltu yhdisti tämän suoraan osallisuuteen:

Osallisuus pikkuhiljaa kehittyy. Tänä vuonna meillä on tullut sellainen käytäntö, että jos joku henkilökunnasta tai asiakaskunnasta huomaa, että joku ei ole käynyt viime aikoina, niin otetaan yhteyttä ja kysellään, onko kaikki ok. Sellaisia juttuja kohtaamistyöhön on tullut.

Eräs hanketyöntekijä katsoi, että vaikka ryhmätoiminnan sisältö olikin lopulta toissijaista, voitiin sillä vaikuttaa osallistujien sitoutumiseen ainakin ensitapaamisissa. Työntekijä koki sen mahdollisena etenkin silloin, kun asiakkaiden annettiin itse osallistua sisällön suunnitteluun.

Sellaista osallisuusteemaa otin mukaan, että kyseltiin, että minkälaista toimintaa haluatte. Ja se naisten ryhmä lähti myös siitä, että ne naiset itse lähtivät suunnittelemaan sitä heidän toimintaa. Ja se sitoutti heitä tosi hyvin. Toimijoiden pitää olla itse innostuneita siitä toiminnan jatkamisesta. Se oli ollut se kompastuskivi.

Työntekijä kertoi luottavansa siihen, että toimintaan sitoutuminen lisääntyisi myös hankkeen päätyttyä. Hän uskoi tähän siksi, että yhteisön toimijat olivat hankkeen aikana ”hoksanneet, että ne, jotka osallistuvat, voivat olla mukana siinä suunnittelussa jo”.

Haastatteluissa esitettyjen ajatusten perusteella osallisuutta syntyy silloin, kun työntekijän rooli auttajana on mahdollisimman huomaamaton ja hillitty. Mutta tulisiko myös asiakkaiden keskuudessa syntyviä rooleja pyrkiä hälventämään? Asiakaslähtöisestä toiminnan suunnittelusta puhuttaessa haastatteluissa jäi mainitsematta se riski, että suunnittelu jää niille, joilla on eniten itsevarmuutta ja sosiaalista kyvykkyyttä osallistua suunnitteluun. Tällöin asiakaslähtöisyys suunnittelussa on valikoivaa. Se voi yhtäältä lisätä osallisuutta ja voimaantumisen tunnetta, mutta toisaalta vahvistaa epävarmempien asiakkaiden sivullisuuden kokemuksia. Voidaan siis kysyä, onko roolittomuus yhtä tärkeää myös silloin, kun on kyse asiakkaiden välisestä vuorovaikutuksesta. Työntekijän näkökul-

masta olisi kenties tavoitteenmukaista pyrkiä luomaan sellaiset olosuhteet, joissa tasaväkinen vuorovaikutus on mahdollisimman luontevaa sekä asiakkaan ja työntekijän välillä että asiakkaiden kesken.

4.3 Kehittämishalukkuus ja -mahdollisuudet yhteisöissä

Jokainen hanketyöntekijä saapui tehtäväänsä ja yhteisöönsä uutena, ikään kuin ulkopuolisena työntekijänä. Vaikka kukin heistä oli yhteisönsään kutakuinkin paikallinen asukas, itse yhteisö oli vain kahdelle haastatelluista hanketyöntekijöistä jossain määrin entuudestaan tuttu.

Kun tulin sinne, en tuntenut ketään. Oli hankalaa luoda niin moneen ihmiseen yhteys saman tien ja rakentaa luottamusta ennen kuin pystyi rakentamaan niitä tavoitteita.

Monen hanketyöntekijän mukaan tällainen lähtöasetelma hidasti hankkeen aikana kehitettävää osallistavaa prosessia ja heikensi yleisesti kehittämismahdollisuuksia. Yhteisöjen henkilökunnalla nähtiin olevan asiakkaiden tavoittamisessa jonkinlainen avainasema siinä mielessä, että yhteisön asiakaskunta oli heille entuudestaan tuttu. Hanketyöntekijät kokivat tämän ongelmallisena niissä tapauksissa, kun henkilökunnan asennoituminen asiakkaisiin oli hankkeen tavoitteisiin soveltumattonta (ks. luku 4.2 Roolit auttamis- ja kohtaamistyössä, s. 80). Silloin henkilökunnan etulyöntiasemaa oli vaikea hyödyntää. Eräs hanketyöntekijä kuvaili tämän olleen erityisen harmillista siksi, että osallistavalle kehittämistyölle oli hänen tapauksessaan suotu rajallinen määrä aikaa:

[Asiakkaiden tavoittamisen haastavuutta] voisi perustella hankkeen lyhytaikaisuudella ja sillä, että kellä on kontakti näihin ihmisiin ennalta, niin heillä on tavallaan myös se mahdollisuus tukea semmoisessa alun taipaleessa. Mutta sitten jos sitä tukea ei tule sieltä hankepaikalta, niin on aika vaikea saada [asiakkaita] osallistumaan.

Samalla hanketyöntekijä antoi ymmärtää, että henkilökunnan tarjoama tuki oli hänen mukaansa vähäistä. Tällä hanketyöntekijä tarkoitti kokemustaan siitä, että osallisuuden kehittämisen kannalta hänet oli jätetty omilleen. Lähtöasetelman haastavuutta siis selitettiin myös kokemuksella siitä, että yhteisöjen puolelta hankkeen tavoitteet nähtiin muusta toiminnasta täysin irrallisina. Tällaiset kokemukset olivat hanketyöntekijöiden keskuudessa yleisiä. Eräs toinen heistä kuvaili kokemustaan näin:

Mulla toiminnanjohtaja ilmoitti, että ihan kiva juttu, mutta hänellä ei ole aikaa tällaiseen. Ja sanoi, ettei muut työntekijät saa käyttää työaikaansa hankkeeseen, koska heillä on muutkin työtehtävät. Siinä vaiheessa jäin ihan yksin.

Eräs toinen haastateltu katsoi, että sitoutuminen hankkeeseen ja sen tavoitteisiin oli yleisesti yhteisöjen puolelta heikkoa, mikä ajoittain näkyi myös hanketyöntekijöiden kohtelussa:

Jos alusta asti on ollut hankkeessa tarkoitus, että toiminnot kehitetään yhdessä sen hankeyhteisön kanssa ja että sinne saadaan ihmisiä mukaan, jotta nämä toiminnot voivat jäädä elämään, niin se olisi ollut elintärkeää, että nämä toimijat olisi olleet sitoutuneita siihen kehittämistyöhön. Yllättävän monella paikkakunnalla oli se ongelma, ettei oltukaan sitoutuneita. Tai sitten siellä oli joku, joka oli vannoutunut lyömään niitä kiviä rattaisiin. On suorastaan hämmentävää, kuinka paljon tässä hankkeessa sai vihamielistä suhtautumista, mutta moni sai kohdata sellaista poissulkevaa kohtelua.

Tässä yhteydessä haastatellut hanketyöntekijät puhuivat usein yhteisöjen henkilökunnan tai johdon kohdalla ”kehittämishalukkuudesta”. Tällä tarkoitettiin heidän valmiuttaan kehittää yhteisöjen ennalta määrättyjä tai pitkäaikaisia toimintatapoja, käytäntöjä ja tavoitteita. Hanketyöntekijät epäilivät yhteisöjen kehittämishalukkuutta. Erityisesti he pohtivat yhteisöjen motiiveja osallistua hankkeeseen, sillä johtohenkilöstön kerrottiin välttäneen sitoutumista osallistavaksi suunniteltuun kehittämistyöhön. Yhtäältä haastatellut tulkitsivat, että hankkeeseen osallistumi-

sen taustalla oli ”iso rahakassi”, joka kohentaisi yhteisöjen taloudellista tilannetta. Toisaalta haastatellut pohtivat, missä määrin yhteisöt osallistuivat hankkeeseen lisätäkseen rahoitusmahdollisuuksiaan jatkossa – ikään kuin sen turvin, että osallistumisesta jäisi käteen todistus.

Itse koin, että [yhteisö] tuli mukaan, koska hanke näyttää hyvältä paperilla. Että me tehdään yhteistyötä. Ja kun ollaan sellaisella kentällä missä rahoituksia on vaikea saada, niin pitää ottaa sieltä mistä saadaan. Heillä oli sellainen asenne, että me voidaan tehdä mitä me halutaan, vaikka nämä ohjeistukset ovat jotain muuta. Rahoitushauissahan kysytään nykyisin yhteistyökumppaneista. Se on merkintä yhteisön CV:hen, mutta ei olla kuitenkaan valmiita sitoutumaan siihen todelliseen yhteistyöhön.

Toisinaan hanketyöntekijöiden ulkopuolisuuden koettiin herättäneen epäilyksiä ja ennakkoluuloja yhteisöjen puolella. Jotkut hanketyöntekijät kokivat, että yhteisöissä kenties pelättiin heidän tulevan järjestelmään uudelleen olemassa olevia toimintatapoja. He kuvailivat kokemuksiaan muun muassa seuraavasti:

Koin, että yhteisössä epäiltiin ulkopuolisen tulemistä ja toimintaan vaikuttamista. Vastaisuus ei ollut henkilökohtaista, mutta se liittyi siihen ajatukseen. Heillä oli sellainen luulo, että heille tuodaan joku systeemi, että ”tässä ole hyvä, ruvetkaa tekemään sitä”. Väliesimiehet oli vaikeimpia tapauksia, ne ei muka pitäneet ehdotettua toimintaa osallistavana.

Muistan esimerkiksi, kun meidän piti tehdä yhteistyötä sen työntekijän kanssa, joka haukkui mut pystyyn, että miten kehtaan tulla sinne ideoideni kanssa. Se toiminta sitten jatkui vähän sellaisena ailahtelevana. – – Me saatiin niin kuin rakennettua sitä ikään kuin hänen ohitsensa.

Hanketyöntekijät katsoivat myös, että ajoittain osallistavia kehittämismahdollisuuksia heikensi johtohenkilöstön vankka sitoutuminen hengellisyteen osana yhteisön järjestämää toimintaa. Tämän koettiin rajoittavan asiakkaiden tavoittamista silloin, kun johtohenkilöstö vaati,

että hengellisyys olisi läsnä kaikessa kehitettävässä yhteisöllisessä toiminnassa ja siksi ikään kuin asiakkaalle pakollisia.

Varmaan joskus sellainen hengellisyys on hyvä, mutta onko sulla vaihtoehtoa? Kassin hakijoille on kyllä helppoa ja kaikki käy, mutta jos haluat tulla joululounaalle, syödä yhdessä, niin sitten tässä onkin tällainen puoli, joka tulee vastaan. Meidänkin toimijat, vaikka arvostan heitä, niin välillä heillä silmät sokenee siinä kohtaa.

Yhteisötoimijoiden haastatteluissa kysymys hengellisyydestä nousi esille vain kerran, jolloin erällä isolla paikkakunnalla toiminut kritisoi ”kaiken absoluuttista hengellistämistä”.

Yhteisötoimija kertoi myös kokeneensa, että ruoka-apuyhteisöissä oli ollut nuorempana toimijana usein vaikeaa saada kehittämishdotuksia läpi johtuen johtohenkilöstön uppiniskaisuudesta:

...Kun olen aika suorasanainen nainen ja se ei ehkä mene läpi vanhemmilla, etenkin miehillä. Koin, että olin riesana tai että olin ylimielinen tai ylpeä, jos nostin jonkun asian esiin. – – Sitä kuuli paljon sellaista, että ”tämä oli ihan kiva juttu, mutta...” ja sen koki aika loukkaavana. Johtoa ei tarvitse heidän mielestään niin kauheasti kyseenalaistaa.

Edellä kuvailluista kokemuksista herää kysymys, hyväksyivätkö yhteisöt hankkeen tavoitteen vain näennäisesti. Haastateltujen yhteisötoimijoiden näkemysten perusteella ainakaan osallisuuden tärkeyttä ei kiistetty. Moni heistä kertoi, että osallisuus oli ollut yhteisössä teemanä tai tavoitteena ”jo pitkään”, ja että osallisuuden käsite ymmärrettiin aidosti positiivisena. Osa haastatelluista yhteisötoimijoista korosti kuitenkin osallisuus- ja kehittämistyön haastavuutta resurssien puutteen vuoksi. Resurssien puute oli heidän mukaansa pitänyt uudet tavoitteet, kuten osallisuustyön kehittämisen, toissijaisina. Puhuttaessa kehittämisen haastavuudesta moni haastateltu yhteisötoimija viittasikin nimenomaan kehittämismahdollisuuksiinsa kehittämishalukkuuden sijaan. Eräs isolla paikkakunnalla toimiva kuvasi yhteisönsä alkutaivalta hankkeessa seuraavasti:

Ajattelin, että olisi meille tärkeää saada lisäkontakti meidän osallisuuden kehittämiseen. Ja nimenomaan, että saataisiin lisää resursseja työhön, palvelemaan ruokajonossa kävijöitä. – – Kyllä sitä osallisuutta pidettiin tärkeänä asiana jo ennen hanketta. Se oli kuitenkin jo jonkun aikaa ollut teemana ilmoilla. Edelleenkin ne resurssit on mitä on, niin näillä resursseilla se on ollut vähän sellainen leijaileva teema.

Resurssien puute nousi esiin lähes kaikissa yhteisötoimijoiden haastatteluisissa. Erityisesti yhteisöjen taloudellinen tilanne nähtiin liian heikona työvoiman lisäämiseksi. Pienimmillä hankepaikkakunnilla resurssien puutteella tarkoitettiin niukan työvoiman ja budjetin lisäksi myös vähäisiä lähiverkostoja. Tämän vuoksi yhteistyömahdollisuudetkin koettiin niukkoina, minkä nähtiin vaikeuttavan kehittämishankkeita:

Verkoston puute tällä alueella on tehnyt sellaisen kokonaisvaltaisen toimimisen hankalaksi. Kontaktihenkilöitä meillä on ollut sosiaalihoitajauksesta terveystalouteihin ja liikuntaryhmän vetäjiin. Mutta ne on kuitenkin usein vaihtuneet matkan aikana, ja korvaavien henkilöiden etsiminen on ollut haastavaa.

Yhteisötoimijoiden haastatteluisissa nousi esiin muita mahdollisia selityksiä sille, että hanketyöntekijöiden mielestä yhteisöt sitoutuivat hankkeeseen heikosti. Yhtäältä nousi esiin näkemys, ettei hankkeen tavoitetta ollut tehty yhteisötoimijoille tarpeeksi selväksi. Erään toimijan sanoin ”selvempi tavoite olisi auttanut hankkeen onnistumisessa”. Tällä hän tarkoitti, että osallisuuden rakentaminen oli tavoitteena liian epämääräinen ja monitulkintainen ollakseen saavutettavissa. Toisaalta useammin esille tuotiin näkemys, että hankkeen tavoite oli liian kunnianhimoinen yhteisöjen resursseihin nähden. Pyrittiinhän hankkeessa muun muassa monipuolistamaan yhteisöjen ruoka-aputoimintaa niin, että se ei enää lievittäisi vain nälkää, vaan mahdollisia yksinäisyyden tai syrjäytyneisyyden kokemuksia. Eräs yhteisötoimija piti tätä tavoitetta haastavana, sillä jo ruoka-aputoiminta itsessään vaati paljon kehitettävää, kuten hävikkiruoan tehokkaampaa hyödyntämistä tai ruoan jakamisen siirtämistä ulkoa sisätiloihin. Kyse oli hänen mukaansa siis siitä,

että olemassa olevat resurssit suunnattiin mieluummin ruoka-aputyöhön kuin osallisuustyöhön. Eräs toinen, keskisuurella paikkakunnalla toiminut kuvaili kokemuksiaan samantapaisesti. Hän katsoi, että yhteisön akuuttien tarpeiden ja hankkeen tavoitteen välillä oli selvä kuilu. Hän käytti käsitettä ”kohtaanto-ongelma”.

Yhteisöissä paikoittain esiintyneet epäilyt hankkeen tavoitteen realistisuudesta nousivat esiin myös hanketyöntekijöiden haastatteluisissa. Epäilyjen arveltiin osin selittäneen, miksi hankkeeseen liittynyt kehittämistyö jätettiin joissain yhteisöissä täysin yksin hanketyöntekijän toteutettavaksi. Vastaavan kokeneet haastatellut kuvailivat asiaa henkisesti haastavaksi. Toisaalta he katsoivat, että ajoittain epäilyjen taustalla oli yhteisöissä – ja etenkin niiden johtohenkilöstön keskuudessa – esiintyvä suhtautuminen asiakkaisiin, eikä niinkään resurssien puute. Erään hanketyöntekijän mukaan keskiverto asiakas oli valitettavan monen silmissä niin heikossa kunnossa, ettei hänen osallistamistaan pidetty mahdollisena:

Vähän niin kuin jätettiin sen hanketyöntekijän harteille se, että ”hoida sä sitten ne ihmiset sinne”. Tai ”yritä nyt sitten jotenkin saada, katsotaan miten sun käy”. Ja vähän sillä lailla, että ”et tule saamaan niitä”.

Ei niin kuin uskota asiakkaaseen. Nähdään kyllä ne ongelmat ja rep-sahdukset, että joo siellä on sitä päihteiden käyttöä. Se on hyvin ongelmalähtöinen näkemys asiakkaasta. – – Jos se lähtökohta on se, että asiakkaat pystyvät osallistumaan ja että heillä on oikeus siihen, niin se on se terve lähtökohta. Mutta jos ei uskota siihen alkuunkaan, niin se tekee asiat hankalaksi.

Osa hanketyöntekijöiden mainitsemista kokemuksista kuvaa hyvin sitä, miten hankeyhteisöjen resurssipulasta johtuneet tarpeet hidastivat kehittämistyötä. Lähes jokainen haastateltu hanketyöntekijä väitti, että heiltä odotettiin usein työpanosta yhteisöjen olemassa oleviin käytäntöihin ja ylläpitoon liittyviin tehtäviin. Ongelmana hanketyönteki-

jöiden mukaan oli se, että osa yhteisöjen johtohenkilöstöstä suhtautui hanketyöntekijäänsä lähtökohtaisesti paitsi ulkopuolisena myös ”ilmaisena” työntekijänä. Yksi hanketyöntekijöistä vihjasi jopa, että työpanokseen liittyvät odotukset näyttäytyivät ikään kuin ehtoina hanketyöhön tarjotulle tuelle:

Musta toivottiin sitä lomittajaa, siivoojaa ja keittiöapulaista ja mitä kaikkea. Mutta kun menee vieraaseen yhteisöön, niin tuntuu, että olisi auttanut oman tehtävän hankkeelle hyväksi muodostamiseen se, että olisi tuntenut yhteisön etukäteen. Silloin vaikka kaikki työtehtävät eivät liittyisi varsinaisesti hankkeeseen, niin niitä tekisi, koska haluaisi, että yhteisössä on asiat paremmin. – – Ne hankkeen ensimmäiset neljä kuukautta mulle sanottiin ihan suoraan, että ”jos me ei saada tästä mitään, niin ei myöskään osallistuta tähän hankeyhteistyöhön”. He eivät siis kokeneet, että se hankeyhteistyö olisi sitä mitä he saisivat, vaan he halusivat, että olisin puolikas työntekijä siellä. Ja sitten he voivat osallistua hankkeeseen.

”Ilmaisen” tai ”ylimääräisen” työntekijän kokemukset tukevat näkemystä, että monissa hankeyhteisöissä hankkeen tavoitteiden mukaiseen kehittämiseen ei sitouduttu tai se nähtiin toissijaisena. Käsitystä tukee myös se, että pohdittuaan hankkeen hyviä puolia yhteisöjen näkökulmasta osa yhteisötoimijoista mainitsi juuri ilmaisen lisätyöpanoksen saamisen varsinaiseen ruoka-aputyöhön. Näin annettiin selvästi ymmärtää, että hankkeeseen suhtauduttiin pikemminkin vanhan ylläpitäjänä kuin uuden mahdollistajana.

Osa haastatelluista yhteisötoimijoista kertoi kuitenkin, että hanke oli saanut osan toimijoista kyseenalaistamaan yhteisöjensä vanhoja käytäntöjä. Erään yhteisön toimijat kertoivat esimerkiksi, että heidän hanketyöntekijänsä oli ”haastanut” heitä paitsi ”ajattelemaan, mitä lisäarvoa jokin asia tuo”, myös ”purkamaan itsestään selvinä pidettyjä käytäntöjä”. Yhteisöissä ei siis oltu ainakaan poikkeuksetta täysin sitoutuneita totuttuihin käytäntöihin, ja niiden mahdolliseen muuttamiseen suhtauduttiin avomielisesti.

Haastattelujen perusteella yhteisöt olivat kuitenkin yleensä ottaen vankasti sitoutuneita perinteisiin ja itsenäisyyteen toimintojensa kehittämässä. Haastatteluaineiston perusteella on kuitenkin vaikea sanoa, missä määrin tämä havainto on pääasiallinen selitys osallisuuden kehittämisen haastavuudelle yhteisöissä, joissa resurssit ovat monella mittarilla niukat.

5 YHTEENVETO – MITÄ OPIMME JA MITEN TÄSTÄ ETEENPÄIN?

Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen tavoitteena oli edistää ruoka-avun piirissä olevien ihmisten osallisuutta omassa elämässään, paikallisyhteisössä ja yhteiskunnassa. Hankkeessa kehitettiin ja mallinnettiin käytäntöjä, joilla luotiin väyliä kohti osallisuutta. Hankkeessa haluttiin myös vaikuttaa paikallis- ja aluetason päätöksentekoon huono-osaisten puolesta.

Tässä tutkimuksessa kerättiin kaksi aineistoa. Ensimmäinen aineisto kerättiin asiakaspalautekyselyllä, joka teetettiin hankkeen toimintaan osallistuneille. Kyselyllä selvitettiin osallistujien taustaa, kuinka hyvin he edustivat ruoka-avussa käyviä ihmisiä sekä kuinka paljon heidän osallisuutensa oli lisääntynyt hankkeen aikana. Toinen aineisto koottiin hankeyhteisöjen ruoka-aputoimijoiden ja hankkeeseen palkattujen työntekijöiden antamista haastatteluista. Haastatteluaineistolla selvitettiin, mitä hankkeen työntekijät ja hankeyhteisöjen toimijat ajattelivat hankkeesta ja osallistavasta toiminnasta. Erityistä huomiota kiinnitettiin siihen, millaiset asiat heidän mielestään edistivät tai estivät osallistavaa prosessia.

Kyselyn tulosten mukaan ruoka-avussa käyneet osallistujat olivat taustaltaan melko samanlaisia kuin aikaisempien tutkimusten mukaan ruoka-avussa käyvät asiakkaat Suomessa. Aikaisempien tutkimusten ruoka-apuasiakkaisiin verrattuna nämä osallistujat myös hakivat ruokaa suurin piirtein yhtä usein, mutta useammin vain itselleen. Lisäksi he olivat käyneet ruoka-avussa jonkin verran kauemmin kuin aiempien tutkimusten tavoittamat ihmiset. Ruoka-apuryhmiin osallistuneet arvioivat elämän tyytyväisyyden ja itse koetun terveyden suurin piirtein samalla lailla kuin aiemmin tehdyissä tutkimuksissa itsensä alimpiin so-

siaalisiin asemiin luokitelleet vastaajat. Keskusteluryhmiin ja vapaaehtoisten ryhmään kuuluvien elämän tyytyväisyys ja itse koettu terveys olivat selvästi aiempaa korkeammalla tasolla.

Kyselyaineiston yksittäisten osallisuuskysymysten tarkastelu antaa myönteisen kuvan hankkeen osallisuustavoitteen toteutumisesta. Yli puolet ruoka-apu- ja keskusteluryhmiin kuuluvista oli täysin samaa mieltä siitä, että toiminta oli ollut hyödyllistä ja merkityksellistä. Kolmasosa vastaajista oli myös täysin samaa mieltä siitä, että arkielämä oli helpottunut ja tulevaisuuden usko lisääntynyt. Yli 40 prosenttia oli lisäksi melko samaa mieltä näistä asioista. Osallisuuden lisääntymistä tarkasteltiin myös kahdella erilaisella osallisuuden summamuuttujalla. Merkityksellinen yhdessäolo oli lisääntynyt selvästi kaikissa ryhmissä. Ruoka-apua käyttävien piirissä myös tulevaisuuden usko oli lisääntynyt ja arkielämä oli helpottunut.

Vaikka hankkeen toteutuksessa painotettiin toimintamalleja, sekä kysely- että haastatteluaineistosta nousee esiin yhdessäolon tärkeys järjestetyn toiminnan sijaan. Moni osallistuja piti tärkeänä, että oli saanut olla ihmisten kanssa ja tavannut uusia ihmisiä. Haastatellut hanketyöntekijät ja osa yhteisötoimijoista näkivät, että osallisuustyö oli tehokkaimmillaan silloin, kun vuorovaikutus toimijan ja asiakkaan kesken ei korostanut rooleja. Tällaiselle vuorovaikutukselle pidettiin suotuisana toimintaa, jota ei ollut tarkoin aikataulutettu tai suunniteltu etukäteen, vaan se painottui tasavertaiseen yhdessäoloon. Kyselyaineiston perusteella hanketyöntekijät onnistuivatkin tässä ainakin osittain, sillä osallistujien avovastauksissa toiminnan vetäjiä eli hanketyöntekijöitä kiitettiin useasti.

Tutkimuksen molemmat aineistot viittaavat siihen, että pitkäaikaisella ruoka-avussa käymisellä ja ryhmätoimintaan sitoutumisella on merkittävä yhteys osallisuuden mahdollistumiseen. Regressionanalyysitarkastelussa havaittiin, että pisimpään ruoka-avussa käyneet kokivat yhdessäoloon painottuvan osallisuuden lisääntyneen eniten. Yhteisötoimijoiden ja hanketyöntekijöiden haastatteluissa korostettiin pitkäjänteisempää käymistä tai osallistumista, jotta osallisuuden edellyttä-

mät ihmissuhteet ja osallistujien välinen luottamus ja yhteenkuuluvuus ehtisivät kehittyä. Kyselytutkimukseen vastanneista lähes kaikki ruoka-apu- ja keskusteluryhmiin kuuluvat olisivat halunneet jatkaa toiminnassa seuraavana vuonna. Tulos osoittaa, että hankkeen osallistujilla olisi ollutkin haluja pitkäjänteiseen osallistumiseen. Pidempiaikaisena hanke olisi siis voinut antaa vielä enemmän näyttöä osallistujien lisääntyneestä osallisuudesta.

On merkille pantavaa, että ruoka-apuryhmissä osallisuus lisääntyi enemmän kuin vertailuryhmänä pidetyssä vapaaehtoisten ryhmässä, jonka elämäntyytyväisyys oli korkeampi ja itse koettu terveys parempi. Tämä voi johtua siitä, että ruoka-avun käyttäjät olivat hankkeen ydinkohderyhmä, ja näin ollen hankkeen toiminta oli myös heille sopivinta. Kohderyhmään kuuluvat olivat kokeneet yhdessäoloa ja merkityksellisyyttä hankkeen aikana ja arkielämässään osallisuus oli lisääntynyt. Tulokset eivät kuitenkaan osoita yhtä vahvaa näyttöä osallisuuden lisääntymisestä paikallisyhteisössä ja laajemmin yhteiskunnassa. Toki voidaan tulkita, että hanke toimi myös ikään kuin väylänä yhteiskuntaan, sillä monelle työtoiminta oli tuottanut iloa ja ollut syy lähteä liikkeelle.

Vaikka kohderyhmä osin tavoitettiin hankkeessa, molemmat aineistot viittaavat siihen, että tiettyjen kohderyhmään kuuluneiden tavoittaminen oli erityisen hankalaa. Tämä koskee lähinnä työikäisiä ja etenkin nuorempia ruoka-apuasiakkaita. Iso osa hankkeeseen osallistuneista oli eläkeläisiä, mitä hanketyöntekijöiden ja yhteisötoimijoiden oli haastatteluissa vaikea selittää. Kyselyaineiston perusteella nuorten vähäistä tavoittamista selittänee heidän suhtautumisensa yhteisöruokailuun ja kotiin vietävään ruokakassiin. Nuoret kannattivat väitettä, että kotiin vietävä ruokakassi oli parempi kuin ilmainen yhteisöruokailu, kun taas vanhemmat osallistajat, jotka olivat tulleet mukaan seurana, pitivät ilmaista yhteisöruokailua parempana vaihtoehtona. Tulos ei kuitenkaan välttämättä kerro siitä, että nuoremmat ruoka-apuasiakkaat kaipaisivat osallisuutta vähemmän. Taustalla voi olla se, että nuoremmilla oli suurempi kynnys lähteä mukaan hankkeen toimintaan. Tähän viittaa hanketyöntekijöiden haastatteluissa esiin tullut ajatus, että nuoria tavoit-

tettiin ikään kuin hauskanpitoon pohjautuvaan toimintaan, kuten luontoretkiin. Työntekijöiden mukaan kynnys lähteä mukaan tällaisille retkille vaikuttaa olleen erityisen matala. Joka tapauksessa kotiin vietävän ruokakassin korkea suosio viittaa siihen, että leipäjonoja – ainakin jos ne pystytään järjestämään hyvissä olosuhteissa – ei tulisi täysin korvata yhteisöruokailulla.

Kyselyyn vastanneita ikäryhmittäin tarkasteltaessa on huomattava, että tavoitettujen nuorten arkielämään liittyvä osallisuus oli lisääntynyt vähiten. Nuorten osallistujien keskuudessa miehiä oli suurin piirtein yhtä paljon kuin naisia, joten miesten osuus oli muihin ryhmiin verrattuna korkeampi. Nuoresta iästään huolimatta he olivat käyneet pitkään ruoka-avussa taloudellisista syistä. He olivat melko tyytymättömiä omaan elämäänsä eivätkä olleet yhtä tyytyväisiä hankkeeseen kuin muut ryhmät. Hankkeeseen tyytyväisimmistä, joilla myös osallisuus oli lisääntynyt eniten hankkeen aikana, suurin osa oli 46–64-vuotiaita ja pitkään ruoka-avussa käyneitä. He olivat melko tyytyväisiä elämäänsä, vaikka terveys ei ollut paras mahdollinen. Heitä luonnehtii eräänlainen uteliaisuus elämää kohtaan. Eläkkeellä oleville osallistujille yksinäisyys ja seuran tarve oli usein ollut motiivina tulla mukaan toimintaan. Suurempi osa heistä mielsikin yhteisöruokailun ruokakassia paremmaksi vaihtoehdoksi. Siinä, missä vanhempien vastauksissa päiväkeskus nimettiin jopa toiseksi kodiksi, nuorempien vastauksissa ilmeni halu olla tekemässä jotain konkreettista ja halu saada elämä järjestykseen.

Yleisesti ottaen osallistujien mukaan saaminen hankkeeseen oli sen suurimpia haasteita. Osallistujien lukumäärässä jäätiin selvästi alkuperäisistä suunnitelmista ja toiminnan käynnistäminen oli luultuakin vaikeampaa. Tätä selittänee osin jo se, että haastateltujen yhteisötoimijoiden keskuudessa hankkeen tavoite ymmärrettiin jokseenkin vaihtelevasti. Siinä, missä jotkut painottivat asiakkaan liittymistä itse ruoka-apua tarjoavaan yhteisöön, toiset korostivat asiakkaan parempaa elämänhallintaa ja sitä kautta lisääntyvää yhteenkuuluvuutta.

Tästä huolimatta jokainen haastateltu yhteisötoimija piti osallisuutta tärkeänä tavoitteena. Suuria eroja liittyi kuitenkin siihen, kuinka

valmiita yhteisöissä oltiin muuttamaan totuttuja toimintatapoja asian eteen. Osallisuuden nimissä tehtyihin muutoksiin suhtauduttiin siis vaihdellen.

Hanketyöntekijöiden haastatteluissa esiin tuomat haasteet viittaavat siihen, että osallisuutta saatetaan joissain yhteisöissä kannattaa vain ajatustasolla. Käytännössä ollaan usein valmiita ainoastaan toimiin, jotka eivät haasta tai vaaranna totuttuja toimintatapoja. Asia koetaan yhteisöissä helposti uhkana etenkin, kun osallisuutta lisäävät ehdotukset tulevat yhteisön ulkopuoliselta taholta. Tämä koskee erityisesti yhteisöjen johtohenkilöstöä, joiden muutosvastaisuus kumpuaa usein sitoutumisesta itsenäisyyteen ja perinteiden säilyttämiseen. Johtohenkilöstöllä on yleensä suurin vaikutusvalta itse ruoka-aputoimintaan, joten heidän muutosvastaisuutensa heikentää toiminnan osallistavia mahdollisuuksia merkittävästi. Tältä osin Ruokajonosta osallisuuteen -hanke tuo esiin yleisen ongelman yhteiskunnallisessa kehittämistyössä: ”ylhäältä tulevia” – oli sitten kyseessä jokin keskusliitto tai ministeriö – kehitysideoita voi olla vaikea panna käytäntöön silloin, kun siihen tarvitaan ruohonjuuritason toimijoiden yhteistyötä ja -ymmärrystä.

Haastatteluaineisto kertoo osin ruoka-apukentästä, jossa moni toimijayhteisö on pieni, vähävarainen ja ylikuormittunut. Nämä ominaisuudet eivät usein kannusta toiminnan kehittämiseen, vaikka osallisuuden tavoittelemiseen suhtauduttaisiinkin myönteisesti. Osallistavan prosessin edistäminen on erityisen haastavaa niissä yhteisöissä, joissa totutut toimintatavat eivät ole osallisuudelle myönteisiä ja joissa ulkopuolelta tuleviin kehitysideoihin suhtaudutaan epäilevästi. Toimivien ratkaisujen kommunikointi ulkoapäin on näidenkin yhteisöjen johdolle vakuuttavampaa, kun ratkaisuille on näyttöä ja ne voidaan osoittaa toimiviksi esimerkillä. Tämän vuoksi verkosto- ja yhteistyö ruoka-apukentällä olisi toivottavaa. Viime vuosina perustetut keskitetyt hävikki-ruoan terminaalit ovat monella isommalla paikkakunnalla olleet askel tähän suuntaan. Jää nähtäväksi, johtaako verkostojen vahvistuminen ruoka-apukentällä myös osallisuustyön edistämiseen ekologisen kehityksen lisäksi.

Haastattelujen perusteella ruoka-avun osallistavia mahdollisuuksia hidastaa paikoittain myös toimijoiden alentava suhtautuminen asiakkaisiin. Esiin nousi joitakin havaintoja ruoka-avusta, jossa yhteisötoimijoiden suhtautuminen ruoka-apua hakevaan vaihtelee hänen ulkoisen hyvinvointinsa, uskontonsa tai etnisen taustansa mukaan. Tällaisissa tapauksissa ruoka-avun vaikutus myös asiakkaan osallisuuteen on valikoivaa ja pahimmillaan kielteistä. Ruokakassille ja yhteenkuuluvuudelle asetetaan ikään kuin ehtoja. Niille, jotka täyttävät ehdot, näytetään vihreää valoa ja tarjotaan ruoan lisäksi yhteenkuuluvuutta. Näin tapahtuu kuitenkin yhteenkuuluvuudelle asetettujen ehtojen ulkopuolelle jäävien kustannuksella. Ruoka-avussa käynti voi estää hakijan kokemuksia osallisuudesta myös tilanteissa, joissa syrjintä on lievempää ja ruokakassi jaetaan kaikille halukkaille, mutta ilman että korostettaisiin hyvántahtoisuutta ja yhdenvertaisuutta. Tällöin kassin hakemisen kokemus tuskin eroaa työvoimatoimistolla käymisen kokemuksesta. Molemmat käynnit tehdään ainoastaan riittävän toimeentulon tai ravinnon takaamiseksi. Jos nämä jokapäiväiseen selviytymiseen tarvittavat asiat saadaan ilman minkäänlaisen poissulkemisen tai häpeän kokemuksia, on mahdollinen perehtyminen muuhun toimintaan mieluisampaa ja houkuttelevampaa. Kyselyaineistosta esille nouseva havainto siitä, että enemmistö hankkeen asiakkaista valitsisi mieluummin ruokakassin kuin ilmaisen yhteisöruokailun, ei kerro jälkimmäisen turhuudesta. Se viittaa pikemminkin ruoan saamisen ensisijaisuuteen. Yksinäisyys – huolimatta sen yleisistä haittavaikutuksista terveydelle – on toissijaista jokapäiväisen selviytymisen kannalta. Se on kuitenkin kytköksissä siihen, miten juuri ruoka ja muut ensisijaiset tarpeet onnistutaan täyttämään. Silloin kun perustarpeiden tyydyttäminen vaatii ponnistelua, jää helposti vain vähän aikaa edes miettiä muita tarpeita, kuten kokemusta osallisuudesta. Tämän vuoksi osallistavat mahdollisuudet ruoka-apukäynnin yhteydessä ovat monelle asiakkaalle tervetulleita.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. (1999). *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. WSOY: Porvoo.
- Björk, J. (2012). *Praktisk statistik för medicin och hälsa*. Tukholma: Liber AB.
- Erkkola, M. & Uusitalo, L. (2020). ROSA – Ruokaturva ruoka-avun saajilla -hanke. Perusajot 30.3.2020. Helsingin yliopisto. Elintarvike- ja ravitsemustieteiden osasto.
- Eskola, J. (2007). (Teema)haastattelu tutkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa L. Viinamäki & E. Saari (toim.) *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Tammi, 32–46.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. 3rd Edition. Lontoo: Sage Publications Ltd.
- Haapanen, S. (2017). The Finnish Breadline: an enforcer of social class and right to space? *Nordia Geographical Publications*, 46(3), 23–26.
- Hietakangas, N. K. (2018). Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen tutkimus- ja arviointisuunnitelma. Sininauhaliitto. Julkaisematon selvitys.
- Hietakangas, N. K. (2019). Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen väliarviointi. Sininauhaliitto. Julkaisematon selvitys.
- Hiilamo, H., Pesola, U. & Tirri, S. (2008). Kirkon ruoka-apu. Teoksessa S. Hänninen, J. Karjalainen, K.-M. Lehtelä & T. Silvasti (toim.) *Toisten pankki – Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Stakes, 115–124.
- Hirschovits-Gerz, T., Isola, A.-M., Kukkonen, M., Leemann, L. & Puromäki, H. (2018). *Oikein toteutettu aktiivointi voi lisätä työttömien osallisuutta. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke – Sokra*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2000). *Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hänninen, S., Karjalainen, J., Lehtelä, K., & Silvasti, T. (toim.) (2008). *Toisten pankki – Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Stakes.

- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. THL – työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kainulainen, S. (2016). Yksinäisen elämänlaatu. Teoksessa J. Saari (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, 114–128.
- Kainulainen, S. & Niemelä, M. (2019). *Hyvinvointi ja eriarvoisuus Suomessa 2017-2018* [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (2019-06-18). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. Osoitteessa: www.urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3316. Viitattu 25.8.2020.
- Kauppinen, T. M., Martelin, T., Hannikainen-Ingman, K. & Virtala, E. (2014). *Yksin asuvien hyvinvointi. Mitä tällä hetkellä tiedetään?* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kivelä, P. (2016). *Ihmisarvoteot, osallisuus ja luottamus*. Helsinki: Sininauhaliitto.
- Laihiala, T. (2018). *Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista: huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 163. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Laihiala, T. (2019). Eläkeläiset hyväntekeväisyysruoka-avun asiakkaina. *Yhteiskuntapolitiikka*, 84(4), 443–455.
- Laihiala, T. & Mattila-Aalto, M. (2018). Ruoka-apu ja osallisuus. *Aikuiskasvatus 2/2018*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Laihiala, T. & Ohisalo, M. (2017). Leipäjonot sukupuolisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden mittarina. *Sosiologia*, 54(2), 128–149.
- Larjavaara, H. (2019). *Leipäjonosta yhteiseen pöytään. Tapaustutkimus Vantaan Yhteinen pöytä -hankkeesta*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta.
- Latkin, C. A., Mai, N. V. T., Ha, T. V., Sripaipan, T., Zelaya, C., Minh, N. L., Morales, G. & Go, V. F. (2016). Social desirability response bias and other factors that may influence self-reports of substance use and HIV risk behaviors: A qualitative study of drug users in Vietnam. *AIDS Education and Prevention*, 28(5), 417–425.
- Lehtelä, K.-M. & Kestilä, L. (2014). Kaksi vuosikymmentä ruoka-apua. Teoksessa M. Vaarama, S. Karvonen, L. Kestilä, P. Moisio & A. Muuri (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 270–281.
- Mäntylä, E., Nousiainen, M. & Isola, A.-M. (2019). *Keittiöt ilman rajoja. Yhteinen keittiö -hankkeen osallisuusvaikutusten arviointi*. THL-työpaperi 10/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

- Ohisalo, M., Eskelinen, N., Laine, J., Kainulainen, S. & Saari, J. (2013). *Avun tilkkutäkki – suomalaisen ruoka-apukentän monimuotoisuus*. Espoo: Raha-automaattiyhdistys.
- Ohisalo, M., & Saari, J. (toim.) (2014). *Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa*. Helsinki: KAKS – Kunnallissalan kehittämissätiö.
- Ohisalo, M. (2017). *Murusia hyvinvointivaltion pohjalla. Leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 148. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Pauha, T. (2019). Ryhmittelyanalyysi uskonnontutkijan työkaluna. *Uskonnontutkija*, 2, 1796–4407.
- Peiponen, P. (2018). Raju uudistus leipäjonoihin? Köyhät halutaan syömään yhdessä, leipäjonot putsataan pääkaupunkiseudun kaduilta. YLE, 24.4.2018. Osoitteessa: www.yle.fi/uutiset/3-10173516. Viitattu 25.8.2020.
- Rapo, M. (2016). *Heinäpellolta leipäjonoon. Suomalaisen köyhyyden kokemuksen muutos 1900-luvun aikana*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Ruokajonosta osallisuuteen. Hankehakemus. Hakemusnumero 103172. 8.12.2017 ja 23.7.2019.
- Saari, J. & Pessi, A. (2011). Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Teoksessa: A. Pessi & J. Saari (toim.) *Hyvien ihmisten maa – auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Saikku, P., Kestilä, L. & Karvonen S. (2014). Työttömien ja työllisten koettu hyvinvointi toimintavalmiuksien viitekehyksessä. Teoksessa M. Vaarama, ym. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Teema 22. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 118–143.
- Salonen, A. S. (2016). *Food for the soul or the soul for food - Users' perspectives on religiously affiliated food charity in a Finnish city*. Academic dissertation. Faculty of Theology/Church Sociology. Helsinki: University of Helsinki
- Sulkunen, P. (1990). Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Painokaari Oy, 264–285.
- Yhteiskuntatieteellinen tietoarasto. Menetelmäopetuksen tietovaranto. Osoitteessa: <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/regressio/analyysi.html>. Viitattu 25.8.2020.
- Ängeslevä, P. (2018). Ruoka-apua arvokkaasti. *Suomen Kuvalehti*, 16.3.2018. Osoitteessa: www.suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/kaupungit-pyrkivat-eroon-leipajonoista-tilalle-posliiniastiat-ja-kynttilat-makeeta. Viitattu 25.8.2020.

LIITTEET

Liite 1. Rosa-toiminta syksyllä 2019.

Toimintamalli/ toiminta	Toiminnan idea	Kuinka kauan toimintaa ol- lut silloin kun asiakaskysely tehtiin	Kuinka monta kertaa ko- koontunut silloin kun asiakaskysely tehtiin	Asiakas- lukumäärä. Lukumäärä oli asiakas- kyselyn perusluku	Sukupuol- ljakauma	Minkä ikäisiä asiakkaat olivat (noin)	Huomioita	Toiminnan ryhmit- tely ja kyselyyn vastaajat (N)
Hyvinvointi- ja terveysaiheij- nen ryhmä	Ryhmän tarkoi- tus oli lisätä tie- toisuutta oman asuinalueen terveys- ja hyvinvointipal- veluista. Ryhmä oli suunnattu kaikille alueel- la asuville, jotka kaipasivat arkeensa ohjel- maa ja tietoi- suutta alueen palveluista.	48 viikkoa	30 kertaa	8	naisia 100 %	50–70- vuotiaita	Ryhmäläiset osallistuivat itse toiminnan suun- nitteluun. Terveys- ja hyvinvointipalvelut esittäytyivät yksi kerral- laan (esim. hammashoito, kulttuuri- ja liikunta- palvelut, terveyskeskus). Vertaistuellia oli suuri merkitys toiminnassa.	Keskusteluryhmä (N=6)
Hävikkiruuan jako	Vuorovaiku- tuskellinen ruuanjako. Osa ruoka-apua hakevista osallistui hävik- kiruuan jakoon käytännössä, osa haki vain ruokaa.	50 viikkoa	25 kertaa	45	naisia 60–70 % ¹	40–80- vuotiaita	Ruuanjako tapahtui erillisessä ruuanjako- huoneessa, jossa asioitiin yksi kerrallaan työteki- jän ollessa läsnä. Tämä kohtaamistilanne mah- dollisti matalan kynnyk- sen palveluneuvontaa kuulumisten vaihtamisen sekä vinkit ruuan valmis- tukseen. Kävijät saivat itse valita elintarvikkeet. Asiointivuoroa odotta- ville tarjottiin erilaisia hyvinvointia ja terveyttä tukevia toimintoja sekä matalan kynnyksen palveluneuvontaa.	Ruoka-apuryhmä (N=25). Vastaajista 17 otti osaa työ- toimintaan ja 8 henkilöä haki vain ruoka-apua. Kaikki olivat kuitenkin vuorovaikutus- suhteessa ohjaa- jiin tai Rosa-hank- keen työnteekijään.

1 Naisten osuus on päätelty asiakaspalautekyselyn perusteella

Naisten ryhmä 1	Naisten ryhmätöiminta oli suunnattu päiväkeskuksessa käyville tai muille paikkakunnalla asuville naisille, jotka kaipasivat yhteistä tekemistä ja piristystä arkeen.	40 viikkoa	11 kertaa	8	naisia 100 %	50-70- vuotiaita	Seuraavan kokoontumiskerran teemat, toiminta ja retket suunniteltiin ryhmässä yhdessä. Naiset toivat esille toiveensa vain/ainoastaan tarkoitettussa toiminnassa, jossa oli turvallista toimia ja käsitellä yhdessä asioita ja käsitellä naisille tärkeitä teemoja. Ryhmä kokoontui noin kerran kuukaudessa.	Keskusteluryhmä (N=8)
Naisten ryhmä 2	Naisten ryhmätöiminta oli suunnattu päiväkeskuksessa käyville tai muille paikkakunnalla asuville naisille, jotka kaipasivat yhteistä tekemistä ja piristystä arkeen.	56 viikkoa	38 kertaa ²	9	naisia 100 %	50-70- vuotiaita	Naiset osallistuivat itse toiminnan suunnitteluun. Toiminnan sisältö painottui hyvinvointiteemoihin: eri asiantuntijoiden vierailut, ruuan valmistus, kehon hoitaminen, liikunta ja kauneudenhoito. Näiden kautta syntyi luontevaa vuorovaikutusta. Ryhmä kokoontui kerran viikossa.	Keskusteluryhmä (N=9)
Seurakunnan vapaaehtoisten mielen-terveyden ensiapu	Tukea ja vahvistaa seurakunnan vapaaehtoisten jaksamista vaativassa vapaaehtoisuudessa	8 viikkoa	5 kertaa	16	naisia > 90 %	45-75- vuotiaita	Ryhmän toiminnan struktuuri noudatti Mieli ry:n (Suomen mielen-terveys- seuran Mielen-terveyden ensiapu 2-koulutusta. Koulutukseen kuului vapaa- ta ja ohjattua keskustelua, harjoituksia, videoita ja ver- taistukea. Koulutus kesti 14 tuntia, jonka käytyään sai todistuksen. Ryhmäläiset olivat seurakunnan vapaa- ehtoistyöntekijöitä, jotka tekivät matalan kynnyksen kohtaamistyötä seurakun- nan matalan kynnyksen toiminnossa.	Vapaaehtoisten opinto- ryhmä (N=16)

2 Lukumäärä on laskettu päiväkeskuksen Facebook-sivuilta

Työelämän taidot koulutus	Ruoka-avussa käyville suunnattua työelämäkoulutusta. Sen tavoitteena oli ruoka-aputoiminnan pelisääntöjen tutustuminen sekä vuorovaikutuksen ja yrittäjien tekemisen opettelu.	35 viikkoa	5 kertaa	15	miehiä 55 %	25–65-vuotiaita	Koulutukseen kuului mm. hygieniasaamista, puhtaanaapitoa sekä työelämän pelisääntöjen tuntemista. Asiakkailta oli eri pituisia sopimuksia te-keskuksen tai sosiaalitoimiston kanssa. Henkilökohtain rohkaisi jokoista osallistumaan työajalla Työelämän taidot -ohjaukseen.	Ruoka-apuryhmä (N=13). Kaikki vastaajat osallistuivat koulutukseen lisäksi työtoimintaan.
Yhteisöruokailu	Yhteisöruokailu, jossa ruokailun lisäksi oli mahdollista osallistua työtehtäviin omien kykyjensä mukaan.	72 viikkoa	56	30 ³	miehiä 80 %	30–80-vuotiaita	Yhteisöruokailu oli kerran viikossa asumisyksikössä. Osa osallistui ruuan valmistukseen ja osa vain ruokailuun. Keittivuorossa olevat asiakkaat suunnittelivat ruuan henkilökunnan kanssa. Asiakas toimi kokkina/keittivuorossa ja kävi kaupassa ohjeen kanssa. Jotkut asiakkaat saivat työstään työtoimintarahaa noin 6 euroa kerta ("tupakkaraha"). Noin kolmasosa asumisyksion asukkaista osallistui yhteisöruokailuun. Asiakaspalautekyselyyn osallistui neljä digitoiminnassa ollutta henkilöä. Kaikki osallistuivat myös yhteisöruokailuun.	Ruoka-apuryhmä (N=18). Kyselyyn vastanneista 10 osallistui ruoan valmistukseen ja ruokailuun järjestämiseen ja/tai digitoimintaan.

3 Yksittäisellä ruokailukerralla on keskimäärin 15–28 asiakasta. Parhaimmillaan 40 asiakasta, vähimmillään 11. Penustaku 30 perustuu siihen, että kysely tehtiin kahtena päivänä.

Muut Rosa-toiminta, joihin asiakaskyselyn vastaajat ovat osallistuneet. Osa näistä toiminnoista olivat jo päättäneet silloin, kun kysely tehtiin								
Digiryhmä ja digilojhaus	Lisätä digitaalista osallisuutta.	42 viikkoa	18	9	naisia 20 %	40–60-vuotiaita	Digisältyöistä ryhmätöimintää, jonka tavoitteena oli lisätä digisoamista asiakkaiden keskuudessa sekä tarjota matalan kynnyksen palveluohjaamista. Ryhmätapaamisten lisäksi oli 30–45 minuutin yksilöohjauksia. Toiminnassa käsiteltiin esim. Facebookin käyttöä, sähköpostin hankkimista ja käyttöä, nettiyhteyksien hankkiminen ja asentaminen, asunnon hakemista. Asiakaspalautekyselyyn osallitui neljä digitoiminnassa ollutta henkilöä. Kaikki osallistuiivat siis myös yhteisöruokailuun.	4 mainintaa vastauksissa
Vihreä torstai	Vapaaehtois- ja virkistystoimintamalli: luontolähtöinen ryhmätöiminta ruoka-apua hakeville.	13 viikkoa	13 kertaa ⁴	15	sekä naisia että miehiä	kaiken ikäisiä	Asiakkaat saivat itse osallistua toiminnan sisällön suunnitteluun. Puutarhanhoitoa ja viljelystä.	4 mainintaa vastauksissa
Kesäretket							4 mainintaa vastauksissa	
Kesäkahvila toiminta, puutarhajuhla							2 mainintaa vastauksissa	

4 Laskettu päiväkeskuksen Facebook-sivulta.

Liite 2. Kyselyyn vastanneiden taustamuuttujat – vertailu muihin tutkimuksiin.

	Rosa-hankkeen ruoka-apuryhmät ja keskusteluryhmät		Rosa-hankkeen vapaaehtoisten ryhmät		Rosa – Ruokaturva ruoka-avun saajilla -hanke (Erkkola & Uusitalo 2020)		Rosa-hankkeen alkukartoituskysely 2018		Kansallinen Ruoka-apu-tutkimus 2012–2014 (Ohisalo & Saari 2014)			
	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N		
Sukupuoli												
Mies	38	30	6	1	42,9	54	Mies	46,5	258	Mies	48,3	
Nainen	58	46	94	15	57,1	72	Nainen	53,5	297	Nainen	51,7	
Muu	4	3										
Kaikki	100	79	100	16	100	126	Kaikki	100	555	Kaikki	100	
Ikäryhmät												
16–25	5	4			Alle 30	5	Alle 30	3,4	19	16–25	6	
26–35	8	6			30–54	24	30–54	24,5	135	26–35	10,7	
36–45	7	5	6	1	Yli 54	98	Yli 54	72,1	398	36–45	15,4	
46–55	20	15			Kaikki	100	127	Kaikki	100	46–55	23,7	
56–65	33	25	19	3						56–65	26,9	
Yli 65	27	20	75	12						Yli 65	17,3	
Kaikki	100	75	100	16						Kaikki	100	
Aikuisten lukumäärä taloudessa												
1 henkilö	75	55	69	11	1 henkilö	65,5	74			1 aikuinen	60,5	
2 tai useampi henkilö	25	18	31	5	2 tai useampi henkilöä	34,5	39			2 aikuista	33,6	
Kaikki	100	73	100	16		100	113			3 aikuista +	5,9	
Lasten lukumäärä taloudessa												
Ei lapsia	96	76	81	13						Ei lapsia	71,6	
1+ lasta	4	3	19	3						1+ lasta	28,4	
Kaikki	100	79	100	16						Kaikki	100	
Työmarkkina-asema												
Työssä			13	2	Työssä	10,3	13	Työssä	6	Työssä pysyvästi	3,7	
Kuntouttavassa työssä	13	9			Kuntouttavassa työssä	8,7	11	Työssä työllistämistöihin	6,9	Työssä määräaikaisesti tai osa-aikaisesti	5,6	
Työtön tai lomautettu	21	15			Työtön tai lomautettu	8,7	11	Työtön tai lomautettu	16,1	Työtön tai lomautettu	38,4	
Kotona, ei työmarkkinoilla	6	4			Kotona, ei työmarkkinoilla	0,8	1	Kotona ei työmarkkinoilla	4	Kotona ei työmarkkinoilla	7,3	
Eläkkeellä (ikä)	47	34	81	13	Eläkkeellä	71,7	91	Eläkkeellä	64,4	Eläkkeellä	38,4	
Muu eläke	14	10	6	1				Muu tilanne	2,7	Opiskelija	6,6	
Kaikki	100	72	100	16	Kaikki	100	127	Kaikki	100	553	Kaikki	100
												3280

Viitteet:

Erkkola, M. & Uusitalo, L. (2020). ROSA – Ruokaturva ruoka-avun saajilla -hanke. Perusajot 30.3.2020. Helsingin yliopisto Elintarvike- ja ravitsemustieteiden osasto.

Ruoka-avun saajilta kerättiin tietoa kyselylomakkeella Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen yhteydessä.

Ohisalo, M. & Saari, J. (2014). Kuka seisoo leipäjonoissa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: KAKS – Kunnallisan kehittämissäätiö.

Liite 3. Kyselyyn vastanneiden ruoka-avun käyttö. Vertailu muihin tutkimuksiin.

Rosa-hankkeen asiakaspalauttekyseily. Kaikki ruoka-apua käyttävät Rosa-hankkeeseen osallistuneet (N=52)	%	N	Rosa-hankkeen alkukartoitus 2018 (N=564) (Hietakangas 2019)	%	N	Helsingissä Myllypuuron toimipisteessä ja Heikki Huistin Helsinginkadun toimipisteessä syksyllä 2016 kerätty aineisto (Laihiala 2019)	%	N	Kansallinen Ruoka-apututkimus 2012–2014 (Ohisalo & Saari 2014)
Kuinka kauan on hakenut ruoka-apua?	Alle vuoden	6				Alle vuoden	25	168	
	Yli 1 v alle 3 v	15				Yli 1 v alle 3 v	33	228	
	Yli 3 v alle 5 v	18				Yli 3 v alle 5 v	19	132	
	5–10 v	6				5–10 v	15	103	
	Yli 10 v	5				Yli 10 v	8	55	
	100	50					100	686	
Kuinka usein hakee ruoka-apua?	Joka viikko	13	Joka viikko	48	272				Joka viikko
	2–3 kertaa kk	19	Keskimmäin joka toinen viikko	29	163				Keskimmäin joka toinen viikko
	Noin kerran kk	9	Keskimmäin kerran kuukaudessa	10	58				Keskimmäin kerran kuukaudessa
	Harvemmin kuin kerran kk	7	Muutaman kerran vuodessa	14	77				Muutaman kerran vuodessa
	Kaikki	48	Kaikki	100	570				Kaikki
	100	48			570				3474
Kenelle hakee ruoka-apua?	Vain itselleni	28	Vain itselleni	63	354				Vain itselle
	Itselleni ja läheisilleni	20	Itselleni ja läheisilleni	37	211				Itselle ja muille
	Kaikki	48	Kaikki	100	565				Kaikki
	100	48			565				3474

Viitteet:

Hietakangas, N. K. (2019). Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen väliarviointi. Sininauhaliitto. Julkaisematon selvitys.

Laihiala, T. (2019). Eläkeläiset hyväntekeväisyysruoka-avun asiakkaina. Yhteiskuntapolitiikka 84 (4), 443–455. Taulukon 3 perusteella lasketut luvut.

Ohisalo, M., & Saari, J. (toim.). (2014). Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: KAKS – Kunnallisanalyyttämiskeskus.

Liite 4. Elämäntyytyväisyys sen mukaan, mihin asemaan (0–10) sijoittaa itsensä suomalaisessa yhteiskunnassa.¹

Liitetaulukko 4a. Elämäntyytyväisyys sen mukaan, mihin asemaan (0–10) sijoittaa itsensä suomalaisessa yhteiskunnassa.¹					
		Elämän- tyytyväisyys			
Oma arvio, mihin asemaan (0–10) sijoittaa itsensä suomalaisessa yhteiskunnassa.		Keskiarvo	%	N	
Alimmat asemat	0–4	6,24	7	164	
	5	7,46	15	368	
	6	7,62	13	320	
	7	8,02	27	647	
	8	8,28	26	631	
Ylimmät asemat	9–10	8,7	11	269	
Kaikki		7,9		2399	
Liitetaulukko 4b. Elämäntyytyväisyys sosioekonomisen aseman mukaan.¹					
		Elämän- tyytyväisyys			
Sosioekonominen asema		Keskiarvo	%	N	
Opiskelija		7,8	7	158	
Eläkeläinen		7,87	48	1154	
Työtön		7,04	5	121	
Palkkatyössä		8,07	31	742	
Maanviljelijä		8,12	5	116	
Muut		7,87	1	23	
Puuttuvat		7,97	3	77	
Kaikki		7,9		2391	
Liitetaulukko 4c. Elämäntyytyväisyys sosioekonomisen aseman ja ikäryhmän mukaan (vain eläkeläiset ja työttömät)¹					
		Elämän- tyytyväisyys			
Sosioekonominen asema	Ikä	Keskiarvo	%	N	
Eläkeläinen	18–54	6,23	2	22	
	55–64	7,82	14	157	
	65 tai enemmän	7,92	84	968	
Työtön	Kaikki eläkeläiset	7,88	100	1147	
	18–54	7,09	53	64	
	55–64	7,02	47	56	
	Kaikki työttömät	7,06	100	120	
Liitetaulukko 4d. Hyvä tai melko hyvä koettu terveys työllisillä ja työttömillä.²					
	Työlliset		Työtön (0–11 kk)		Työtön (12 kk tai enemmän)
Hyvä tai melko hyvä koettu terveys	82 %		75 %		66 %

Viitteet

- 1 Kainulainen, S. & Niemelä, M. (2019). Hyvinvointi ja eriarvoisuus Suomessa 2017–2018 [sähköinen tietaineisto]. Versio 1.0 (2019-06-18). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja]. Osoitteessa: www.urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3316. Viitattu 25.8.2020.
- 2 Saikku, P., Kestilä, L. & Karvonen S. (2014). Työttömien ja työllisten koettu hyvinvointi toimintavalmiuksien viitekehityksessä. Teoksessa M. Vaarama, ym. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Teema 22. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 118–143.

**Liite 5. Kolme osallisuusryhmää yksilö- ja taustamuuttujien mukaan.
Ruoka-apu- ja keskusteluryhmät (N=69).**

Taustamuuttajat		Tyytyväiset		Omaehtoiset		Kriittiset nuoret	
		%	N	%	N	%	N
Rosa-toimintamuoto	Ruoka-apuryhmät	70	16	58	21	100	10
	Keskusteluryhmät	30	7	42	15	0	
Sukuopuoli	Mies	26	6	39	14	60	6
	Nainen	74	17	61	22	40	4
Ikä	20–44	4	1	0	0	100	10
	45–64	74	17	58	21	0	0
	65 tai enemmän	22	5	42	15	0	0
Työmarkkina-asema	Töissä, tukityöllistetty, työtön, kotona	46	10	18	6	100	10
	Eläkkeellä (ikä)	55	12	53	18	0	0
	Eläkkeellä (muu syy)	0	0	29	10	0	0
Ruoka-avussa käyminen taloudellisesti välttämätöntä	Täysin tai osin eri mieltä tai ei samaa eikä eri mieltä	17	3	35	10	0	0
	Osin samaa mieltä	28	5	35	10	33	3
	Täysin samaa mieltä	57	10	31	9	67	6
Kuinka kauan käynyt ruoka-avussa	Korkeintaan 1 vuosi	13	2	41	9	14	1
	1–3 vuotta	31	5	46	10	43	3
	3+ vuotta	56	9	14	3	43	3
Elämäntyytyväisyys (0 huono-10 hyvä)	0–6 pistettä	22	5	24	8	50	5
	7–8 pistettä	48	11	59	20	30	3
	9–10 pistettä	30	7	18	6	20	2
Koettu terveys	Hyvä tai melko hyvä	50	10	39	9	40	4
	Ei niin hyvä	50	10	61	14	60	6
Tyytyväisyys Rosa-toimintaan	Erittäin tyytyväinen	74	17	44	16	10	1
	Pääosin tyytyväinen	22	5	56	20	80	8
	Joiltakin osin tyytymätön	4	1	0		10	1
Ruokakassi on parempi kuin yhteisöruokailu	Kyllä	53	7	35	11	80	2
	Ei	47	8	65	6	20	8

Sininauhaliiton vuosina 2018–2020 toteuttamassa Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeessa pyrittiin kehittämään toimintaa, jolla vahvistetaan ruoka-avun piirissä olevien osallisuutta.

Hankkeella pyrittiin lisäämään arvostavaa kohtaamista arjessa, kehittämään mielekästä tekemistä eri-ikäisille ja monenlaisissa elämäntilanteissa oleville ihmisille ja luomaan mahdollisuuksia osallistua pienryhmä- ja vapaaehtoistoimintaan. Yhdeksällä paikkakunnalla toteutetussa hankkeessa ruoka-apua tarjoavien yhteisöjen työn tueksi pyrittiin kehittämään alueellisia yhteistyöverkostoja.

Tämä tutkimusjulkaisu avaa Ruokajonosta osallisuuteen -hankkeen keskeisimpiä tuloksia: Lisääntyikö osallisuus ja millä tavoin? Miten asiakkaat kokivat ruoka-avun yhteydessä aloitetut uudet toimintamuodot? Mitä mieltä hankkeen työntekijät ja toimijat olivat osallistavasta prosessista? Lisäksi hankkeen tuloksia ja saatuja kokemuksia peilataan aikaisempiin ruoka-apua koskeviin tutkimuksiin.

Euroopan unioni
Euroopan aluekehitysrahasto
Euroopan sosiaalirahasto

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

978-952-7284-13-1 (painettu julkaisu)

978-952-7284-14-8 (verkkojulkaisu)

37

Kansi: Iiris Kallunki

9 789527 284131